

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Diplomová práce

Bc. et Bc. Pavla Suchánková

Integrace imigrantek v důchodovém věku v České republice

The Integration of Immigrant Women in the Retirement Age in the Czech Republic

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Zdeňkovi Uherkovi, CSc. za vedení práce, odbornou pomoc a za ochotu, se kterou dohlédl na vypracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat Pavle Hradečné ze Sdružení pro integraci a migraci, která mě přivedla na zpracování tohoto tématu a zprostředkovala mi rozhovor se sociální pracovnící ze SIMI, díky kterému bylo možno nahlédnout na zkoumanou problematiku pohledem odborníka, který má možnost pracovat s imigrantkami v předdůchodovém a důchodovém věku. Touto cestou bych chtěla samozřejmě také poděkovat za poskytnutí tohoto rozhovoru.

V neposlední řadě děkuji všem respondentkám, které mi díky svým výpovědím pomohly získat důležité informace pro výzkum k diplomové práci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. ledna 2016

.....
Pavla Suchánková

Klíčová slova

migrace, integrace, migrantky, důchodový věk, Česká republika

Keywords

Migration, Integration, Migrants, Retirement Age, Czech Republic

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou integrace imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku v České republice. Hlavním cílem práce bylo popsat a analyzovat skupinu imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku v České republice, přinést základní přehled o situaci těchto žen s důrazem na jejich specifické postavení v sociálním systému a zhodnotit jejich proces integrace do české společnosti.

Teoretická část práce přináší charakteristiku imigrantů v České republice. Dále je zaměřena na základní definice, pojmy a teorie bezprostředně související s procesem integrace imigrantů v předdůchodovém a důchodovém věku, tedy z oblasti migrace a integrace, sociálního a důchodového systému, stáří a procesu stárnutí s ohledem na specifickou situaci v České republice včetně příkladů ze zahraničí. Výzkumná část obsahuje výsledky výzkumu realizovaného zejména prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s imigrantkami zaměřujícího se na průběh imigrace, proces integrace, ekonomickou a sociální situaci imigrantek. Získaná data jsou konfrontována s informacemi poskytnutými prostřednictvím rozhovoru s odborníkem na danou oblast a s poznatky z odborné literatury.

Abstract

The Diploma thesis deals with the issue of the integration of immigrants in the pre-retirement and retirement age in the Czech Republic. The main aim of the work is to describe and analyze a group of immigrant women in pre-retirement and retirement age in the Czech Republic, provide an overview of the situation of the women with focus on their special position in the social system and evaluate their process of integration into Czech society.

The theoretical part provides the characteristics of immigrants in the Czech Republic. It is focused on the basic definitions, concepts and theories directly related to the process of immigrant integration in the pre-retirement and retirement age, thus the areas of the migration and integration, social and pension system, old age and the aging process with regard to the specific situation in the Czech Republic, including examples from abroad. The research part contains the results of research conducted mainly through the semi-structured interviews with immigrants and focuses on the methods of immigration, the process of integration, economic and social situation of immigrant women. The obtained data are confronted with information provided through interviews with experts in the field and with the findings from professional literature.

Obsah

1	ÚVOD	9
1.1	CÍLE PRÁCE	10
1.2	STRUKTURA PRÁCE	11
2	ZHODNOCENÍ POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	13
2.1	PROJEKTY A VÝZKUMY ZOHLEDŇUJÍCÍ STARŠÍ IMIGRANTY	13
2.2	SHRNUTÍ ZÁKLADNÍ POUŽITÉ ODBORNÉ LITERATURY	16
3	CHARAKTERISTIKA IMIGRANTŮ V ČESKÉ REPUBLICE	18
4	POJEM INTEGRACE	21
5	STÁRNUTÍ POPULACE	28
5.1	DEFINICE STÁŘÍ A STÁRNUTÍ.....	28
5.2	STÁRNUTÍ POPULACE JAKO GLOBÁLNÍ PROBLÉM	28
5.3	STÁRNUTÍ POPULACE V ČR.....	33
5.4	CHARAKTERISTIKA SENIORŮ V ČR.....	34
6	SYSTÉM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ ČESKÉ REPUBLIKY	37
6.1	DŮCHODOVÝ SYSTÉM V ČESKÉ REPUBLICE.....	37
6.1.1	<i>Starobní důchod</i>	38
6.1.2	<i>Podmínky nároku na řádný starobní důchod</i>	39
6.1.3	<i>Důchodový věk</i>	40
6.2	POSTAVENÍ IMIGRANTŮ V ČESKÉM SOCIÁLNÍM SYSTÉMU	40
6.2.1	<i>Nárok na starobní důchod pro občany jiných zemí</i>	42
6.2.2	<i>Zdravotní pojištění</i>	43
7	IMIGRANTI V DŮCHODOVÉM VĚKU	46
7.1	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA IMIGRANTŮ V PŘEDDŮCHODOVÉM A DŮCHODOVÉM VĚKU.....	46
7.2	VÝSLEDKY VÝZKUMŮ A ZÁVĚRY Z ODBORNÉ LITERATURY ZAMĚŘUJÍCÍ SE NA STARŠÍ IMIGRANTY.....	48
8	IMIGRANTKY A PROCES INTEGRACE V CELOEVROPSKÉM KONTEXTU	52
9	VÝZKUM V OBLASTI INTEGRACE IMIGRANTEK V DŮCHODOVÉM VĚKU	58
9.1	METODOLOGIE VÝZKUMU.....	58
9.2	ZÁSADY PŘI SBĚRU DAT	60
9.3	TECHNIKA SBĚRU DAT.....	60
9.4	ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	62

9.5	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	62
9.5.1	<i>Profily respondentek</i>	63
9.6	ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT Z ROZHOVORŮ	68
9.6.1	<i>Migrace do ČR</i>	68
9.6.2	<i>Neziskové organizace</i>	71
9.6.3	<i>Pracovní trh</i>	71
9.6.4	<i>Český jazyk</i>	73
9.6.5	<i>Navazování sociálních kontaktů</i>	74
9.6.6	<i>Rodina</i>	76
9.6.7	<i>Identita a vytváření/získávání pocitu domova</i>	77
9.6.8	<i>Občanství</i>	79
9.6.9	<i>Pocit nespravedlnosti a nerovnosti</i>	80
9.6.10	<i>Ekonomika domácnosti</i>	81
9.6.11	<i>Legislativa a státní správa</i>	82
9.6.12	<i>Sociální otázky</i>	83
9.6.13	<i>Stáří</i>	86
9.6.14	<i>Plány do budoucnosti</i>	86
9.7	ROZHOVOR O ZKOUMANÉ PROBLEMATICE SE SOCIÁLNÍ PRACOVNICÍ.....	87
9.8	ZÁVĚR VÝZKUMNÉ ČÁSTI	98
10	ZÁVĚR	102
	PRAMENY A LITERATURA	105
	POUŽITÉ WEBOVÉ STRÁNKY	115
	CITOVANÉ ZÁKONY A NAŘÍZENÍ.....	116
	SEZNAM PŘÍLOH.....	117
	PŘÍLOHY	

Seznam použitých zkratk

AAMEE	Active Ageing of Migrant Elders across Europe
ČR	Česká republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
EU	Evropská unie
AGE	European Older People's Platform
FEMAGE	Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies
MEC	Minority Elderly Care
MK	Ministerstvo kultury
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
NO	Nezisková/é organizace
NNO	Nestátní nezisková/é organizace
OSVČ	Osoby samostatně výdělečně činné
PPI	Poradna pro integraci
SIMI	Sdružení pro integraci a imigraci
SHARE	Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	United States of America
WHO	Světová zdravotnická organizace

1 Úvod

Proces začleňování imigrantů do majoritní společnosti může mít mnoho forem. Od úplné asimilace, přes integraci, multikulturalismus až po nepřijetí imigrantů v podobě marginalizace či segregace. Evropská unie v tomto směru produkuje různé právní dokumenty, přesto má každý evropský stát své vlastní specifické postupy a metody, jak pracovat s imigranty, což je dáno zejména odlišnou historickou zkušeností a také heterogenitou příchozích imigrantů. V současnosti již existuje celá řada výzkumů a odborných studií v této oblasti. Problematika migrace a integrace je zakotvena v mnoha evropských politikách a věnuje se jí velké množství neziskových organizací. Česká republika se tímto tématem začala sice zabývat naplno až od 90. let, ale i za tu dobu se podařilo nastavit procesy podporující zdárné zapojení imigrantů do české společnosti. Přesto je téma integrace imigrantů nyní ve světle současných politických událostí možná aktuálnější než kdy dříve. Celá Evropa se musí rozhodnout, jakým způsobem se zachová vůči stále se zvyšujícímu počtu uprchlíků z Afriky, Asie či z chudších oblastí Evropy. Kolik imigrantů může který stát přijmout? Jakým způsobem imigranty efektivně začlenit do společnosti? Jak připravit majoritní společnost na další vlny imigrantů? Jakou roli hrají média v celém procesu? Na tyto otázky je nutné najít co nejdříve odpovědi a zvláště účinné řešení, což není lehký úkol.

Práce se zaměřuje především na integraci imigrantek v důchodovém věku, které do České republiky emigrovaly již ve věku produktivním, případně v předdůchodovém či až ve věku důchodovém. Imigranti v důchodovém věku, zejména ženy, nejsou příliš probádanou skupinou. Přitom vyspělé země sužuje další problém, kterým je stárnutí populace. Existují názory, že stárnutí populace může vyřešit větší počet imigrantů v produktivním věku. Ale i imigranti nakonec zestárnou a dojde tak jen k oddálení problému. Práce tedy reaguje na dva zásadní problémy, které v současnosti „ohrožují“ vyspělý svět.

Evropa pořád nemá oblast imigrační politiky a její implementaci v praxi úplně pod kontrolou. Stále existuje v mnoha státech jakási propast mezi majoritní a menšinovou populací, tvořenou hlavně imigranty a příslušníky národnostních menšin. Téma migrace a integrace v důchodovém a předdůchodovém věku patří v České republice zatím mezi okrajová témata. Většina lidí si pod pojmem imigrant představí spíše mladší osobu v produktivním věku. Přestože výrazně převažují imigranti v produktivním věku, dochází k postupnému stárnutí těchto imigrantů. Česká legislativa na tuto skutečnost v současnosti není připravena a potřeby imigrantů v důchodovém věku téměř nereflektuje. Diplomová práce se v rámci výzkumu zabývá pouze skupinou žen imigrantek v důchodovém a částečně i předdůchodovém věku.

Tyto ženy mají ještě o něco komplikovanější postavení než jejich mužští protějšci. Ženy mohou být více znevýhodněny v rámci pracovního trhu než muži¹ a také bývají častějšími objekty vykořisťování. Řada z nich se může snáze ocitnout až na okraji chudoby, protože v České republice nemusí mít nárok na důchod. Diplomová práce se tedy zaměřila na skupinu imigrantů, která byla doposud v celoevropském kontextu spíše opomíjena.

1.1 Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce bylo popsat a analyzovat skupinu imigrantek v důchodovém věku v České republice. Pozornost byla částečně věnována i imigrantkám v předdůchodovém věku, jelikož obě věkové kategorie žen se potýkají s podobnými problémy. Navíc imigrantky, které pobírají důchod ve státě jejich původu, se ocitají v důchodovém věku podle podmínek daného státu, které jsou vždy specifické, proto je velice obtížné přesně vymezit důchodový věk imigrantek.

Na téma integrace imigrantů v důchodovém věku v současnosti neexistuje dostatek výzkumů, tudíž skupina imigrantek není dostatečně zmapována. Diplomová práce se tedy v první řadě zabývala zpracováním tématu v odborné literatuře, předně studiemi a analýzami problematiky imigrantů v důchodovém věku v Evropě s důrazem na situaci imigrantek. Následně byla popsána problematika a příbuzné oblasti jako jsou migrace a integrace s ohledem na specifickou situaci v ČR.

Vlastní terénní kvalitativní výzkum byl realizován zejména formou rozhovorů s imigrantkami. Rozhovory byly převážně polostrukturované. V rámci výzkumu jsem si připravila základní okruhy témat, které jsem se pokusila v rámci rozhovoru s respondentkami projednat. Rozhovor byl také částečně veden metodou narativního biografického interview. Domnívala jsem se, že tato forma by byla pro respondentky příjemnější a s jejím využitím se lze dozvědět nepřímo a nenuceně i odpovědi na otázky, které by jinak nemusely být pro imigrantky úplně příjemné. Výzkum se týkal imigrantek z oblasti Prahy a okolí.

¹ *Český trh práce optikou genderových statistik* [online]. 2011 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.aperio.cz/210/cesky-trh-prace-optikou-genderovych-statistik>.

Pracovní dokument útvarů komise: Zpráva o České republice 2015 [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_czech_cs.pdf, s. 18 – 20.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR. Výzkumná zpráva. Praha: MPSV ČR, 2007, s. 3.

Výzkumné otázky se nejprve zaměřily na proces imigrace respondentek. Zajímaly mě především důvody, které vedly ženy k opuštění země jejich původu (push a pull faktory), jaká byla jejich očekávání od hostitelské společnosti, proč si vybraly právě ČR a zda měly dostatek informací o této lokalitě.

Hlavní část výzkumu se zabývala samotným procesem integrace. Otázky se zaměřily na všechny čtyři roviny procesu integrace, tedy strukturální, kulturní, sociální a identifikační. Dále byla zkoumána relevantní sociální a ekonomická témata týkající se této skupiny, jako např. orientace v důchodovém systému, pobírání důchodu, zkušenosti s pracovním trhem, zdravotní pojištění, služby zdravotních zařízení s ohledem na zdravotní stav imigrantek, kontakt s rodinou apod.

Z výzkumu by mělo vyplynout, jakým způsobem jsou imigrantky v důchodovém a předdůchodovém věku integrovány do české společnosti, zda je tento proces úspěšný a s jakými nejčastějšími problémy se imigrantky v tomto věku potýkají. Jelikož v současnosti nejsou k dispozici výzkumy na obdobné téma, hlavním cílem práce je především představit tuto specifickou skupinu imigrantek. Výzkumná data by tedy měla přinést základní přehled o situaci imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku, které byly doposud spíše opomíjenou skupinou v ČR.

1.2 Struktura práce

Text práce je rozdělen do 10 kapitol, a to *Úvod, Zhodnocení použitých pramenů a literatury, Charakteristika imigrantů v České republice, Pojem integrace, Stárnutí populace, Systém sociálního zabezpečení České republiky, Imigranti v důchodovém věku, Imigrantky a proces integrace v celoevropském kontextu, Výzkum v oblasti integrace imigrantek v důchodovém věku a Závěr*. Tyto kapitoly jsou dále členěny do podkapitol.

Úvodní kapitola seznamuje čtenáře s hlavním tématem práce, stanovuje výzkumné cíle, hypotézu a strukturu práce. Druhá kapitola popisuje a analyzuje prameny, které byly použity k vypracování práce. Pomyslná teoretická část práce pak zahrnuje všechny kapitoly až po kapitolu *Imigrantky a proces integrace v celoevropském kontextu* včetně.

V teoretické části jsou uvedeny základní definice, pojmy a teorie bezprostředně související s procesem integrace imigrantů v důchodovém věku, tedy z oblasti migrace a integrace, důchodového systému v ČR, stárání a procesu stárnutí s ohledem na specifickou situaci v ČR.

Praktická část se zabývá výzkumem imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku v ČR. Nejprve obsahuje podkapitoly představující samotnou realizaci výzkumu, následně

interpretuje data získaná prostřednictvím rozhovorů s imigrantkami a z rozhovoru s odborníci na danou problematiku. V kapitole č. 9.8 jsou shrnuty závěry výzkumné části.

Závěrečná kapitola shrnuje zásadní poznatky o skupině imigrantek v důchodovém věku v ČR a ověřuje naplnění stanovených cílů práce.

2 Zhodnocení použitých pramenů a literatury

Problematika imigrace a integrace imigrantů je stále velmi aktuálním tématem a těší se velkému zájmu, jak ze strany vědců z mnoha vědních disciplín, tak i veřejnosti a médií. Díky tomu existuje na tato témata celá řada kvalitní odborné literatury. Při vyhledávání zdrojů z oblasti integrace imigrantů v důchodovém věku je situace horší. V českém prostředí v současnosti neexistují relevantní výzkumy. Na novém imigračním portálu² Ministerstva vnitra určeném pro cizince i pro odbornou veřejnost, není k dispozici v rámci vyhledávání publikací v sekci Výzkum v oblasti migrace jediná studie, výzkum či závěrečná práce zabývající se tematikou imigrantů v důchodovém věku či jejich integrací. Nutno podotknout, že lze dohledat jen minimum prací zaměřených přímo na ženy. Ani klíčové dokumenty v oblasti integrace imigrantů v ČR nezohledňují problematiku integrace imigrantů, zejména imigrantek v důchodovém věku. V tomto směru jsem tedy vycházela především ze zahraniční literatury, zejména odborných článků a studií či zpráv z výzkumů, které toto téma již reflektují.

Zdroje informací, ze kterých jsem čerpala pro diplomovou práci, lze rozdělit do dvou základních kategorií – odborná literatura v tištěné podobě a v elektronické verzi. Zvláště druhá kategorie představovala důležitý zdroj informací, protože v dnešní době je možné na internetu prostřednictvím různých vědeckých databází nalézt velké množství odborných článků, odborných studií, prací a dokonce i knih zabývajících se touto problematikou.

2.1 Projekty a výzkumy zohledňující starší imigranty

Podstatným zdrojem informací k problematice integrace imigrantů, zejména imigrantek, v důchodovém věku jsou výstupy z projektu FEMAGE – Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies. Cílem projektu je vytvořit platformu informací o imigrantkách s ohledem na jejich životní cyklus, zejména definovat podmínky a překážky v oblasti oboustranné integrace mezi těmito imigrantkami a hostitelskou společností a vytvořit doporučení a návrhy ke změnám v rámci integrační politiky. Do projektu se zapojilo osm evropských států, konkrétně: Česká republika, Estonsko, Finsko, Maďarsko, Německo,

² Ministerstvo vnitra ČR. *Imigrační portál České republiky* [online]. 2014 [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <http://www.imigracniportal.cz/>.

Polsko, Rakousko a Slovinsko.³ Zásadním dokumentem pro diplomovou práci je výzkumná oponentovaná zpráva pro státní správu, která je součástí tohoto projektu a představuje politická doporučení týkající se migrace a integrace imigrantek ze třetích zemí. Výzkumná zpráva vychází z komparativní analýzy výsledků různých pracovních částí projektu, a to z kvantitativního dotazníkového šetření mezi domácím obyvatelstvem participujících států, kvalitativních rozhovorů mezi imigrantkami ze třetích zemí a z focus group s odborníky a politickými představiteli zabývajícími se migrací. Zpráva analyzuje potřeby migrantek a jejich integrace ve stárnoucích společnostech, vnímání migrantů domácím obyvatelstvem, životní podmínky a migrační historii žen ze třetích zemí, vnímání migrace odborníky a politickými představiteli na státní i evropské úrovni.⁴

Dalším evropským projektem z roku 2009, ze kterého čerpá tato práce, je Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE). Projekt byl iniciován Ministerstvem mezigeneračních záležitostí, rodiny, žen a integrace Severního Porýní-Vestfálska. Hlavním impulzem pro realizaci projektu byly dopady demografických změn na Evropskou unii. Cílem projektu bylo podpořit aktivní stárnutí a zlepšit kvalitu života starších migrantů prostřednictvím lepšího ekonomického, sociálního a kulturního začlenění do společnosti.⁵ V letech 2002 – 2004 Evropská komise podpořila projekt Minority Elderly Care (MEC), do kterého se zapojilo deset evropských zemí. Hlavním cílem projektu bylo podpořit a upozornit na potřeby evropských menšin v rámci oblasti poskytování sociálních a zdravotnických služeb.⁶ Mezi organizace, které se mimo jiné zabývají problematikou starších imigrantů, jmenujme například European Older People's Platform (AGE).⁷

³ *FEMAGE: Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies*. Federal Institute for Population Research [online]. 2014 [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/EN/Research/Project_Archive/FEMAGE/femage_node.html

⁴ Detail publikace: Female Migrants in Ageing Societies. Policy relevant implications of the FEMAGE project. *Masarykova univerzita: Česká republika* [online]. 2014 [cit. 2015-09-01]. Dostupné z: <http://www.muni.cz/research/publications/784519>.

⁵ Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE): Good-Practice Exchange Programme addressed to voluntary organisations in Europe. *SEN@ER: Silver Economy Network of European Regions* [online]. 2009 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: http://www.silvereconomy-europe.org/news/documents/newsletter10_2.htm.

⁶ Minority elderly health and social care in Europe: summary findings of the Minority Elderly Care Project (MEC) Project. *Eldis* [online]. 2004 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.eldis.org/go/home&id=19453&type=Document#.VbS5Mvntmkp>.

⁷ *GE Platform Europe* [online]. 2015 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.age-platform.eu/index.php>.

Celoevropský projekt Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe⁸ se zaměřil na získávání dat zahrnující osoby starší 50 let a jejich rodiny, tedy 60 000 respondentů ve 21 zemích EU. Data byla sbírána za účelem většího pochopení procesu stárnutí evropské populace. Multidisciplinární výzkum zohledňoval především tato témata: demografie a rodina, vzdělání; zdraví a zdravotní péče, zaměstnání a důchod, vzájemná pomoc a finance v rodině, bydlení, příjmy a spotřeba domácnosti, sociální podpora, aktivity, kvalita života a další.⁹

V ČR právě probíhá projekt *Ženy na vedlejší koleji (?)*¹⁰, který se primárně zaměřuje na podporu cizinek, kterým je více než 40 let. Toto téma bylo v českém prostředí doposud opomíjeno. Projekt je realizován od července 2014 do 30. dubna 2016 a vznikl díky finanční podpoře Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z norských fondů. Mezi hlavní aktivity projektu patří: sociologický výzkum zaměřený na imigrantky v důchodovém věku, srovnávací analýzy veřejných politik, bezplatné poradenství migrantkám, blog pro migrantky a českou veřejnost apod. Sociologický výzkum zkoumá skupinu imigrantek ve věku 40 let a více z bývalé Jugoslávie. Výzkum *Ženy na vedlejší koleji* je „*prvním kvalitativním výzkumem z oblasti migrace, kde se intersekcionalně setkávají témata genderu, migrace a věku (případně stárnutí) a je zaměřený na reflexi žité zkušenosti těchto žen. Data budou založena na polo-strukturovaných rozhovorech (které budou anonymizovány v souladu s ochranou osobních dat) se 40 ženami s vymezeného výzkumného vzorku*“.¹¹ Odborným výstupem výzkumu bude odborná publikace a studie, které by měly přispět především k prohloubení vědomostí z oblasti genderu v migraci v České republice. Zároveň budou použity k podpoře řešení problémů, které mohou vyplynout v rámci vstupu do českého důchodového systému a přinesou i informace o pozici imigrantek na českém pracovním trhu.¹²

⁸ SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe [online]. 2013 [cit. 2015-11-22]. Dostupné z: <http://www.share-project.org/>.

⁹ O projektu SHARE. SHARE [online]. 2010 [cit. 2015-11-08]. Dostupné z: http://share.cerge-ei.cz/article_1_projekt.html.

¹⁰ *Ženy na vedlejší koleji (?)*. Sdružení pro integraci a migraci [online]. 2015 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.migrace.com/cs/regularizace/zeny-na-vedlejsi-koleji>.

¹¹ *Ženy na vedlejší koleji (?)*: výzkum. Sdružení pro integraci a migraci [online]. 2015 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.migrace.com/cs/regularizace/zeny-na-vedlejsi-koleji/vyzkum>.

¹² Ibidem.

2.2 Shrnutí základní použité odborné literatury

Odbornou literaturu a zdroje, ze kterých čerpá tato práce, lze, kromě dvou základních kategorií popsaných výše, rozdělit do několika dílčích oblastí. Následující shrnutí již vynechává projekty zmíněné výše, ze kterých je čerpáno hned v několika kapitolách diplomové práce. První oblastí jsou prameny věnující se procesu imigrace a integrace imigrantů. Práce v tomto směru vychází z několika základních zdrojů, především z publikací *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*¹³, *Migrace a (i)migranti v Česku*¹⁴, *Integrace cizinců z hlediska emického a etického*¹⁵, *Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?*¹⁶ a *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*¹⁷. Poslední jmenovaný zdroj přináší výsledky výzkumu zaměřujícího se na integraci imigrantů do české společnosti z pohledu jich samotných. Studie posloužila jako předloha pro vlastní výzkum. Neméně podstatným zdrojem informací jsou také koncepce, dokumenty a opatření ministerstev řešících tuto agendu.

Kapitola č. 5 vychází zejména ze studií a článků Markéty Arltové, Jitky Langhamrové a Kamily Svobodové, které reflektují demografické stárnutí populace a jeho možnou spojitost s procesem migrace. Kapitola č. 6 pak čerpá především ze zákonů definujících systém sociálního zabezpečení ČR, informací zveřejněných na webových stránkách příslušných ministerstev a z několika publikací, které přináší velmi podrobný přehled dané problematiky, například *Kdy do důchodu a za kolik*¹⁸ a *Důchodový systém v České republice*¹⁹.

Důležitou oblastí pramenů je literatura a zdroje věnující se přímo migraci a integraci imigrantek. Kromě již zmíněných projektů, je nutné zmínit také projekt *Rovné šance na prahu*

¹³ RÁKOCZYOVÁ, Miroslava, Robert TRBOLA a Ondřej HOFÍREK. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 309 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-023-0.

¹⁴ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku*, Praha: SLON, 2006. ISBN 978-80-7419-039-1.

¹⁵ UHEREK, Zdeněk. Integrace cizinců z hlediska emického a etického. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2005 [cit. 2015-02-30].

¹⁶ TOLLAROVÁ, Blanka. *Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?* Biograf [online]. 2006, (39) [cit. 2015-03-30]. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?id=599#b>.

¹⁷ KLVAČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794.

¹⁸ PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4.

¹⁹ RYTÍŘOVÁ, Lucie. *Důchodový systém v České republice*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2013, 115 s. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-821-5.

*českých domácností*²⁰, který byl zaměřen zejména na pomoc a podporu ženám cizinkám pracujícím v českých domácnostech a jejich zaměstnavatelům. Jeho hlavním cílem bylo informovat veřejnost o tomto tématu a problémech spojených s výkonem domácí práce. Na webových stránkách projektu je k dispozici řada odborné literatury zabývající se tímto tématem a tématem genderu a migrace. Do této oblasti můžeme také zařadit práci *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky*²¹, která představuje základní přehled zkoumané problematiky, i když nezohledňuje imigrantky v důchodovém věku.

Poslední skupinou zdrojů jsou různé informační portály a webové stránky neziskových organizací a resortů, které se zabývají migrací a integrací. Kromě již zmiňovaného Imigračního portálu České republiky²² Ministerstva vnitra jmenujme například také portál MV a MPSV Cizinci v České republice²³ a další informační portál migraceonline.cz. Mezi zahraničními portály je důležitým informačním rozcestníkem pro oblast integrace European Web Site on Integration.²⁴ Ve spojitosti s integrací imigrantek v důchodovém věku nově vznikl například blog SIMI bez vrásek: migrantky vs. stárnutí²⁵. Více lze dohledat v seznamu pramenů a odborné literatury.

²⁰ Rovné šance na prahu českých domácností. *Pracovnice v domácnosti* [online]. 2015 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: <http://www.pracovnicevdomacnosti.cz/>.

²¹ *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008 [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>.

²² *Imigrační portál České republiky* [online]. 2014 [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: <http://www.imigracniportal.cz/>.

²³ *Cizinci v České republice* [online]. 2015 [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/>.

²⁴ *European Web Site on Integration* [online]. 2015 [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>.

²⁵ *SIMI bez vrásek: migrantky vs. stárnutí* [online]. 2015 [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: <http://bezvrasek.migrace.com/>.

3 Charakteristika imigrantů v České republice

Česká republika byla v 90. letech mezi zeměmi bývalého východního bloku výjimkou. Nejprve byla zemí tranzitní, postupně se stala i cílovou zemí pro imigranty. Po otevření státních hranic nedošlo k masivní emigraci, naopak se zvýšila atraktivnost naší republiky jako tranzitní země a postupně i jako cílové země pro imigranty z určitých zemí.²⁶ Podle údajů z 31. 12. 2013 bylo v ČR evidováno 441 536 cizinců včetně azylantů²⁷, z toho 191 621 žen (43 %)²⁸. K 30. září 2015 se v ČR vyskytovalo 461 880 cizinců včetně azylantů.²⁹ Ženy z tohoto počtu představují 201 033.³⁰ Pokud se podíváme na vývoj počtu cizinců vzhledem k majoritní pozici, zaujímají cizinci procentuální podíl v letech 2008 - 2013 kolem 4 % na obyvatelstvu ČR.³¹ Mezi nejvíce zastoupené země původu cizinců patří na prvním místě Ukrajina, následuje Slovensko, Vietnam, Rusko a Polsko. Cizinci z USA a západní Evropy jsou v ČR zastoupeni výrazně méně a převážně zastávají vysoce odborné profese. Největší počet cizinců přicházel a přichází do ČR za prací, což souvisí hlavně s nedostatkem kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělnických profesí na trhu práce. Některé dělnické profese nejsou pro domácí obyvatele tolik atraktivní, protože v ostatních sektorech bývají obvykle vyšší mzdy.³² V Praze tvoří cizinci přibližně 13 % z celkového počtu obyvatelstva, což představuje asi 37 % ze všech cizinců v České republice. Praha je tak městem s největším

²⁶ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 2.

²⁷ Pro účely zákona o pobytu cizinců se cizincem rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie. Azyl, migrace a integrace: Terminologický slovník. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx>.

²⁸ Tento počet cizinců zahrnuje i azylanty, pobyt nad 12 měsíců a trvalý pobyt. Údaj se vztahuje k 31. 12. 2013. Cizinci: Počet cizinců. Český statistický úřad [online]. 2015 [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/27914491/1312_c01t14.pdf/17c97f0e-03e1-4a81-84e0-02695b9a637b?version=1.0.

²⁹ Počet cizinců v ČR: předběžné čtvrtletní údaje; 2004/06 - 2015/09. Český statistický úřad [online]. 2015 [cit. 2015-12-08]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/27320905/c01R02_201509.pdf/e6a30649-8840-49b1-8563-a37a353837d7?version=1.0.

³⁰ Ibidem.

³¹ Vývoj počtu cizinců v ČR v letech 2004 - 2013. Český statistický úřad [online]. 2013 [cit. 2015-07-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/25687697/c01R01_2013.pdf/6e2eb29d-9102-4707-ad6c-f47f27dcbc06?version=1.0.

³² ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 2.

podílem cizinců.³³ Popularita hlavního města mezi cizinci je dána hned z několika důvodů. Praha je více westernizovaná než ostatní města České republiky, nabízí více pracovních nabídek, větší anonymitu apod.³⁴

Jak již bylo zmíněno, velká část imigrantů přichází do ČR za účelem získání zaměstnání, na druhém místě je pak sloučení rodiny a velice častým důvodem je také podnikání na živnostenský list.³⁵ U žen jsou ekonomické důvody méně zastoupeny než u mužů, ženy častěji přicházejí za účelem sloučení rodiny či jiných rodinných záležitostí, za studiem či z humanitárních důvodů.³⁶ Jedná se především o osoby v mladším produktivním věku; celkově mezi migranty převažují muži.³⁷ Nejpočetněji je zastoupena věková kategorie 30 – 34 let – 61 224 cizinců.³⁸ K 31. 12.2013 se vyskytovalo v ČR 33 193 cizinců starších 60 let, z toho nejpočetněji je zastoupena věková kategorie 60 – 64 let, která představuje 14 715 cizinců.³⁹

Pozice imigrantek v České republice není jednoduchá. Častěji než u mužů se u této skupiny setkáme s komplikovanějším procesem integrace do české společnosti. Podle studie *Ženy migrantky v České republice*⁴⁰ se imigrantky hůře orientují v institucionálním systému ČR, dále jim také chybí obecná orientace ve společenském a kulturním systému zahrnující normy, způsoby chování, komunikaci či vztahy mezi lidmi. Přístup k informacím úzce souvisí s genderovými rolemi a dělbou práce a zodpovědnosti v rodině imigrantů. V rodinách, kde je

³³ Tisková konference Českého statistického úřadu z 13. 2. 2014. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/v-cr-zije-441-500-cizincu-vic-nez-polovina-z-nich-se-tu-usadila-20140213.html.

³⁴ *Sharing Experience: Migration Trends in Selected EU Applicant Countries and Lessons Learned from the New Countries of Immigration in the EU and Austria: Volume II: Czech Republic*. 1. vyd. Vienna: International Organization for Migration, 2004. ISBN 92-9068-182-9.

³⁵ UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0, s. 93 – 95.

³⁶ *Sharing Experience: Migration Trends in Selected EU Applicant Countries and Lessons Learned from the New Countries of Immigration in the EU and Austria: Volume II: Czech Republic*. 1. vyd. Vienna: International Organization for Migration, 2004. ISBN 92-9068-182-9, s. 26.

³⁷ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 4.

³⁸ Cizinci v ČR - 2014. *Český statistický úřad* [online]. 2014 [cit. 2015-01-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/1-demograficke-aspekty-zivota-cizincu8659>.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008 [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>.

tradiční dělba rolí (striktní oddělení soukromé a veřejné sféry) to obvykle způsobuje omezený přístup žen k informacím a vede k určité formě závislosti na muži.⁴¹ Dalším problémem v tomto směru může být nedostatečná znalost jazyka majoritní společnosti.

Mezi muži migranty a ženami migrantkami existují také výrazné příjmové nerovnosti. „Výzkum, jehož cílovou skupinou byli ekonomičtí migranti/ky z Číny, Vietnamu, Ruska a Ukrajiny (tj. nejpočetnější skupiny cizinců/nek z třetích zemí na území ČR) zjistil, že ženy na pozici zaměstnankyň vydělávají o 3500 korun méně než muži. Rozdíl příjmů mezi pohlavími existuje i na některých obdobných pracovních pozicích.“⁴²

⁴¹ KRCHOVÁ, A. a H. VÍZNEROVÁ. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice, 2008.

⁴² *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. 2007. Výzkumná zpráva. 2007. Praha: MPSV, s 46.

4 Pojem integrace

Procesu integrace logicky předchází fáze přistěhování cizince do nové hostitelské země, tedy imigrace. Proces imigrace i integrace ovlivňuje celá řada faktorů:

- zákony a směrnice,
- přístup na pracovní trh,
- orientace v systému sociálního zabezpečení konkrétního státu,
- zdravotní systém,
- vzdělání a jazykové schopnosti,
- politická práva,
- podpora v procesu integrace,
- sociální vyloučení a diskriminace.⁴³

Dne 29. července 2015 byla schválena *Strategie migrační politiky České republiky*. Strategie obsahuje sedm zásad, které stanovují priority v oblasti migrace a mezinárodní ochrany. Pro tuto práci jsou stěžejní zejména tyto:⁴⁴

1. Dostojí povinnosti zajistit občanům v rámci své migrační politiky klidné soužití s cizinci a díky účinné integraci zabrání vzniku negativních sociálních jevů.

3. Dostojí svým závazkům v oblasti azylu a zajistí flexibilní kapacity svého systému.

6. Podpoří legální migraci, která je pro stát a jeho občany přínosná tak, aby Česká republika mohla pružně reagovat na potřeby svého pracovního trhu i reflektovat dlouhodobé potřeby státu.

7. Dostojí mezinárodním a evropským závazkům v oblasti migrace a aktivně se zapojí do celoevropských debat a hledání společných řešení.

Ministerstvo vnitra na základě těchto zásad ve spolupráci s dalšími ministerstvy předkládá migrační strategii České republiky. Prostřednictvím zásad dále artikuluje cíle a nastavuje konkrétní nástroje, kterých chce vláda ČR v daných oblastech na úrovni národní i unijní dosáhnout. Strategie zkoumá všechny aspekty problematiky migrace v ČR. Spolu s migrační

⁴³ *Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE) from 01.12.2007 to 30.11.2009: Report of the project* [online]. Düsseldorf: Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia, 2010 [cit. 2015-02-12], Dostupné z: <https://www.yumpu.com/en/document/view/4672189/report-of-the-project-active-ageing-of-migrant-elders-across-aamee>. s. 32.

⁴⁴ *Strategie migrační politiky ČR. Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-migracni-politiky-cr.aspx>

strategií vzniká také komunikační strategie za účelem informování veřejnosti i ostatních partnerů v souvislosti s problematikou migrace.⁴⁵

Téma integrace je v rámci *Strategie migrace České republiky* rozebíráno hned v první kapitole. Integraci můžeme definovat jako „interaktivní proces mezi přistěhovalci a hostitelskou společností. Pro přistěhovalce znamená integrace proces učení se nové kultuře, nabývání práv a povinností, získávání přístupu k pozicím a sociálnímu statusu, budování osobních vztahů se členy hostitelské společnosti a vytváření pocitu příslušnosti a identifikace se společností. Pro hostitelskou společnost integrace znamená otevření institucí a garanci rovných příležitostí pro přistěhovalce.“⁴⁶

Projekt FEMAGE, který se zabýval potřebami imigrantek v Evropě, si ve své studii klade základní otázky na téma integrace v evropských zemích, které jsou stále velice aktuální. *Jaké jsou hlavní cíle evropské integrační politiky? Co je myšleno pod pojmem integrace? Mohou se imigranti v EU integrovat i bez úplné asimilace?*⁴⁷ V rámci projektu je proces integrace definován jako „oboustranný a vzájemný proces, přičemž povinnosti a práva imigrantů by měly být velmi dobře definovány, zároveň otevřenost hostitelské společnosti hraje velmi klíčovou roli a stát by měl být zodpovědný za nastavení strukturálních podmínek“.⁴⁸ Prokázalo se, že proces integrace je úspěšnější, pokud se migranti v první fázi tohoto procesu setkají s pozitivním přístupem, ať už ze strany relevantních autorit, či ze strany ostatních migrantů, občanů majority apod. V procesu integrace je tedy nutné zdůraznit především oboustrannost tohoto procesu. Pokud hostitelská společnost nevytvoří dostatečné a vhodné podmínky k integraci migrantů a neumožní jim participovat v občanském a veřejném sektoru, nemůže být proces integrace úspěšný.⁴⁹ Úspěch integrace imigrantů je

⁴⁵ Strategie migrační politiky ČR. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-migracni-politiky-cr.aspx>.

⁴⁶ BOSSWICK, W., HECKMANN, F. In: RÁKOCZYOVÁ, Miroslava, Robert TRBOLA a Ondřej HOFÍREK. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 309 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-023-0, s. 25.

⁴⁷ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 12.

⁴⁸ Ibidem, s. 40.

⁴⁹ UHEREK, Zdeněk. *Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy* [online]. 2003 [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/spolecenska-integrace-migracnich-skupin-zakladni-pojmy-a-problemove-okruhy>.

často oslabován skutečností, že imigranti čelí různým typům sociální exkluze⁵⁰. Z toho důvodu je žádoucí, aby byla integrační politika koncipována s ohledem na politiku sociální inkluze.⁵¹ Dále je nutné zohlednit fakt, že každý imigrant se integruje do společnosti specifickým způsobem. Do nové země zpravidla přichází na základě problémů v původní zemi a jeho cílem je vylepšení své stávající situace. Obvykle se nezajímá o to, jak by se měl integrovat. Často imigranti ani sami nevědí, co přesně se pod tímto pojmem skrývá, a jak by takový proces měl vypadat.⁵² Někteří autoři pak v této souvislosti upozorňují na fakt, že pojem integrace je v mnoha ohledech nejednoznačný a vágní.⁵³

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR uvádí následující definici integrace imigrantů, která dobře vystihuje nejdůležitější prvky procesu integrace: „*Integrace cizinců je proces umožňující cizincům postupně se začlenit do české společnosti. Cílem integrace je oboustranně přínosné nekonfliktní soužití cizinců a majoritní společnosti.*“⁵⁴

Základní dokument v rámci nastavení politiky integrace imigrantů v ČR představuje *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití*, přijatá usnesením vlády ČR č. 99 ze dne 9. února 2011.⁵⁵ Postupy MV ČR, resortu pověřeného koordinací integrační politiky, a dalších příslušných resortů zabývajících se realizací integrační politiky, jsou

⁵⁰ Sociální exkluze znamená vyloučení některých jedinců či skupin obyvatelstva ze společnosti či ztížení jejich přístupu ke službám a institucím. Oproti tomu sociální inkluzi lze zjednodušeně chápat jako sociální začleňování určitých osob do společnosti či organizace, zároveň by tyto osoby měly být přijaty členy skupiny či společnosti, do které se jedinci začleňují. Cílem sociální inkluze je překonat sociální exkluzi (vyloučení). Více o pojmosloví lze dohledat: MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze): koncepty, diskurz, agenda* [online]. 2008 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluzie.pdf.

⁵¹ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 12. Více o sociální inkluzi například In: Politika pracovního trhu a sociální inkluze. In: *Sociální studia* [online]. 2003 [cit. 2015-02-03]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305095658.pdf>.

⁵² UHEREK, Zdeněk. Integrace cizinců z hlediska emického a etického. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2005 [cit. 2015-02-30].

Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/ZUherek_Integrace_cizincu.pdf.

⁵³ KLVAČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794, s. 16.

⁵⁴ Integrace cizinců. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2014 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1278>.

⁵⁵ *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců Společné soužití: Usnesení*. Praha: Vláda České republiky, 2011.

definovány v každoročně aktualizovaném *Postupu při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití*. Cílovou skupinou Koncepce integrace cizinců jsou občané třetích zemí⁵⁶ pobývající legálně na území ČR, kteří nejsou žadateli ani poživateli mezinárodní ochrany, a ve výjimečných krizových případech⁵⁷ také občané EU. Pro integraci azylantů jsou určena specifická opatření Státního integračního programu.⁵⁸

Integrační politika by měla obsáhnout všechny roviny integrace. V odborné literatuře se v rámci typologie integrace můžeme setkat se třemi či čtyřmi úrovněmi tohoto procesu. Friedrich Heckmann⁵⁹, Dušan Drbohlav⁶⁰ a Miroslava Rákoczyová⁶¹ rozdělují integraci do čtyř sfér. První z nich je **strukturální**, která (někdy bývá ještě dále dělena na socioekonomickou a právně politickou) reprezentuje nabývání práv a postavení v hlavních institucích přijímací společnosti. Mezi ně patří například trh práce, vzdělání, sociální zabezpečení, bydlení apod. Zvláštní důraz je kladen na začlenění v ekonomické oblasti. V rámci EU je například za rozhodující faktor úspěšné integrace považována zaměstnanost. Další rovinou je **kulturní integrace**. Tato podoblast v sobě zahrnuje získání klíčových znalostí z oblasti kultury přijímací společnosti. Jedná se tedy především o zvyky, tradice a hodnoty této společnosti. Imigrant má ale nárok si současně zachovat specifika své vlastní kultury.⁶² Důležitou součástí této sféry je oblast jazykové integrace, která je obzvláště v ČR velice významná. Přistěhovalci, kteří neovládají český jazyk, mají horší přístup k zaměstnání, obtížněji navazují kontakty s hostitelskou společností, špatně získávají informace týkající

⁵⁶ Občanem třetí země je občan státu, který není členem EU a není zároveň občanem Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kdo-je-obcan-treti-zeme.aspx>.

⁵⁷ Koncepce integrace cizinců nově cílí i ve výjimečných případech na občany jiných členských zemí Evropské unie. Více zde: *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití*.

⁵⁸ Ibidem.

Integrace. *Ministerstvo Vnitra ČR* [online]. 2014 [cit. 2014-05-02]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.asp>.

⁵⁹ HECKMANN, Friedrich. *Integration and Integration Policies* [online]. 2006 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf>, s. 15. – 17.

⁶⁰ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391., s. 91 – 92.

⁶¹ RÁKOCZYOVÁ, Miroslava, Robert TRBOLA a Ondřej HOFÍREK. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 309 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-023-0, s. 25.

⁶² SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, s. 23.

se pobytu či sociálního systému, jelikož většina těchto informací je často dostupná pouze v českém jazyce apod.⁶³

Interaktivní/sociální dimenze integrace představuje přijetí a začlenění imigranta do primárních vztahů a sociálních sítí hostitelské společnosti, a to většinou skrze přátelské vazby, partnerské vztahy či členství v různých spolcích, klubech a organizacích. Do této sféry patří také komunikace s úřady, policií apod.

Identifikační sféra vypovídá o pocitu sounáležitosti a identifikace imigranta s hostitelskou společností. Není však jednoduché ji přesně vymezit, protože je postavena na subjektivních pocitech imigrantů.⁶⁴

Dušan Drbohlav uvádí také „vnější“ sféru integračního procesu, která dle jeho podání charakterizuje postoje přijímající společnosti.⁶⁵ Toto pojetí se samozřejmě může u různých autorů lišit. Některé faktory spadající pod oblast ekonomickou mohou být například součástí oblasti sociální apod.

P. Barša⁶⁶ se shoduje v dělení s projektem FEMAGE a rozlišuje také tři roviny integrace. První rovinu, kterou Drbohlav a Rákoczyová nazývají strukturální, P. Barša dělí na sociálně-ekonomickou a občansko-politickou. Identifikační a interaktivní sféry se pak částečně promítají do všech třech výše uvedených rovin.⁶⁷

Proces integrace může mít mnoho podob a různě variovat. V některých státech bývá termín integrace překrýván s termínem multikulturalismus.⁶⁸ Multikulturalismus je založen na uznání a podpoře sociální a kulturní různorodosti etnických menšin a jeho princip stojí na včlenění a plné účasti jedinců a skupin na dění ve společnosti. *„Imigranti mají stejná práva jako členové majoritní populace a neočekává se od nich, že by se vzdali svých kulturních specifík. Naopak kulturní mnohost je v tomto případě povýšena na žádoucí a politický rys dané*

⁶³ TOLLAROVÁ, Blanka. Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf* [online]. 2006, (39) [cit. 2015-03-30]. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?id=599#b>.

⁶⁴ SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, s. 23.

⁶⁵ DRBOHLAV, Dušan.: *Migrace a (i)imigranti v Česku*, Praha: SLON, 2006. ISBN 978-80-7419-039-1, s. 92.

⁶⁶ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 347 s. Politologická řada. ISBN 80-732-5020-9.

⁶⁷ SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, s. 23.

⁶⁸ STOJAROVÁ, Věra. *Modely integrace imigrantů a jejich projevy v české politice. Etnické menšiny a imigranti v české politice*. 2004, (2-3). ISSN 1212-7817. Dostupné také z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=204>.

společnosti.⁶⁹ Zmiňme například „australský“ a „kanadský“ multikulturalismus, který se stal nejen státní doktrínou, ale i státní ideologií. V tomto případě je politika multikulturalismu založena na principu, že společnost je různorodá a stát by tuto rozmanitost měl udržovat a rozvíjet. Důležitým faktem ale je, že různost je podmíněna loajalitou příslušníků různých kulturních skupin ke společnému občanskému národu, jehož jazyk a veřejnou kulturu sdílí všichni, ať již na nižší úrovni patří k jakékoliv zvláštní skupině.⁷⁰ Jak ukazují události několika posledních let, ne vždy je multikulturalismus vhodným řešením, zmiňme například situaci v Nizozemí.⁷¹ Multikulturalismus může způsobovat přílišnou segmentaci společnosti tím, že si kulturní mnohost vynucuje, staví zásadně na kulturních odlišnostech a podporuje tak dezintegraci společnosti.⁷² Existuje celá řada modelů integračního procesu, například: asimilace, kulturně-pluralistická integrace, pluralistická integrace apod. Rozbor těchto modelů není předmětem této práce, více informací lze dohledat v doposud citovaných studiích a článcích či knihách. Další informace je také možné získat na webových stránkách MK ČR a MPSV ČR, prostřednictvím webových stránek neziskových organizací, případně v bakalářské práci *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*.⁷³

Koncept integrace by měl být znovu podroben kritice a reflexi. Existují nejasnosti ohledně jeho aktuálního významu, zejména v „nových“ imigračních zemích⁷⁴, které převzaly koncept integrace ze západních zemí.⁷⁵ Integrace bývá někdy mylně chápána jako začleňování menší skupiny imigrantů do majoritní společnosti, kdy je zcela opomenut faktor oboustrannosti celého procesu integrace. Měly by být diskutovány následující oblasti:

- Jaký cíl by měl být integrací imigrantů dosažen?
- Jaká je zodpovědnost ostatních aktérů v tomto procesu?

⁶⁹ SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, s. 24.

⁷⁰ BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. Od multikulturalismu k občanské integraci: Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. *Sociální studia*. 2005, (1). ISSN 1214-813X, s. 49 – 50.

⁷¹ Ibidem, s. 50 – 54.

⁷² SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, s. 24.

⁷³ SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze.

⁷⁴ Například: Česká republika a Slovensko.

⁷⁵ Například: Velká Británie, Nizozemí, Francie, Itálie.

- Měla by být integrační politika formulována univerzálně, tedy stejný model pro každého imigranta? Nebo by měla plánována individuálně na základě potřeb jednotlivých imigrantů?
- Kde jsou limity tolerance, co může být ještě povoleno a co už by mělo být zakázáno?⁷⁶

⁷⁶ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 41.

5 Stárnutí populace

5.1 Definice stáří a stárnutí

„Stáří je obecné označení pozdních fází ontogeneze. Jde o poslední vývojovou etapu, která uzavírá, završuje lidský život. Souhrnně jde o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických, probíhajících druhově specifickou rychlostí s výraznou interindividuální variabilitou.“⁷⁷ Stárnutí člověka je biologický proces, který postupuje podle vlastní dynamiky, obvykle mimo kontrolu člověka. Pojetí stáří pouze jako období involučních změn, kdy dochází ke zhoršování funkcí a schopností, je poněkud zjednodušující, jelikož zohledňuje pouze roviny tělesné a psychické.⁷⁸ Kdy začíná být člověk starý? V různých společnostech je stáří chápáno odlišně, nelze tedy stanovit přesnou věkovou hranici. Například ve vyspělých společnostech je obvykle kladen velký důraz na chronologii času. Jako počátek stáří se označuje období mezi 60 až 65 rokem života, které je také obvyklé pro důchodový věk. Naopak v rozvojovém světě stáří začíná v okamžiku, kdy jedinec přestává být aktivní a dochází ke ztrátě určitých rolí. Obvykle se za starší populaci považují lidé starší 60 let, tuto teorii podporuje i OSN.⁷⁹ Z lékařského hlediska je za stáří považováno období života po 75. roce. Mezníkem pro určení stáří může ale také být odchod do důchodu.⁸⁰

5.2 Stárnutí populace jako globální problém

Demografický trend stárnutí populace je v posledních letech velice často skloňován v mnoha vyspělých zemích světa a stává se tak jedním z nejzávažnějších a nejdiskutovanějších společenských témat.⁸¹ „Téměř všechny evropské státy zažívají dlouhodobý pokles plodnosti a následně stárnutí svých populací. Úhrnná míra plodnosti je pod úrovní zachovného minima prakticky všech zemí, v důsledku čehož přirozená měna vstupuje do éry reprodukčního

⁷⁷ ČEVELA, Rostislav, Zdeněk KALVACH a Libuše ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 263 s. ISBN 978-80-247-3901-4, s. 19.

⁷⁸ SALFICKÁ, Veronika. *Faktory ovlivňující adaptaci seniorů v domově pro seniory*. Brno, 2011. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/189969/fss_m/Salficka_Veronika_DP.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

⁷⁹ Health statistics and information systems: Definition of an older or elderly person. *World Health Organisation* [online]. 2015 [cit. 2015-05-30]. Dostupné z: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>.

⁸⁰ *Proměny klienta služeb sociální práce: Social work client metamorphoses*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 478 s. ISBN 80-704-1716-1, s. 116.

⁸¹ SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf, s. 186.

deficitu.“⁸² „*Demografická struktura populace zásadním způsobem ovlivňuje ekonomický a sociální vývoj, a naopak, stav ekonomiky má zpětný vliv na demografické chování populace. Důsledky tohoto procesu se mohou projevit se zpožděním několika desítek let a mohou mít nepříznivý vliv na fungování ekonomiky a prosperitu jednotlivých zemí EU.*“⁸³

První náznaky problému se objevují v západní Evropě ještě před začátkem posledního desetiletí minulého století, kdy započal dlouhodobý pokles plodnosti. Stárnutí populace se týká především vyspělých zemí, které se zároveň potýkají s velice nízkou porodností. Navíc u většiny vyspělých zemí Evropy poklesla plodnost pod tzv. záchovnou hranici prosté reprodukce. Populace začala stárnout relativně, začalo v ní ubývat dětí a přibývat starých lidí.⁸⁴ Další příčinou tohoto jevu jsou změny v úmrtnostních poměrech, dochází k poklesu úmrtnosti a zvyšuje se délka života.⁸⁵

Stárnutí populace má také negativní dopad na národní ekonomiku. Neustále narůstá počet starších obyvatel, přičemž dochází k poklesu počtu ekonomicky aktivních osob v produktivním věku, což vyvolává mimo jiné silný tlak na penzijní systém, více se naopak zatěžuje systém sociální péče. S nárůstem populace v pokročilejším věku bude také narůstat potřeba sociální péče, jelikož rodiny budou kvůli tlaku dnešní doby čím dál tím méně schopné se postarat o své starší příbuzné.⁸⁶ To naopak může zvýšit poptávku po imigrantkách, které by tuto práci mohly zastat a v mnoha zemích již v současnosti zastávají.

Budoucí senioři se také budou podstatně lišit od svých předchůdců jednak svým početním zastoupením, ale také větší mírou vzdělanosti, tudíž i vyššími nároky na životní úroveň apod. S prodlužováním střední délky života a snižováním úmrtnosti hovoříme již o absolutním

⁸² GRANT et al. 2004 In: BURCIN, Boris, Dušan DRBOHLAV a Tomáš KUČERA. Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. 2007, (3). Dostupné také z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564423/180307q3.pdf/3d0ff943-755f-4282-9f55-b1ed6cb18bb0?version=1.0>, s. 170.

⁸³ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 1.

⁸⁴ Ibidem, s. 1.

⁸⁵ SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf, s. 186.

⁸⁶ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 23.

stárnutí.⁸⁷ Na druhé straně je nutné si uvědomit, že rostoucí podíl osob vyššího a vysokého věku je následkem dlouhodobých snah o zvyšování kvality lidského života, zlepšování zdravotního stavu populace a životní úrovně. Kromě negativních dopadů stárnutí populace se tedy jedná o určitý pokrok, ke kterému populace dlouhodobě směřuje.⁸⁸

V rámci odborných diskuzí je jako protiváha stárnutí populace a nízké porodnosti často stavěna imigrace. Panuje přesvědčení, že imigranti mohou zaplnit mezeru po chybějící pracovní síle, protože převážná část migrujících je v mladém produktivním věku. Toto řešení je ale pouze krátkodobé. Jak například ukázala studie OSN, která se zabývala otázkou, kolik migrantů by bylo nutné mít ve zkoumaných zemích, aby se zabránilo celkovému snížení počtu obyvatel. Z výsledků vyplynulo, že imigrace není příliš efektivním nástrojem pro řešení demografického stárnutí.⁸⁹ Jednoduše řečeno, populace imigrantů samozřejmě také stárne a počty nově přichozích imigrantů by se musely neustále zvyšovat. Navíc některé výzkumy dokazují, že porodnost imigrantek v hostitelské společnosti je přibližně stejná jako u majoritní populace. To ovlivňuje často složitá životní situace imigrantek, těžké pracovní podmínky, vysoké životní náklady apod. Problém stárnutí je tedy možné tímto způsobem pouze částečně oddálit, dlouhodobé řešení to nepřináší.

Zajímavá zjištění v oblasti stáří přinesl mezinárodní multidisciplinární projekt SHARE - Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe⁹⁰, který se zabýval obyvateli staršími 50 let včetně ve dvaceti evropských státech a Izraeli. Hlavní témata výzkumu byla: zdraví, socioekonomická situace imigrantů a rodinné záležitosti. Výzkum byl realizován prostřednictvím více než 220 000 rozhovorů. Jedním ze stěžejních témat tohoto projektu je finanční situace seniorů, její změny v důsledku odchodu do důchodu a to, jak se odráží finanční situace na zdravotním stavu, celkové spokojenosti se životem a depresivitě (viz také kapitola č. 2).⁹¹

⁸⁷ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 1.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 186

⁸⁹ Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations? *United Nations* [online]. 2000 [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/population/publications/migration/migration.htm>.

⁹⁰ *SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* [online]. 2013 [cit. 2015-11-22]. Dostupné z: <http://www.share-project.org/>.

⁹¹ Finanční situace seniorů a spokojenost se životem. *SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe: Zpravodaj SHARE 03_2013* [online]. 2013 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: http://share.cerge-ei.cz/zpravodaj/SHARE_2013_03_financni_situace_spokojenost.pdf.

Z výzkumu vyplynulo, že existuje spojitost mezi zdravotním stavem a vzděláním či socioekonomickým statusem. Prokázalo se, že vzdělanější jedinci jsou zdravější, než osoby s nižším vzděláním. Tvrzení se potvrdilo nejen na individuální úrovni, ale platí napříč evropskými národy.⁹²

V této souvislosti můžeme zmínit pojem aktivní stárnutí.⁹³ Tento pojem bývá často chápán jako normativní a popisuje situaci, která by měla být žádoucí pro starší jedince v tomto období života. Ze sociologické perspektivy je však žádoucí zaměřit se především na to, jak je aktivní stárnutí skutečně chápáno a zažíváno samotnými aktéry, než pouze na popis toho, jaké by mělo být.⁹⁴ Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje aktivní stárnutí jako proces zajištění optimálních příležitostí pro zdraví, účast na životě společnosti a bezpečí s cílem zajistit co nejlepší kvalitu života starších lidí.⁹⁵

Například projekt AAMEE pak chápe aktivní stárnutí jako proces neustálé participace v sociálních, ekonomických, kulturních, občanských a duchovních otázkách, ne pouze jako schopnost být fyzicky aktivní a zapojovat se do trhu práce.⁹⁶ „Aktivní stárnutí má pozitivní dopad na fyzické i psychické zdraví jedince. Aktivní senior se věnuje mnoha činnostem a účastní se různých akcí, čímž se posiluje jeho začlenění do společnosti, pocit bezpečí a sounáležitosti. V konečném důsledku tak dochází ke zvýšení kvality života (v rámci možností daných věkem).“⁹⁷

Z projektu SHARE v této souvislosti vyplynulo, že zkoumané osoby starší 50 let se stávají v penzi poměrně často dobrovolníky za účelem provádět prospěšné činnosti. Nejvyšší míra dobrovolnictví byla zaznamenána v Dánsku, Švédsku a Nizozemí, a to kolem 20 až 25 %.

⁹² Ibidem, s. 21.

⁹³ BOLZMAN, Claudio a Laure KAESER. Active ageing and immigrant elders: a possible relation?: Exploring the case of Switzerland. In: MACHADO, Fernando, Luís. *Revista Migrações - Número Temático Imigração e Envelhecimento Ativo*. Lisboa: ACIDI, 2012, s. 29-44. Dostupné z: http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Revista_10/PDF%20Artigos/Migracoes10pp29_44.pdf, s. 30.

⁹⁴ Ibidem, s. 30.

⁹⁵ Aktivní stárnutí. *FRAM: Aktivní a zdravé stárnutí* [online]. 2015 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.framprojekt.eu/aktivni-starnuti>.

⁹⁶ *Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE) from 01.12.2007 to 30.11.2009: Report of the project* [online]. Düsseldorf: Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia, 2010 [cit. 2015-02-12], s. 33.

⁹⁷ ZDRAŽILOVÁ, Lenka. *Determinanty tvořivé činnosti ve stáří*. Brno, 2007. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/64492/ff_m/Diplomova_prace-CD_FF.txt. Diplomová práce. Masarykova univerzita, s. 21.

V průměru 10 % populace ve věku 50 let a více se zapojilo v dobrovolnických aktivitách v průběhu měsíce předcházejícího interview výzkum SHARE.⁹⁸

Pro většinu dotazovaných z projektu SHARE je velmi důležitá jejich rodina. Navzdory různým regionálním rozdílům se nepotvrdil úpadek mezigeneračních vztahů, jak někdy mylně tvrdí populární tisk.⁹⁹

Dále bylo zjištěno, že životní podmínky před odchodem do důchodu a následně v penzi se značně liší po celé Evropě. Zásadní vliv na to má především postavení v rámci pracovního trhu a dosažené příjmy zkoumaných osob. Dosažené příjmy jsou považované za nejméně adekvátní v Polsku, ČR, Řecku, Itálii, Španělsku a v Izraeli, kde více než 50 procent všech domácností má potíže vystačit se svými příjmy.¹⁰⁰

Ze studie *Financial and subjective well-being of older Europeans* v rámci výzkumu SHARE lze zjistit, že státy východní Evropy, středo-východní Evropy a Středomoří (např. Španělsko, Řecko, Portugalsko) mívají vyšší výskyt chudoby a nižší výskyt pocitu subjektivní pohody. Naopak skandinávské země mají vyšší výskyt pocitu subjektivní pohody a nižší míru chudoby (subjektivní i relativní¹⁰¹).¹⁰² Ještě větší rozdíly mezi zeměmi jsou v relativní míře chudoby mezi osobami staršími 50 let, pohybující se od 17 % v Estonsku a 18 % v ČR až po 34 % v Portugalsku. Zejména v Česku, Portugalsku a Slovinsku jsou hodnoty relativní míry chudoby mezi staršími dospělými často až dvakrát vyšší než hodnoty pro celou populaci. Česká republika je zemí s nejnižší relativní chudobou v Evropě (9 %).¹⁰³ *Zkoumání faktorů, které ovlivňují relativní chudobu ve starším věku, vede při zohlednění věkových pravidel*

⁹⁸ SHARE: Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe [online]. 2013 [cit. 2016-01-01]. Dostupné z: http://www.share-project.org/fileadmin/SHARE_Brochure/share_broschuere_web_final.pdf, s. 15.

⁹⁹ Ibidem, s. 16 – 17.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 9.

¹⁰¹ Subjektivní chudoba - vlastní hodnocení svého stavu. Měří se několika variantními postupy. Od prostého dotazu, zda se člověk cítí bohatý či chudý, až po složitěji stanovenou subjektivní příjmovou hranici chudoby. Relativní chudoba - stav, kdy jedinec či rodina uspokojuje své základní lidské potřeby na výrazně nižší úrovni než je průměrná úroveň v dané společnosti. Více viz MAREŠ, Petr a Ladislav RABUŠIC. *K měření subjektivní chudoby v české společnosti*. Sociologický časopis. 1996, 32(3): 297-315.

¹⁰² FONSECA, Raquel et al. 12: Financial and subjective well-being of older Europeans [online]. 2013, s. 137-146 [cit. 2016-01-01]. ISBN 978-3-11-029546-7. Dostupné z: [http://www.degruyter.com/dg/viewbooktoc.chapterlist.resultlinks.fullcontentlink:pdfeventlink/\\$002fbooks\\$002f9783110295467\\$002f9783110295467.137\\$002f9783110295467.137.pdf?t:ac=product/185064](http://www.degruyter.com/dg/viewbooktoc.chapterlist.resultlinks.fullcontentlink:pdfeventlink/$002fbooks$002f9783110295467$002f9783110295467.137$002f9783110295467.137.pdf?t:ac=product/185064), s. 145.

¹⁰³ Finanční situace seniorů a spokojenost se životem. SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe: Zpravodaj SHARE 03_2013 [online]. 2013 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: http://share.cerge-ei.cz/zpravodaj/SHARE_2013_03_financni_situace_spokojenost.pdf.

pro odchod do důchodu v jednotlivých zemích k závěrům, že odchod do důchodu nemá na chudobu žádný vliv, významně ji naopak ovlivňují nezaměstnanost, invalidita a vzdělání.¹⁰⁴

5.3 Stárnutí populace v ČR

Česká republika se rovněž řadí mezi státy, které mají dlouhodobě problém se stárnutím a vyznačují se nízkým podílem dětí v populaci. Od počátku 90. let 20. století docházelo k početnímu úbytku počtu obyvatel díky zápornému přirozenému přírůstku. Tento trend nedokázal zvrátit ani pomalý nárůst imigrantů. Až v roce 2003 se zvýšil počet imigrantů, a zároveň tak rostl počet obyvatel. „Z dostupných dat je zřejmé, že kladný přirozený přírůstek v posledních letech není ovlivněn rostoucí migrací. Počty dětí narozených cizinců jsou zatím zanedbatelné, v roce 2006 tvořily 1, 63 % a v roce 2007 1, 8 % ze všech dětí narozených v ČR.“¹⁰⁵ Mladší věková struktura cizinců nemá zřetelný pozitivní vliv ani na index stáří obyvatel ČR.¹⁰⁶ Přestože se zvyšují počty narozených dětí, je velice pravděpodobné, že se index stárnutí obyvatel v ČR bude neustále zvyšovat i v budoucnosti.¹⁰⁷

Například studie *Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky*¹⁰⁸ ukazuje, že pro zachování stále stejného počtu obyvatel (10,2 milionů – údaje z roku 2007), by muselo do ČR v následujících přibližně 60 letech přijít 1,2 až 3 miliony imigrantů. Takové množství by zvýšilo podíl imigrantů ze 4 %¹⁰⁹ na 15 %.¹¹⁰ Dále aby se v ČR zachoval současný průměrný věk populace (39,77 let v roce 2005), muselo by v roce

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. 2009. ISSN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf, s. 5.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 5.

¹⁰⁷ ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Migration and ageing of the population of the Czech Republic and the EU countries. *Prague Economic Papers*. 2010, (19). Dostupné také z: <file:///C:/Users/suchankovapa/Downloads/364.pdf>, s. 71.

¹⁰⁸ BURCIN, Boris, Dušan DRBOHLAV a Tomáš KUČERA. Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. 2007, (3). Dostupné také z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564423/180307q3.pdf/3d0ff943-755f-4282-9f55-b1ed6cb18bb0?version=1.0>.

¹⁰⁹ Vývoj počtu cizinců v ČR v letech 2004 - 2013. *Český statistický úřad* [online]. 2013 [cit. 2015-07-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/25687697/c01R01_2013.pdf/6e2eb29d-9102-4707-ad6c-f47f27dc06?version=1.0.

¹¹⁰ BURCIN, Boris, Dušan DRBOHLAV a Tomáš KUČERA. Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. 2007, (3). Dostupné také z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564423/180307q3.pdf/3d0ff943-755f-4282-9f55-b1ed6cb18bb0?version=1.0>, s. 176.

2065 v zemi být na 90 milionů imigrantů. Česká republika by měla 110 milionů obyvatel, 80 milionů by tvořili imigranti, asi 20 milionů jejich potomci a 10 milionů původní obyvatelstvo ČR. Podobná čísla bychom dostali, pokud bychom chtěli vykompenzovat úbytek obyvatel v produktivním věku.¹¹¹

Přestože některé skupiny imigrantů mají větší porodnost, než obyvatelé hostitelské společnosti, ukazuje se, že imigrantky se ve většině případů přizpůsobují reprodukivnímu chování většinové populace, tudíž mají srovnatelný počet potomků. Částečně to také způsobují těžké pracovní podmínky.¹¹² Problém stárnutí populace se imigrací může vyřešit pouze dočasně a doplnit nedostatek pracovní síly ve vybraných oblastech ekonomiky.

5.4 Charakteristika seniorů v ČR

Než se bude práce zabývat staršími imigranty v celoevropském kontextu, budou nejprve charakterizováni senioři v ČR, což mimo jiné také může posloužit jako srovnání ke zjištění z výzkumu v praktické části práce. Z výzkumu *Život ve stáří* agentury STEM-MARK z roku 2002 vyplynulo, že ze zkoumaného vzorku 1036 osob od 60 let a starších, je převážná většina z nich závislá na příjmech z důchodů, a to hlavně ženy, které také v průměru odcházely do důchodu minimálně zhruba 3 roky před dosažením nejnižší věkové hranice tohoto sledovaného vzorku.¹¹³ 54 % dotazovaných osob ve věku 60 a více let udává jediný zdroj příjmů, jímž je jen u 3 % z nich pracovní příjem, u 94 % starobní důchod, u 2 % invalidní důchod a 1 % pobírá pouze pozůstalostní důchod. Celkově mezi osobami pobírajícími starobní důchod je 70 % těch, kteří mají starobní důchod jako jediný zdroj příjmů.¹¹⁴ V rámci výzkumu bylo také zjištěno, že souběh pobírání důchodu a výdělečné činnosti je podstatně častější než odložený důchod. Až do 64 let využívá možnost souběhu důchodu a výdělečné aktivity více než ¼ mužů a přes 1/5 žen. V 70 letech a více si k důchodu přivydělává necelá šestina mužů a v podstatě žádné ženy.¹¹⁵

¹¹¹ Ibidem, s. 176 – 179.

¹¹² DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 31 a 37.

¹¹³ KUCHAROVÁ, Věra et al. *Život ve stáří: Zpráva o výsledcích empirického šetření* [online]. 2003 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.ncss.cz/files/ivot-ve-stari.pdf>, s. 2 – 3.

¹¹⁴ Ibidem, s. 16.

¹¹⁵ Ibidem, s. 5.

Výzkum mimo jiné potvrdil, že genderové rozdíly v populaci v postproduktivním věku kontinuálně navazují na genderové rozdíly v produktivním věku a zároveň se zvětšují v souvislosti s odlišnou střední délkou života (jejími důsledky) a odlišným důchodovým věkem. Ženy jsou tedy delší část života závislé na vlastních důchodových příjmech. Senioři se svými příjmy dostávají pod hranici oficiálního životního minima jen ve výjimečných případech, chudoba je tedy v populaci seniorů spíše okrajovou záležitostí, přesto se často právě sami senioři cítí nedostatečně finančně zajištěni.¹¹⁶

Nejen finanční pomoc od potomků seniorů může být velmi důležitým zdrojem příjmům, senioři potřebují především podporu emocionální. Mezigenerační solidarita je v české společnosti celkem silná. Napříč generacemi je sdílen názor, že pomoc starším lidem v jejich domově by měla být zajištěna hlavně rodinou, především dětmi. Stát by měl naopak zajistit větší finanční podporu starším lidem s příjmy pod životním minimem.¹¹⁷ Z hodnocení současného života seniorů vyplynulo, že mezi seniory převládá mírný optimismus. Ačkoliv ve srovnání s mladším a středním věkem je stáří hodnoceno méně příznivě, rozdíly nejsou natolik závažné.¹¹⁸ Pro seniory je také velmi důležité setrvávat v jejich původním přirozeném prostředí, což může velice pozitivně ovlivnit jejich psychický stav. V některých případech ale není v silách rodiny poskytnout staršímu příbuznému odpovídající péči. Některé důvody byly již uvedeny v kapitole č. 5 *Stárnutí populace*. Část seniorů je také bezdětných a v jejich případě může být dostupnost domácí péče značně komplikovaná. Do budoucna by tedy bylo jistě žádoucí rozšířit dostupnost alternativních forem péče a vytvořit podmínky pro plnohodnotný a samostatný život v přirozeném prostředí seniorů.¹¹⁹

Na základě kapitoly č. 3 *Charakteristika imigrantů v České republice* lze konstatovat, že imigranti v důchodovém věku nejsou mezi seniory v ČR zatím silně zastoupeni. Do budoucna je však možné očekávat nárůst počtu imigrantů v důchodovém věku nebo osob s imigrační historií, proto by bylo vhodné řešit s předstihem otázku jejich nároku na starobní důchod.

¹¹⁶ Ibidem, s. 62; VOHRALÍKOVÁ, Lenka a Ladislav RABUŠIC. *Čeští senioři včera, dnes a zítra* [online]. 2004 [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf, s. 52.

¹¹⁷ SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf, s. 189.

¹¹⁸ VOHRALÍKOVÁ, Lenka a Ladislav RABUŠIC. *Čeští senioři včera, dnes a zítra* [online]. 2004 [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf, s. 55.

¹¹⁹ SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf, s. 193.

Problematika starobních důchodů není pro mnohé cizince zatím dobře vyřešena. „*Důchodové pojištění. Na to tedy spousta těch lidí [cizinců] vlastně, protože tady nejsou tak dlouho, nedosáhne. Byť zestárnou a jsou velké problémy s převáděním důchodů z ciziny sem, pokud tam měli odpracováno, [aby] měli ten alikvotní důchod vyplácený tady plus to, co si odsloužili tady. Na důchody jako se spolehnout je velice těžké zatím.... spíš bych asi apelovala na to, aby se uzavřely ty mezistátní smlouvy, aby skutečně pro lidi, kteří mají odpracováno v nějaké zemi, byl dostupný ten důchod, který tedy jim přináleží. Aby se to dalo vyplácet tady.*”¹²⁰

Pro většinu cizinců je také problematická účast na penzijním připojištění vzhledem k jejich nízkým příjmům a v části případů též vzhledem k jejich pobytovému statusu. Penzijní připojištění mohou uzavřít pouze občané České republiky nebo cizinci, kteří mají povolení k trvalému pobytu.¹²¹

¹²⁰ Psycholožka spolupracující s rodinami cizinců In: NEŠPOROVÁ, Olga. *Rodiny přistěhovalců I*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2007. ISBN 978-80-87007-55-6, s. 49 – 50.

¹²¹ Ibidem.

6 Systém sociálního zabezpečení České republiky

Systém sociálního pojištění České republiky se skládá z několika subsystémů. Prvním z nich je veřejné zdravotní pojištění, které slouží k pokrytí výdajů za nutnou zdravotní péči v rozsahu daném zákonem. Druhým subsystémem je sociální zabezpečení, které se skládá ze základního povinného důchodového pojištění, nemocenského pojištění a ze státní politiky zaměstnanosti.¹²² Důchodové a nemocenské pojištění patří mezi hlavní pilíře českého systému sociálního zabezpečení spolu se sociální pomocí a státní sociální podporou.¹²³ Stěženi oblastí pro účely této práce je důchodové pojištění, které bude diskutováno v následující kapitole. Státní politika zaměstnanosti a nemocenské pojištění se této práce týká pouze minimálně, jak vyplývá i z výzkumu provedeného mezi imigrantkami v důchodovém věku. Základními prameny k této problematice jsou: zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souv. zákonů; zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění a Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

6.1 Důchodový systém v České republice

Důchodový systém v ČR je založen na povinném základním důchodovém pojištění dle zákona č. 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění.¹²⁴ V současné době se důchodový systém skládá ze tří pilířů: důchodového pojištění, důchodového spoření a doplňkového penzijního spoření.¹²⁵ Systém byl dlouhodobě postaven pouze na prvním pilíři. V roce 1994 byl přidán třetí pilíř – penzijní připojištění se státním příspěvkem. Posledním prvkem je od roku 2013 druhý pilíř, a to důchodové spoření. Nejzásadnějším prvkem systému zůstává první pilíř – státem spravované důchodové pojištění.

Česká republika patří mezi standardní evropské země, které svým občanům poskytují sociální zabezpečení financované vysokými daněmi. Přestože je Česká republika v evropském

¹²² VANČUROVÁ, Alena, Lenka LÁCHOVÁ a Jana VÍTKOVÁ. *Daňový systém ČR*. V Praze: 1. VOX, 1997. ISBN 978-80-86324-86-9, s. 186.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Systém sociálního zabezpečení v České republice* [online]. 2009 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf, s. 6.

¹²³ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391, s. 101.

¹²⁴ PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4, s. 13.

¹²⁵ RYTÍŘOVÁ, Lucie. *Důchodový systém v České republice*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2013, 115 s. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-821-5, s. 6.

kontextu relativně chudá, platí dva velké sociální programy – starobní důchody a zdravotní péči – téměř výhradně z veřejných peněz.¹²⁶ Výdaje na starobní důchody ze státního rozpočtu se v ČR mezi lety 1995 a 2010 v podstatě nezměnily a pohybují se okolo 8 %. Předpokládá se, že v budoucnosti díky stárnutí populace dojde k postupnému navyšování výdajů na důchody.¹²⁷ Podle předpokladů Ministerstva práce a sociálních věcí bude v roce 2050 29 % občanů ve věku nad 65 let. Na udržení dnešní úrovně důchodů by bylo potřeba dalších cca 150 mld. Kč. Hrozí tedy, že starobní důchody nebudou schopny zajistit dostatečnou ochranu před chudobou, budou vypláceny později a budou nižší než dnes.¹²⁸

Ze základního důchodového pojištění se poskytují tyto důchody:

- starobní (včetně tzv. předčasného starobního důchodu),
- invalidní,
- vdovské a vdovecké,
- sirotčí.

Záležitosti důchodů, zejména nárok na důchod, jeho výši a výplatu má v gesci Česká správa sociálního zabezpečení s výjimkou případů, kdy jsou příslušné k rozhodování orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.¹²⁹

6.1.1 Starobní důchod

Starobní důchod je základní dávkou důchodového pojištění. Pro jeho získání je potřeba dosáhnout stanoveného věku a potřebné doby pojištění. Hlavním účelem starobního důchodu je zabezpečit pojištěnce v období ukončování výdělečné činnosti a v následujícím období.¹³⁰ Podmínky nároku na důchody z důchodového pojištění a způsob stanovení jejich výše upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Výše důchodu je stanovena pomocí

¹²⁶ SCHNEIDER, Ondřej. *Jaký důchod nás čeká?: Alternativy vývoje státního průběžného důchodového systému* [online]. 2012 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_07.pdf, s. 2.

¹²⁷ Ibidem, s. 4.

¹²⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Proč potřebujeme důchodovou reformu?* [online]. [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10630/Proc_potrebujeme_duchodovou_reformu.pdf.

¹²⁹ Důchodové pojištění. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2015-06-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3>.

¹³⁰ PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4, s 68.

dvou složek: základní výměry a procentní výměry.¹³¹ Základní výměra důchodu, stejná pro všechny důchody, v roce 2015 činí 2400 Kč měsíčně. Procentní výměra se stanovuje individuálně procentní sazbou z výpočtového základu dle získané doby pojištění. Za každý rok důchodového pojištění (do doby, než vznikne nárok na důchod) náleží 1,5 % výpočtového základu (pokud se kryje doba pojištění s dobou účasti na důchodovém spoření, tak se jedná o 1,2 % výpočtového základu). Poté, co již občanovi vznikne nárok na důchod, ale nepožádá o něj, nebo požádá o jeho přiznání bez výplaty a bude pracovat dál, tak se mu za každých 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti důchod navýší o 1,5 % výpočtového základu. Občan, který pracuje i po vzniku nároku na starobní důchod si důchod zvyšuje podstatně rychleji než do té doby.¹³²

6.1.2 Podmínky nároku na řádný starobní důchod

Zásadním pojmem u podmínek nároku na starobní důchod je věk potřebný pro vznik nároku na tento důchod, tzv. důchodový věk.¹³³ Pojištěnci vzniká nárok na řádný starobní důchod v těchto hlavních případech:

1. Dosáhl důchodového věku a zároveň byl účasten důchodového pojištění zákonem určenou dobu. Při nároku před rokem 2010 bylo požadováno nejméně 25 let, resp. při nároku v roce 2019 a později to bude 35 let pojištění. Mezi lety 2010 až 2018 se počet let potřebného pojištění s každým kalendářním rokem o jeden rok navyšuje.
2. Pokud pojištěnec nesplnil základní podmínku doby trvání pojištění, ale je starší 65 let a získal minimální dobu pojištění, která byla před rokem 2010 stanovena na 15 let, resp. po roce 2013 činí 20 let s podmínkou dosažení věku aspoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk stanovený podle § 32 pro muže stejného data narození (v mezidobí let 2010 a 2013 se požadovaný počet let pojištění každý rok navyšoval).

Zákon udává i další výjimky například pro osoby s uznaným invalidním důchodem.

¹³¹ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. 1996.

Dostupné také z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/duchodpoj/cast4h1.aspx>

PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4, s. 14 a 15.

Důchodové pojištění. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2015-06-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3>.

¹³² Důchodové pojištění. *Portál veřejné správy* [online]. 2015 [cit. 2015-07-22]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/portal/obcan/situace/191/192/6054.html#obsah>.

¹³³ PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4, s. 68.

6.1.3 *Důchodový věk*

Zákon o důchodovém pojištění¹³⁴ definuje důchodový věk u pojištěnců narozených před rokem 1936 na 60 let u mužů a 53 – 57 let u žen v závislosti na počtu vychovávaných dětí.

U pojištěnců narozených v letech 1936 až 1977 se důchodový věk stanovuje na základě přílohy k zákonu o důchodovém pojištění. Stanoví-li se podle této přílohy důchodový věk s přičtením kalendářních měsíců, považuje se za důchodový věk dosažený v posledním přičteném kalendářním měsíci v den, který se číslem shoduje se dnem narození pojištěnce; neobsahuje-li takto určený měsíc takový den, považuje se za důchodový věk ten věk, který je dosažen v posledním dni posledního přičteného kalendářního měsíce.¹³⁵

U pojištěnců narozených po roce 1977 se důchodový věk určí podle toho, že se k věku 67 let přičte takový počet kalendářních měsíců, který odpovídá dvojnásobku rozdílu mezi rokem narození pojištěnce a rokem 1977.¹³⁶

Přehledné tabulky důchodového věku lze dohledat například na stránkách České správy sociálního zabezpečení.

6.2 **Postavení imigrantů v českém sociálním systému**

Imigranti mají v České republice nárok na různé typy sociální podpory. Podmínky participace imigrantů v českém sociálním systému se v rámci jeho oblastí liší, systém ale lze považovat za poměrně vstřícný, protože pro přístup k podpoře není v mnoha jeho oblastech rozhodující státní občanství.¹³⁷ Shrňme si základní typy sociálního zabezpečení, ke kterým mají imigranti přístup.

- Dávky pro osoby se zdravotním postižením

Nárok na tento typ podpory mají osoby, které jsou na území ČR hlášeny k trvalému pobytu (občané), nebo mají trvalý pobyt; osoby s mezinárodní ochranou ve formě azylu či doplňkové ochrany; občané členského státu EU a jejich rodinní příslušníci, pokud jsou hlášeni na území

¹³⁴ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. 1996.

Dostupné také z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/duchodpoj/cast4h1.aspx>

¹³⁵ Ibidem; Starobní důchody. *ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ* [online]. 2014 [cit. 2015-06-21]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391, s. 101.

ČR k pobytu delšímu než 3 měsíce; cizinci, kteří jsou držiteli povolení k trvalému pobytu s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajících rezidenta v Evropském společenství na území jiného členského státu EU. Dávky jsou realizovány skrze příspěvek na mobilitu a na zvláštní pomůcku.¹³⁸

- Nemocenské pojištění

Nemocenské pojištění je určeno pro zaměstnance a osoby samostatně výdělečně činné. Pro zaměstnance je účast na nemocenském pojištění povinná, pro osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ) dobrovolná. Z nemocenského pojištění zaměstnanců se poskytují tyto dávky: nemocenské, ošetrovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžité pomoc v mateřství. Z nemocenského pojištění osob samostatně výdělečně činných se umožňují 2 dávky, a to nemocenské a peněžité pomoc v mateřství.¹³⁹ Nemocenské pojištění upravuje zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

- Pomoc v hmotné nouzi

Je upravena zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Mezi dávky hmotné nouze patří příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. Podmínky pro poskytnutí se v mnohém shodují s podmínkami pro získání dávek v případě zdravotního postižení. Výjimky lze dohledat na stránkách MPSV.¹⁴⁰

- Státní sociální podpora

Základním zdrojem informací je zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Státní sociální podpora se poskytuje v těchto dávkách: přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné a pohřebné. Nárok na dávky má pouze fyzická osoba, jestliže ona a s ní společně posuzované osoby jsou občany nebo mají trvalý pobyt na území České republiky a mají zde bydliště. Cizinci, kteří nemají trvalý pobyt na území ČR, jsou oprávněnými osobami po uplynutí 365 dní ode dne hlášení k pobytu. Do doby 365 dnů pobytu na území České republiky se nezapočítává doba, kdy je osoba žadatelem o udělení azylu ubytovaným v pobytovém středisku Ministerstva vnitra. Dávky státní sociální podpory náleží

¹³⁸Sociální zabezpečení cizinců v ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/603>

¹³⁹Ibidem.

¹⁴⁰Ibidem.

rovněž dalším osobám dle zákona, které nemají na území České republiky trvalý pobyt, pokud zde mají bydliště. Oprávnění se vztahuje také na občany Evropské unie, kteří jsou krytí přímo použitelnými předpisy EU - Nařízením EP a Rady (ES) č. 883/2004 a Nařízením EP a Rady (EU) č. 492/2011.¹⁴¹

- Důchodové pojištění

Již detailně popsáno v předchozích kapitolách, v následující kapitole se stručně zaměřím na právo na důchod pro občany jiných zemí.

6.2.1 Nárok na starobní důchod pro občany jiných zemí

Pro získání nároku na starobní důchod musí cizinci splnit tyto podmínky: být pojištěni minimálně 31 let v roce 2015 (doba pojištění se každým rokem prodlužuje), dosáhnout důchodového věku, případně být pojištěn minimálně 15 let a dosáhnout alespoň věku 65 let před rokem 2010. Agendu starobního důchodu pro cizince řeší Česká správa sociálního zabezpečení.

Rozdílné podmínky platí pro cizince z EU a ze třetích zemí. Pokud si cizinec před pobytem v České republice platil pojištění v jiném členském státě EU, bude mu tato doba pojištění, při posuzování nároku na důchod, zohledněna. Pokud ale pojištění platil v některém z tzv. třetích států, bude tato doba pojištění zohledněna, pouze pokud má ČR s touto zemí uzavřenou příslušnou mezinárodní smlouvu. Pokud má tedy v ČR odpracováno méně, než kolik stanoví zákon, započítává se mu i doba, po kterou platil důchodové pojištění v druhé zemi. Každý stát pak vyplácí dílčí důchod podle počtu odpracovaných let.¹⁴² Přehled dvoustranných smluv o sociálním zabezpečení mezi konkrétními státy lze dohledat na stránkách MPSV a ČSSZ.¹⁴³

Ve složité situaci se tedy mohou ocitnout zejména ti cizinci, kteří větší část svého života odváděli sociální pojištění v zemi, se kterou ČR nemá uzavřenou bilaterální smlouvu. Pokud nesplní stanovenou dobu pojištění, mohou se ocitnout bez nároku na důchod, přestože

¹⁴¹ Ibidem.

Státní sociální podpora. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z:

¹⁴² Sociální zabezpečení cizinců v ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/603>.

¹⁴³ Dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení: Sociální zabezpečení v mezinárodním kontextu. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2014 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1275>.

Přehled smluv. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2015 [cit. 2015-08-11]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/mezinarodni-smlouvy/smlouvy-uzavrene-cr/prehled-smluv.htm>.

už dosáhli důchodového věku. Řada cizinců, kteří přicházejí do ČR v produktivním věku, navíc vnímá ČR pouze jako přechodnou stanici a teprve po několika letech se rozhodnou usadit. Tyto cizince obvykle nenapadne se zprvu zajímat o vyplácení důchodu v budoucnu a může se tak stát, že nebudou mít dostatečnou dobu pojištění například z důvodu nelegální práce, práce na dohody apod. Do budoucna je tedy nutné zajistit větší informovanost všech zúčastněných stran. Jako účinné řešení by také mohla být minimalizace bezesmluvních vztahů v oblasti sociálního zabezpečení, a to především se zeměmi, ze kterých do ČR přichází nejvíce potenciálních pracovníků.¹⁴⁴

6.2.2 Zdravotní pojištění

„Postavení cizinců v systému zdravotního pojištění patří dlouhodobě mezi nejkritizovanější aspekty českého sociálního systému ve vztahu k cizincům.“¹⁴⁵ Podle zákona je v České republice povinně zdravotně pojištěna každá osoba, která má na území ČR trvalý pobyt, tedy i cizinec, pokud podle evropských nařízení nepodléhá právním předpisům jiného státu EU/EHP/Švýcarska. Zdravotní pojištění vzniká těmto osobám získáním trvalého pobytu na území ČR. Zaniká úmrtím pojištěnce či jeho prohlášením za mrtvého nebo ukončením trvalého pobytu na území ČR.¹⁴⁶ Veřejné zdravotní pojištění je upraveno zákonem č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souv. zákonů. V České republice můžeme rozlišit dva základní typy pojištění, a to veřejné a komerční (cestovní, smluvní zdravotní pojištění).

Na veřejné zdravotní pojištění mají dle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, nárok:

- osoby, které mají trvalý pobyt na území ČR (občané ČR i cizinci),
- osoby, které jsou zaměstnanci zaměstnavatele sídlícího v ČR,
- občané jiných zemí EU a jejich rodinní příslušníci (na základě nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 883/2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení),

¹⁴⁴ BATUEVA, Valentina. Pobírání penze není pro cizince v České republice samozřejmostí. *Migraceonline.cz* [online]. [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/pobirani-penze-neni-pro-cizince-v-ceske-republice-samozrejmosti>, s. 1, 3 a 4.

¹⁴⁵ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391, s. 106.

¹⁴⁶ Zdravotní pojištění cizinců. *Veřejná zdravotní pojišťovna České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.vzp.cz/klienti/informace-a-zivotni-situace/zdravotni-pojisteni-cizincu>.

- některé další vybrané skupiny (např. žadatelé o mezinárodní ochranu, azylanti, osoby s doplňkovou ochranou).¹⁴⁷

Ti, kdo nespádají do veřejného systému, jsou pak odkázáni na komerční zdravotní pojištění. Komerční zdravotní pojištění je založeno na soukromoprávním vztahu mezi pojistitelem (soukromou pojišťovnou) a pojištěným (popř. i pojistníkem, tedy tím, kdo smlouvu uzavřel, třeba ve prospěch jiného).¹⁴⁸ Toto pojištění se řídí zákonem o pojistné smlouvě a § 180i a 180j zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. Zákon o pobytu cizinců ukládá migrantům, kteří nespádají do systému veřejného zdravotního pojištění a ani se na ně nevztahují stanovené výjimky, povinnost toto pojištění uzavřít. To se týká především migrantů ze zemí mimo EU, kteří mají v ČR dlouhodobý pobyt a nejsou zde v zaměstnaneckém poměru, patří sem ale také OSVČ, studenti či děti bez trvalého pobytu apod.¹⁴⁹

Migranti, kteří jsou povinni uzavřít komerční zdravotní pojištění, se dostávají do problematického postavení. Migranti jsou totiž povinni si kupovat produkty pojišťoven, ale sami nemají jistotu, že je pojišťovny pojistí. „*Pojišťovny nejsou povinny uzavírat s migranty pojistné smlouvy a mohou nemocné nebo starší cizince, jejichž léčení by mohlo být ekonomicky náročné, odmítnout; existují tzv. „nepojistitelní cizinci“: nedonošené děti, děti s vrozenou vadou, chronicky nemocní lidé, starší lidé.*“¹⁵⁰

Pojišťovny si samy určují míru pojistného krytí a další ustanovení pojistných podmínek, pojistné smlouvy tedy obsahují časté výluky a omezení. Úhrada péče je tedy nejistá. Dále je vyžadováno, aby migranti uhradili pojistné na celou dobu pobytu dopředu, případně tzv.

¹⁴⁷ Základní otázky a odpovědi ke komerčnímu a veřejnému zdravotnímu pojištění. *Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR* [online]. 2015 [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://www.konsorcium-nno.cz/zdravotni-pojisteni-migrantu.html>.

¹⁴⁸ *Analýza komerčního zdravotního pojištění cizinců* [online]. 2012 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty/analyza_komerčního_zdravotního_pojisteni_pro_vybor171012_201210180815049.pdf, s. 3.

¹⁴⁹ Základní otázky a odpovědi ke komerčnímu a veřejnému zdravotnímu pojištění. *Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR* [online]. 2015 [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://www.konsorcium-nno.cz/zdravotni-pojisteni-migrantu.html>.

DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391, s. 107.

¹⁵⁰ *Analýza komerčního zdravotního pojištění cizinců* [online]. 2012 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty/analyza_komerčního_zdravotního_pojisteni_pro_vybor171012_201210180815049.pdf, s. 4.

nespotřebované pojistné se migrantům nevrací.¹⁵¹ Dalším nedostatkem také je, že komerční zdravotní pojištění nepokrývá všechny typy zdravotní péče.¹⁵²

¹⁵¹ Ibidem, s. 4.

¹⁵² DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391, s. 107.

7 Imigranti v důchodovém věku

Nejprve než přejdeme k samotné charakteristice imigrantů v důchodovém věku, vysvětlíme si tento pojem, tak jak je uváděn v odborné literatuře. V rámci práce je nejčastěji používán pojem imigranti v důchodovém věku. Důchodový věk byl definován v rámci kapitoly č. 6.1.3. První hranice pro důchodový věk je stanovena pro osoby starší 53 let a narozené před rokem 1936 dle definice zákona. Důchodový věk se dále rozděluje podle roku narození. Navíc důchodový věk žen a mužů se odlišuje, u žen rozhoduje počet narozených dětí, proto není možné přesně vymezit věkové rozhraní důchodového věku. Důchodce je chápán jako osoba, která pobírá starobní důchod. Přestože jsou imigranti v ČR ve věku, kdy by mohli dostávat důchod, často na něj nemají nárok, protože neodpracovali dostatečný počet let pro přiznání starobního důchodu. Navíc důchodový věk je v každé zemi chápán jinak. Místo pojmu důchodce se také zavedl pojem senior, který může označovat člověka v penzi, tedy důchodce. V zahraničí je ale tento pojem používán šířeji a může označovat ještě osoby, které pracují.¹⁵³ Jako anglický ekvivalent k českému pojmu se v literatuře nejčastěji objevují pojmy elderly migrants, older migrants, tedy starší migranti.

Pro účely této práce je pojem imigrant v důchodovém věku chápán poněkud volněji, označuje starší imigranty, kteří se ocitli ve věku, kdy by měli v ČR či ve své zemi původu nárok na pobírání starobního důchodu, ale v některých případech nesplnili podmínky pro získání důchodu a může se tedy stát, že žádný důchod nepobírají.

7.1 Základní charakteristika imigrantů v předdůchodovém a důchodovém věku

Starší generace imigrantů jsou velmi různorodé a mohou tak představovat pro majoritní společnost kulturní, sociální a ekonomické obohacení. Najdeme mezi nimi seniory, kteří patří k nejvíce znevýhodněným, jiní jsou zase naopak majetní, aktivní a zastávají inovativní přístup k pozdějšímu životu. Kromě faktu, že se přistěhovali z jiné země a nemusí mít státní občanství ČR, se mohou od majoritního obyvatelstva odlišovat náboženstvím, kulturou, vzděláním, ale také demografickými ukazateli.¹⁵⁴ Tato skupina imigrantů prozatím nebyla dostatečně zohledněna ve výzkumech zabývajících se imigrací a integrací imigrantů, stejně

¹⁵³Aktivní stárnutí EHP/NORSKO: Projekt „Výměna zkušeností a know-how v oblasti aktivního stárnutí a zaměstnanecké politiky vůči pracovníkům starším 50 let“. *Mamaloca: pro komunitu, bez předsudků, v souladu s krajinou* [online]. 2015 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.mamaloca.cz/projekty/aktivni-starnuti-ehp-norsko/>.

¹⁵⁴ Například: porodnost, úmrtnost, sňatečnost apod.

tak není přesně zmapován její vliv na přijímací společnost. Stále dominují výzkumy zabývající se pracovní migrací, mladými imigranty, uprchlíky a žadateli o azyl.¹⁵⁵

Přestože jsou imigranti v předdůchodovém a důchodovém věku velice rozmanitá skupina a není možné ji definovat globálně pro všechny státy, lze tyto imigranty rozdělit podle Warnese a Williamse do třech základních skupin:¹⁵⁶

1. důchodoví migranti (retirement migrants),
2. pracovní migranti (labour migrants),
3. navrátkivší se migranti (return migrants).

Některé západní evropské státy s velkým přílivem zejména pracovních migrantů po druhé světové válce až do 70. let 20. století (např. Německo, Rakousko a další), předpokládaly, že se jedná pouze o dočasný stav. Postupně se ale ukazuje, že imigranti nakonec zůstávají v hostitelské společnosti i v důchodovém věku.¹⁵⁷ Větší pohyb seniorů je také zapříčiněn procesem globalizace a snížením nákladů na cestování. U některých seniorů můžeme hovořit i o transnacionální migraci, kdy se migrant nezdržuje natrvalo v jedné zemi, ale uchovává si dlouhodobé sociální, ekonomické, kulturní i politické vazby se zemí svého původu bez ohledu na geografickou vzdálenost.¹⁵⁸

Pro srovnání Ruspini ve svém článku na základě studií publikovaných Warnesem dělí starší mezinárodní migranty do čtyř skupin:¹⁵⁹

¹⁵⁵ RUSPINI, Paolo. *Elderly migrants in europe: an overview of trends, policies and practices*. Sofia: CERMES - Centre for European Refugees, 2010. Dostupné také z: http://cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf, s. 4.

Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE) from 01.12.2007 to 30.11.2009: Report of the project [online]. Düsseldorf: Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia, 2010 [cit. 2015-02-12], Dostupné z: <https://www.yumpu.com/en/document/view/4672189/report-of-the-project-active-ageing-of-migrant-elders-across-aamee> s. 31 – 32.

¹⁵⁶ WARNES, Anthony M. a Allan WILLIAMS. Older Migrants in Europe: A New Focus for Migration Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2006, 32(8): 1257-1281. DOI: 10.1080/13691830600927617. ISSN 1369-183x. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691830600927617>, s. 1261 – 1262.

¹⁵⁷ BOLZMAN, Claudio a Laure KAESER. Active ageing and immigrant elders: a possible relation?: Exploring the case of Switzerland. In: MACHADO, Fernando, Luís. *Revista Migrações - Número Temático Imigração e Envelhecimento Ativo*. Lisboa: ACIDI, 2012, s. 29-44. Dostupné z: http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Revista_10/PDF%20Artigos/Migracoes10pp29_44.pdf, s. 32.

¹⁵⁸ Analýza: Transnacionální migrace. *Demografie* [online]. 2009 [cit. 2015-07-24]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=661.

¹⁵⁹ RUSPINI, Paolo. *Elderly migrants in europe: an overview of trends, policies and practices*. Sofia: CERMES - Centre for European Refugees, 2010. Dostupné také z: http://cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf, s. 8.

1. starší evropští mezinárodní pracovní migranti,
2. starší neevropští mezinárodní pracovní migranti,
3. mezinárodní důchodoví imigranti orientovaní na rodinu,
4. mezinárodní důchodoví amenitní migranti.

Obrovská diverzita této skupiny imigrantů by samozřejmě měla být zohledněna při tvorbě veřejné politiky. Na imigranty v důchodovém věku by nemělo být nahlíženo pouze jako na problémovou skupinu. Je nutné si uvědomit, že mohou majoritní společnosti kulturně obohatit a zároveň se mohou prosadit na pracovním trhu v oblastech, ve kterých příslušníci většinové populace nechtějí tolik působit.¹⁶⁰

7.2 Výsledky výzkumů a závěry z odborné literatury zaměřující se na starší imigranty

Témata stárnutí, migrace a integrace imigrantů v seniorském věku jsou ve většině evropských zemí zatím poměrně nová a nedostatečně reflektovaná v politických opatřeních.¹⁶¹ V této kapitole budou uvedeny nejdůležitější poznatky z vybraných evropských výzkumů, které se zaměřily na tuto oblast.

Starší imigranti byli často vnímáni jako „skrytá populace“ v pozici neregulérních migrantů nebo žadatelů o azyl, která nepřináší žádný politický zisk, naopak byli spíše chápáni jako zátěž pro vybrané oblasti sociálního systému. Pokud ale byla naopak zaměřena až příliš velká pozornost na tuto skupinu imigrantů, jak ukazuje příklad Švédska, z problematiky se stal uměle vytvořený problém. Proto je potřeba rozlišovat mezi skutečným problémem a uměle vytvořenou problematizací celé záležitosti.¹⁶²

¹⁶⁰ Ibidem, s. 9.

DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for female immigrants and their integration in ageing societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project*. 2008. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=532-37.

¹⁶¹ RUSPINI, Paolo. *Elderly migrants in europe: an overview of trends, policies and practices*. Sofia: CERMES - Centre for European Refugees, 2010. Dostupné také z: http://cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf, s 21.

¹⁶² Ibidem, s. 21.

Podle zprávy z projektu FEMAGE¹⁶³ nesdílejí respondenti výzkumu názory, že imigranti mohou pomoci vyřešit problém s poklesem domácího obyvatelstva, nedostatkem pracovní síly a kulturně obohatit hostitelskou společnost. Imigranti jsou kladně posuzováni (přibližně 75 % - procentuální podíl se v různých státech mírně liší), pokud jsou přínosem z ekonomického hlediska, tj. odvádějí daně a přispívají do systému sociálního zabezpečení.¹⁶⁴ Z toho vyplývá, že veřejnost by měla být nejprve dobře seznámena s problémem a následky stárnutí populace a následně by měla být podpořena větší osvěta v oblasti přínosů plynoucích z integrace imigrantů. Občané by měli být vždy informováni v případě vzniku jakéhokoliv politického opatření v oblasti migrace a integrace imigrantů.¹⁶⁵ Studie projektu FEMAGE si klade zásadní otázku. Potřebuje společnost imigranty? Některé výzkumy dokazují, že velká část majoritního obyvatelstva se domnívá, že imigrantů je v jejich zemi příliš mnoho, berou jim jejich zaměstnání a jsou původci kriminality a terorismu.¹⁶⁶

Pouze čtvrtina dotazovaných souhlasí, že migrace může mít pozitivní efekt, pokud imigranti zastávají práci, kterou místní obyvatelé vykonávat nechtějí. 70 % respondentů zastává názor, že imigranti by měli být do země přijímáni na základě potřeb pracovního trhu.¹⁶⁷ Většina obyvatel v osmi zkoumaných zemích očekává, že imigranti vyvinou dostatečné úsilí, aby se plně začlenili do hostitelské společnosti, tzn., že budou ovládat jazyk majority na vysoké úrovni a zároveň přijmou její pravidla, tradice a zvyky. Dále je uváděno, že se od imigrantů očekává samostatnost při procesu integrace a v případě jejich neúspěchu návrat do země jejich původu.

Z výzkumu v České republice vyplynulo, že se od imigrantů očekává, aby se svojí změnou co nejvíce podobali majoritní společnosti („to be like us“), ale zároveň by respondenti v ČR preferovali, i přes proces asimilace imigrantů, aby měli nějakým způsobem podřízenou pozici

¹⁶³ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIČ a Michal VAŠEČKA. Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project*. 2008. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5

¹⁶⁴ Ibidem, s. 35.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 7–8.

¹⁶⁶ AVRAMOV, Dragana. *Integration of Immigrants: a two way process* [online]. 2009 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2009/0038-982X0902007A.pdf>, s. 10–11.

¹⁶⁷ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIČ a Michal VAŠEČKA. Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project*. 2008. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 35.

ve společnosti.¹⁶⁸ Výzkum také prokázal, že země východní Evropy mají větší problém s přijímáním a respektováním přistěhovalců, než občané zemí západní Evropy. To může indikovat, že země s delší tradicí demokracie a delší zkušeností s fenoménem migrace tíhnou k větší toleranci k imigrantům. Tyto předpoklady by měly být dále zkoumány a podrobeny hlubším analýzám. Klíčovým faktorem k pochopení imigrantů může být také míra vzdělanosti obyvatel určitého státu. Čím vyšší dosažené vzdělání občané majoritní populace mají, tím pozitivněji se staví k migraci. U jedinců s nižším vzděláním a obvykle s nižším ekonomickým statutem se předpokládá více negativní přístup k imigrantům, protože pro ně mohou představovat konkurenty na pracovním trhu.¹⁶⁹

Dle Ruspiniho je značná část příslušníků první generace starších imigrantů obvykle integrována do majoritní společnosti a také má k dispozici větší dostatek zdrojů ve stáří. Ostatní imigranti se pak spoléhají na větší podporu svých krajanů a rodiny v hostitelské společnosti.¹⁷⁰ Jiní autoři ale poukazují na to, že příslušníci první generace imigrantů nemusí být vždy dobře integrováni do společnosti oproti dalším generacím, například první generace Vietnamců v ČR.¹⁷¹

Jak dokládá mnoho zdrojů, jedním ze základních předpokladů úspěšné integrace je zvládnutí jazyka hostitelské společnosti.¹⁷² Pro starší jedince může ale být naučení jazyka velmi komplikované. Obvykle je pro ně mnohem méně dostupné vzdělání a různé jazykové kurzy, často ani nemusí být v kontaktu s neziskovými organizacemi, které někdy nabízí i kurzy zcela zdarma. Imigranti, kteří se naučí jazyk hostitelské společnosti, mají větší šance na pracovním trhu a lépe se adaptují v rámci majoritní společnosti. V některých zemích však i přes

¹⁶⁸ Ibidem, s. 40 a 41.

¹⁶⁹ CHALOUPKOVÁ, Jana a Petra ŠALAMOUNOVÁ. Postoje k imigrantům a dopadům migrace v evropských zemích. *Sociologický časopis: Czech Sociological Review*. 2006, (1). Dostupné také z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e84e7b3446816ca08509c5c7e1c2f23261d838d0_581_106chaloupkova21.pdf, s. 64.

¹⁷⁰ RUSPINI, Paolo. *Elderly migrants in europe: an overview of trends, policies and practices*. Sofia: CERMES - Centre for European Refugees, 2010. Dostupné také z: http://cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf, s. 7.

¹⁷¹ UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0, s. 255.

¹⁷² KLVÁČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794, s. 33. DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391.

výbornou znalost jazyka mohou příslušníci majoritní společnosti reagovat negativně na odlišný přízvuk. To se může týkat například ČR, kde ve společnosti někdy převládá strach z cizího, což může být podmíněno i historií a etnickým složením obyvatelstva státu. Imigranti ale spíše potřebují podporu hostitelské společnosti, která pro ně může být při učení jazyka velkou motivací.

V oblasti služeb imigrantům zprostředkovaných neziskovými organizacemi můžeme také jmenovat jedno riziko. V mnoha případech vzniká u imigrantů závislost na sociálních programech a dávkách, které mají podpořit pouze integrační proces. Imigranti pak mají problém se od této podpory plně oprostit a být ekonomicky nezávislí.¹⁷³

Dle studie¹⁷⁴ v rámci výzkumu Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, mají imigranti starší 50 let usazení v některých evropských zemích¹⁷⁵ tendence více využívat zdravotní služby než stejně staří Evropané. Častěji navštěvují lékaře a také více pobývají v nemocnicích z důvodu jejich horšího zdravotního stavu.¹⁷⁶

¹⁷³ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project*. 2008. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 12.

¹⁷⁴ SOLÉ-AURÓ, Aida, Montserrat GUILLÉN a Eileen CRIMMINS. *Health Care Usage among Immigrants and Native-born Elderly Populations in Eleven European Countries: Results from SHARE* [online]. 2011[cit. 2015-11-22]. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/51207989_Health_care_usage_among_immigrants_and_native-born_elderly_populations_in_eleven_European_countries_Results_from_SHARE.

¹⁷⁵ V rámci výzkumu byla získávána data z 11 zemí: Rakousko, Belgie, Dánsko, Francie, Německo, Řecko, Itálie, Nizozemí, Španělsko, Švédsko a Švýcarsko.

¹⁷⁶ SOLÉ-AURÓ, Aida, Montserrat GUILLÉN a Eileen CRIMMINS. *Health Care Usage among Immigrants and Native-born Elderly Populations in Eleven European Countries: Results from SHARE* [online]. 2011[cit. 2015-11-22]. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/51207989_Health_care_usage_among_immigrants_and_native-born_elderly_populations_in_eleven_European_countries_Results_from_SHARE, s. 14 – 17.

8 Imigrantky a proces integrace v celoevropském kontextu

V úvodu této kapitoly je nutné poznamenat, že z hlediska oficiálních statistik v řadě evropských států neexistují přesné statistiky, které by zohledňovaly gender.¹⁷⁷ Kapitola přibližuje i situaci žen v produktivním věku, protože část starších imigrantek do země přišla právě v tomto věku a jejich problémy ve věku pozdním mají velmi často základ právě v mladším období života. Imigrantky, které do země přišly až v pozdním věku, bývají nejvíce zranitelnou skupinou z mnoha důvodů. S velkými problémy se ale potýkají i imigrantky, které v hostitelské společnosti zestárly, jak bude ještě podrobněji rozvedeno v dalších kapitolách.

Většina ze zkoumaných imigrantek v rámci FEMAGE by ráda zůstala v hostitelské společnosti a integrovala se. Jejich úsilí ale často komplikují vysoké sociální a emoční „náklady“.¹⁷⁸ Velmi důležitou roli v procesu jejich integrace hraje přístup hostitelské společnosti k imigrantkám. Ukázalo se, že imigrantky, které se setkaly s diskriminací, nepovažují obvykle hostitelskou společnost za svůj domov.¹⁷⁹ Diskriminaci tyto ženy zažívají nejčastěji ze strany zaměstnavatele, spolupracovníků a zákazníků. Imigrantky se mohou například setkávat s diskriminací z důvodu jejich odlišného původu či vysokého věku. V některých zemích, např. v ČR, ve Slovinsku, Rakousku a Polsku, si imigrantky stěžují i na zacházení na úřadech, cizinecké policii, úřadu práce apod.¹⁸⁰

Ukazuje se, že postupně klesá počet pracujících žen v pokročilém věku ve většině zemí zkoumaných v rámci projektu FEMAGE.¹⁸¹ Pro imigrantky je velice důležité mít zaměstnání, tedy stálý příjem. Přestože jedním z nejpálčivějších problémů je právě nezaměstnanost

¹⁷⁷ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs For Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 12.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 40.

¹⁷⁹ AVRAMOV, Dragana. *Comparison of the key findings from the surveys of women nationals (MIG) and interviews with women immigrants (FEMIG): FEMAGE Project, WP3, Deliverable No.10. Population and Social Policy Consultants (PSPC), Brussels* [online]. 2007 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 14.

¹⁸⁰ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs For Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 42 a 45.

¹⁸¹ Ibidem, s. 28.

imigrantek a ztráta jejich kvalifikace v nové zemi. Většina imigrantek si prošla obdobím, kdy zastávala zaměstnání s nízkou kvalifikací, což je velice obtížné v případě, že se chtějí v hostitelské zemi usadit natrvalo.¹⁸² S tímto problémem úzce souvisí uznávání pracovních kvalifikací a studijních osvědčení. Uznání patřičné kvalifikace či vzdělání může výrazně pomoci při vstupu na pracovní trh.

Imigrantky mají také omezenější přístup k dalšímu vzdělávání.¹⁸³ Ženy hůře uplatňují svoji kvalifikaci na trhu práce, proto se častěji prosazují v sektoru služeb, do kterých spadají i úklidové práce.¹⁸⁴ V současné době je poptávka i v oblastech cestovního ruchu, překladatelství, vaření národních pokrmů apod.¹⁸⁵ Ženy častěji zastávají zaměstnání s příliš dlouhou pracovní dobou bez nároků na pauzy, mezi taková zaměstnání patří například pracovnice vykonávající placenou práci v cizích domácnostech.¹⁸⁶ Z tohoto důvodu ženy nemají dostatek času na péči o potomstvo, kterou obvykle svěřují svým příbuzným či jiným osobám. V horším případě zanechávají své potomky v zemi svého původu. Pracovnice v cizích domácnostech jsou nejčastěji imigrantky z východní Evropy, případně ze zemí třetího světa, které směřují do bohatších částí světa, aby pokryly tamní pracovní poptávku. Jejich odchod za hranice však často způsobí velké problémy v jejich domovině. Jejich vlastním potomkům se nedostává dostatečná péče, problém nastává také s péčí o seniory, o ty se pak musí starat někdo další, buď z rodiny, nebo také místní placená síla za peníze vydělané v zahraničí. Ve světě se tak rozvíjí tzv. globální řetězec péče, „*global chain of care*“.¹⁸⁷ Tato situace také vážně ohrožuje mentální a fyzické zdraví dítěte. Aby mohly ženy přivést své

¹⁸² Více o tématu důležitosti zaměstnání v procesu integrace například: TRBOLA, Robert a Miroslava RÁKOCZYOVÁ. *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2011, 186 s. ISBN 978-808-7474-204.

¹⁸³ *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008[cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>.

¹⁸⁴ *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. 2007. Výzkumná zpráva. 2007. Praha: MPSV, s. 56.

¹⁸⁵ Ženy na vedlejší koleji: Imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku. *Slovo: bulletin pro cizince a o cizincích*. 2014, (04). Dostupné také z: <http://www.slovo21.cz/index.php/vybirame-z-bulletinu-slovo/371-zeny-na-vedlejsi-koleji-imigrantky-v-predduchodovem-a- Duchodovem-veku>, s. 10.

¹⁸⁶ EZZEDDINE, Petra. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2014, 82 s. ISBN 978-80-260-6894-5, s.

¹⁸⁷ Práce v domácnosti: přehlížená a podceňovaná. *Pracovnice v domácnosti* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.pracovnicevdomacnosti.cz/pro-verejnost/prace-v-domacnosti-prehlizena-a-podcenovana.html>.

potomky do hostitelské země, tak často uzavírají falešná manželství, při kterých se jim podaří získat lepší právní status.¹⁸⁸

Práce v cizí domácnosti s sebou nese také mnohá další úskalí. Poskytování služby v domácnosti často není dostatečně právně ošetřeno. Většina placené práce v domácnosti je vykonávána nelegálně či pololegálně.¹⁸⁹ Často tak dochází ke zneužívání pracovníků a porušování předem nejasně stanovených pravidel. Případně jsou nepřijatelné pracovní podmínky stanoveny již ve smlouvě. „*Například pracovnice, které s rodinou – klientem žijí, mají zakázáno komunikovat s vlastní rodinou, když jsou v práci, což je vlastně pořád. Ocítají se tak ve skutečné izolaci a někdy až v područí rodiny, pro kterou pracují.*“¹⁹⁰ Pracovnice v domácnosti jsou často také svědky soukromého života těch, kdo jim vyplácejí odměnu, a to také může vyvolat určité komplikace. Migrantky se tedy mohou ocitnout mimo kontrolu státu bez možnosti sociálního zabezpečení, zdravotního pojištění, ochrany proti diskriminaci a porušování lidských práv.

Pro účast na pracovním trhu je mimo jiné také potřebné být v dobré zdravotní kondici. Jak již bylo naznačeno v textu výše, podmínky, ve kterých imigrantky často pracují, jsou nepřiměřené. S tématem zdraví se logicky pojí téma zdravotního pojištění. Řada žen nemá přístup do veřejného zdravotního pojištění a může si sjednat pouze pojištění komerční. Komerční zdravotní pojištění s sebou nese řadu rizik a problémů.¹⁹¹

Imigrantky také nemají obvykle dostatek informací o důchodovém a sociálním systému v ČR.¹⁹² Analýzy v rámci projektu FEMAGE ukázaly, že většina imigrantek se nijak nepřipravuje na stáří a penzi. Pouze některé skupiny, např. Vietnamky v Polsku výrazně

¹⁸⁸ GAJDUŠKOVÁ, Tereza. *Fingované sňatky v České republice: aktuální vývoj*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

¹⁸⁹ EZZEDDINE, Petra et. al. *Víte, kdo vám doma uklízí?: Migrantky a nájemná práce v domácnosti*. 2014, s. 7 – 8.

¹⁹⁰ Globální řetězec péče: jak souvisí migrace s emancipací?. *Program migrace* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://migration4media.net/2011/07/28/globalni-retezec-pece-jak-souvisi-migrace-s-emancipaci/#more-1323>.

¹⁹¹ *Analýza komerčního zdravotního pojištění cizinců* [online]. 2012 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty/analiza_komerčního_zdravotního_pojistění_pro_vybor171012_201210180815049.pdf, s. 48 – 49.

¹⁹² Ženy na vedlejší koleji: Imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku. *Slovo: bulletin pro cizince a o cizincích*. 2014, (04). Dostupné také z: <http://www.slovo21.cz/index.php/vybirame-z-bulletinu-slovo/371-zeny-na-vedlejsi-koleji-imigrantky-v-predduchodovem-a-duchodovem-veku>, s. 10.

přispívají na tamější důchodový systém. Imigrantky se spíše spoléhají na péči své nukleární rodiny.¹⁹³

Ne všechny země mají uzavřené mezinárodní bilaterální smlouvy v oblasti důchodových transferů. Řada žen tak může po emigraci přijít o důchod, na který by díky odpracovaným letům v zemi svého původu měla nárok.¹⁹⁴ Ženy mohou být také ohroženy složitou politickou i sociální situací země svého původu, která jim může pozastavit či regulovat vyplácení starobního důchodu. Přestože odpracovaly dostatečný počet let pro získání důchodu, důchody v některých případech nedostanou, nebo jsou velmi nízké.¹⁹⁵

Některé z imigrantek mohou mít také neregulární pobyt v ČR. Pokud ale jsou imigrantky součástí pracovního trhu dané země, odvádějí daně a přispívají do systému sociálního zabezpečení, mělo by zároveň být automaticky postaráno v oblasti integrace o jejich děti. Jinými slovy, děti imigrantů by v tomto případě měly mít stejný přístup ke vzdělávání jako děti obyvatel hostitelské společnosti, a to už od předškolního věku. To by zároveň umožnilo imigrantkám lépe kombinovat pracovní povinnosti s péčí o rodinu. V opačném případě to může mít velice negativní důsledky do budoucna.¹⁹⁶

Ženy, které migrují do Evropy a pocházejí ze třetích zemí, vstupují do země spíše na základě rodinných záležitostí než samostatně, tedy sňatku, sloučení rodiny či jako součást migrující rodiny. Tuto skutečnost dokládá i studie H. Víznerové.¹⁹⁷ Rodina a rodičovství hraje

¹⁹³ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 55.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 57.

¹⁹⁵ Když důchod na obživu nestačí. *SIMI bez vrásek: migrantky vs. stárnutí* [online]. 2015 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://bezvrasek.migrace.com/cs/clanky/00047/kdyz-duchod-na-obzivu-destaci>.

Economic Genocide: Ukraine Cuts off Payment of Pensions to One Million Senior Citizens in Donbass. Global Research [online]. 2015 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://www.globalresearch.ca/economic-genocide-ukraine-cuts-off-payment-of-pensions-to-one-million-senior-citizens-in-donbass/5439254>.

¹⁹⁶ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs For Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 46.

¹⁹⁷ VÍZNEROVÁ, H. Rodičovství a práce v životě migrujících žen. In: DUDOVÁ, R. (ed.). *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: SOÚ AV ČR, 2008.

v průběhu migrace a integrace významnou roli v jednotlivých obdobích a fázích těchto procesů. Ženy obvykle své rodičovství, povinnosti a závazky s tím spojené zohledňují při uvažování a rozhodování k migraci, při pobytu v ČR i při zvažování návratu či rozhodnutí zůstat v hostitelské zemi a usadit se zde natrvalo.¹⁹⁸

Z rozhovorů s imigrantkami v rámci výzkumu FEMAGE dále vyplynulo, že dlouhé čekací lhůty v případě sloučení rodiny či podezření, že k uzavření manželství, která jsou základem ke sjednocení rodiny, došlo podvodem, komplikují rodinný život imigrantů a přispívají k větší emoční nestabilitě. Pokud ženy získají právní statut v hostitelské zemi na základě sjednocení rodiny a jejich pobyt je tak navázán na manžela imigrantky, jsou ženy velice závislé na svém partnerovi a mohou se například v případě rozvodu či smrti partnera, dostat do velice složité situace.¹⁹⁹

Jak již bylo zmíněno, velice důležitým indikátorem úspěšné integrace imigrantů je míra zvládnutí jazyka hostitelské společnosti. Některé starší imigrantky dokládají, že pokud neznají jazyk hostitelské společnosti, cítí se obvykle méněcenné a v izolaci. Znalost většinového jazyka jim umožňuje navázat lepší kontakty s místními, lépe se jim komunikuje na úřadech a mají větší šanci sehnat zaměstnání.²⁰⁰ V České republice je zvládnutí českého jazyka také důležitou podmínkou integrace cizinců, že je zakotveno mezi podmínkami pro získání trvalého pobytu pro cizince ze třetích zemí. Cizinci musí k žádosti přiložit doklad o zkoušce z českého jazyka a zároveň musí splňovat kritérium 5 let nepřetržitého pobytu.²⁰¹

Jak vyplývá z výzkumů uvedených v kapitole č. 2, pro všechny imigrantky bez ohledu na věk, je podstatné mít bezprostředně po jejich imigraci dostatek informací o systému hostitelské země, aby se dokázaly dobře zorientovat ve svých právech a povinnostech. Vliv na pobyt v cílové zemi má ale také skutečnost, jaké informace mají imigrantky před odchodem ze země

¹⁹⁸ VÍZNEROVÁ, H. Rodičovství a práce v životě migrujících žen. In: *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008[cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>, s. 7.

¹⁹⁹ DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs For Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5, s. 43.

²⁰⁰ Ibidem, s. 47.

²⁰¹ Některé náležitosti žádosti: Doklad o zkoušce z ČJ. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-nektere-nalezitosti-zadosti-doklad-o-zkousce-z-cj.aspx>.

svého původu. Z výzkumů vyplývá, že muži jsou lépe informováni o podmínkách v cílové zemi než ženy.²⁰² Významnou roli v procesu integrace imigrantek hrají také neziskové organizace. Zejména v počáteční fázi po příchodu do země potřebují imigrantky největší pomoc. Ukazuje se také, že ve skupině žadatelek o azyl a azylantek je přístup k informacím do určité míry zajištěn lépe než u jiných skupin imigrantů, které se nachází ve větší „izolaci“ od institucí a organizací nabízejících podporu cizincům a jsou tak spíše odkázáni na neformální a neinstitucionalizované zdroje (rodina, přátelé, komunita, zprostředkovatelé pobytu a práce a další).²⁰³

Jak uvádí *Aktualizovaná koncepce integrace cizinců – Společné soužití*: „Vysokou pozornost je třeba věnovat úsilí o integraci žen, a to nejen zapojených do trhu práce, ale zejména žen v domácnosti, a pomocí aktivní nabídky integračních opatření snižovat riziko jejich izolace.“²⁰⁴

Koncepce ale dále neuvádí, jak by mělo být této integrace docíleno.

²⁰² *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008[cit. 2015-05-06]. Dostupné z:<http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>, s. 9.

²⁰³ *Ibidem*, s. 9.

²⁰⁴ *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců Společné soužití: Usnesení*. Praha: Vláda České republiky, 2011, s. 19.

9 Výzkum v oblasti integrace imigrantek v důchodovém věku

9.1 Metodologie výzkumu

Pro získání potřebných dat jsem se rozhodla využít metody kvalitativního výzkumu. Hlavní výzkumnou metodou této práce je polostrukturovaný rozhovor. Tento typ rozhovoru jsem kombinovala s hloubkovým rozhovorem a metodou narativního autobiografického rozhovoru. Biografický výzkum se podle Roberta Milera odlišuje od většiny ostatních standardních výzkumných přístupů v několika následujících bodech:

- orientuje se na celé životy jedinců nebo na jejich významné části,
- zásadní význam je přikládán dimenzi času, a to nejen bezprostřední přítomnosti, ale i minulosti. Přítomnost je v tomto případě vnímána jako ovlivněná nejen budoucím očekáváním, ale také minulými zkušenostmi,
- jedinec není vnímán odděleně od sociálních sítí, v nichž se pohybuje.²⁰⁵

Pro lepší interpretaci dat jsem také v některých případech využila metod zúčastněného pozorování. Aby byla problematika zkoumána nejen z pohledu samotných imigrantek, zařadila jsem do práce také rozhovor s odborníkem na danou problematiku – sociální pracovníci z neziskové organizace Sdružení pro integraci a migraci (SIMI).

V rámci výzkumů je velice oblíbenou metodou dotazníkové šetření. V tomto případě je ale poměrně komplikované získat reprezentativní vzorek cizinců. Neexistují úplně přesné statistiky o počtu imigrantů na území České republiky, protože často nezahrnují neregulérní migranty.²⁰⁶ Cizinci jsou v populaci rozmístěni nepravidelně, jejich prostorová koncentrace je výrazně nadprůměrná. Mezi dalšími problémy zmiňme vyšší prostorovou mobilitu, jazykovou bariéru, uzavřenost imigrantů apod. Právě z tohoto důvodu jsem se rozhodla použít pro výzkum především metodu kvalitativního polostrukturovaného rozhovoru. Kvalitativní metoda je nejvíce vhodná pro tuto dosud nepříliš prozkoumanou skupinu imigrantek, díky níž lze jednodušeji zjistit, jaké jsou charakteristiky, problémy a potřeby imigrantek a je také snazší vysledovat míru integrace do hostitelské společnosti. V rámci tohoto typu rozhovoru není nutné dodržovat striktně pořadí otázek, rozhovor je sice částečně

²⁰⁵ MILLER, Robert. *Researching life stories and family histories*. London: Sage Publication, 2000. In: KLVAČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794, s. 23.

²⁰⁶ DRBOHLAV, Dušan (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, 311 s. ISBN 978-80-246-1552-3, s. 36.

veden tazatelem, ale respondent má zároveň dostatek prostoru pro vyjádření svých názorů a zkušeností.²⁰⁷

Rozhovor byl také částečně veden metodou narativního autobiografického interview s převážně chronologickou strukturou. Připravila jsem si základní okruhy témat s několika návodnými otázkami (příloha č. 1), pokud by dotyčné měly problém s vyjadřováním k tématu. V praxi se ukázalo, že některé mnou zamýšlené polostrukturované rozhovory přešly v rozhovory hloubkové. Ve dvou případech jsem neměla možnost setkat se s imigrantkami osobně, respondentky si to nepřály a projevíly zájem komunikovat přes e-mail nebo telefon. Z toho důvodu jsem přistoupila na komunikaci prostřednictvím e-mailu. Jednalo se o respondentku H a I. Měla jsem už určité zkušenosti ze sedmi provedených rozhovorů, a proto jsem sestavila seznam převážně otevřených otázek (příloha 2). Po vyplnění dotazníků jsem měla možnost s imigrantkami prostřednictvím e-mailu dořešit oblasti, které nebyly z dotazníku úplně zřejmé. Respondentky byly velice ochotné a poskytly mi dodatečné informace. Výsledky dotazníků tedy rovněž uvádím v rámci výzkumu, protože se mi podařilo získat informace ze stejných oblastí, které jsem projednávala i v rámci rozhovorů. V případě rozhovorů však lze provádět detailnější analýzu. V průběhu rozhovorů jsem totiž mohla částečně využít i metody zúčastněného pozorování. Obvykle jsem se setkala s imigrantkami v jejich domácnostech či zaměstnáních, strávila jsem s nimi více času a mohla jsem tak vypořádat více skutečností než prostřednictvím online komunikace. Tyto výpovědi budou tedy analyzovány podrobněji.

V rámci terénního výzkumu, realizovaného zejména formou rozhovorů, je možné z vyprávění respondentů získat i nepřímé informace o vztahu respondenta k jazyku hostitelské společnosti. Prostřednictvím rozhovorů může i sám dotazovaný v rámci tématu českého jazyka a jeho zvládnutí vyjadřovat o sobě jako o někom, kdo se integruje, nebo kdo je integrován do české společnosti. Pro výzkum je velice důležité zjistit, jak dotazovaný sám popisuje zvládnutí češtiny, zejména důvody a motivace pro naučení se jazyka.²⁰⁸ Z toho důvodu se v rámci rozhovorů chci věnovat i tomuto tématu, díky kterému mohu také snáze vypořádat míru integrace imigrantek do české společnosti.

²⁰⁷ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80- 736-7040-2, s. 174.

²⁰⁸ KLVÁČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794, s. 33.

9.2 Zásady při sběru dat

V rámci výzkumu jsem se maximálně snažila zohlednit etický přístup k respondentům už ve fázi oslovování. Výzkum byl prováděn v souladu s etickými kodexy²⁰⁹ a relevantními zákony (Občanský zákoník, zákon o ochraně osobních údajů a listina základních lidských práv a svobod). Domnívám se, že během výzkumu je nutné také dodržovat základní morální principy naší i zkoumané společnosti. Z toho důvodu jsou všechny respondentky v diplomové práci anonymizovány. Respondentky byly nejprve osloveny prostřednictvím jejich přátel či známých a mohly se samy dobrovolně rozhodnout, zda budou chtít na výzkumu participovat. Už v této fázi některé potencionální respondentky odmítly. Pokud souhlasily, oslovila jsem je prostřednictvím e-mailu či mobilního telefonu. Všechny respondentky byly dopředu informovány o tom, že rozhovory budou použity za účelem napsání diplomové práce. Před samotným rozhovorem byly také obeznámeny s tématem diplomové práce. Většina z respondentek měla z počátku určité obavy a strach ze zveřejnění některých důvěrných informací. V úvodu našeho setkání jsem jim tedy vždy představila téma diplomové práce, potvrdila, že v rámci práce budou anonymizovány a budou o nich zveřejňovány jen takové informace, které nemohou vést ke snadnému odhalení jejich identity. Vždy jsem se také zeptala, zda souhlasí s nahráváním rozhovoru na diktafon. Vzhledem k tomu, že respondentky mi sdělovaly velmi důvěrné informace, přepsané rozhovory nezařazuji jako přílohu diplomové práce. Všechny respondentky souhlasily se zveřejněním interpretovaných dat v rámci výzkumu.

9.3 Technika sběru dat

Pro získávání kvalitativních dat se obvykle používá cirkulární (iterativní) strategie, která se zakládá na předpokladu, že během výzkumu je možné pružně reagovat na stále se měnící situace. Hlavním cílem v tomto případě je odkrytí a popis určitých vazeb a jejich struktur.²¹⁰

Podmínkou pro účast ve výzkumu nebylo nutné dobře ovládat český jazyk. Například imigranti z Evropské unie nemusí nutně dokládat znalost českého jazyka. Z tohoto důvodu jsem pouze v jednom případě, kdy imigrantka dostatečně neovládala český jazyk, využila pomoci tlumočnicků. Tlumočnický, které jsem zvolila, velice dobře znali dotazovanou osobu, jelikož se jednalo o její vnoučata. Rozhovory tedy probíhaly ve velice přátelské

²⁰⁹ Jmenujme např. Etický kodex české asociace pro sociální antropologii.

²¹⁰ LOZOVIUK, Petr. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, 189 s. ISBN 80-719-4752-0, s. 26.

a pohodlné atmosféře. Dotazované měly možnost neodpovídat na otázky, které se jim zdály nepřiměřené.

Výzkum probíhal v období mezi 30. červnem až 13. srpnem 2015. Byly vybrány respondentky žijící v Praze a okolí. Z tohoto důvodu není možné závěry výzkumu zobecnit na celou skupinu imigrantek v ČR, protože situace těchto žen v menších městech může být zcela odlišná než na území Prahy. Bylo uskutečněno sedm rozhovorů s ženami imigrantkami. Další dvě respondentky poskytly informace prostřednictvím dotazníků a e-mailu. Celkově bylo osloveno 18 respondentek, některé se však z různých důvodů rozhodly nezapojit do výzkumu. Dále byl proveden rozhovor s odborníkem v dané problematice. Jsem si vědoma heterogenity vzorku oslovených žen. Pro hlubší analýzu situace žen v předdůchodovém a důchodovém věku by bylo nutné oslovit větší počet respondentek, případně se detailně zaměřit na imigrantky z jedné země původu.

Respondentky jsem získala několika způsoby. Část respondentek mi byla doporučena mými přáteli, z nichž také někteří pracují v oblasti vzdělávání cizinců, zejména vyučují češtinu pro cizince. Oslovila jsem neziskové organizace – Poradnu pro integraci, Sdružení pro integraci a imigraci, Inbáze, Organizace pro pomoc uprchlíků. Dále jsem kontaktovala několik zahraničních kulturních institutů se sídlem v ČR a krajanské spolky: Bulharský kulturní institut, Polský institut, Rakouské kulturní fórum v Praze, Spolek Rakušanů v Praze, Maďarský institut v Praze, Rumunský kulturní institut, Ukrajinskou iniciativu v Praze, British Council, Skandinávský dům a Americké centrum.

Přes tyto organizace či známé a přátele jsem získala kontakty na respondentky a dále už probíhala domluva prostřednictvím e-mailu či telefonu. Rozhovory probíhaly nejčastěji v domácnostech či zaměstnání respondentek, ve dvou případech jsme se setkaly v kavárně. S každou respondentkou byl proveden rozhovor pouze jednou. Rozhovory trvaly průměrně kolem hodiny a půl. Nejkratší měl 40 minut, nejdelší přes 2 hodiny. Pokud imigrantky souhlasily, rozhovory byly nahrávány. I přes nahrávání jsem si dělala terénní poznámky pro lepší orientaci při přepisování rozhovorů a vystižení celého kontextu během rozhovoru. Jak již bylo řečeno, měla jsem připravené základní okruhy témat včetně podotázek, které jsou součástí příloh práce. Nedržela jsem se přesně dané struktury, sloužily pouze jako vodítko během rozhovoru. Obvykle jsem začínala základními informacemi o respondentce, o její zemi původu, důvodech odchodu ze země, způsobech emigrace, a imigrantky tak plynule vyprávěly o svém životě v zemi původu a v ČR. Podkladový materiál byl používán spíše pro kontrolu, aby nebylo nějaké důležité téma během výzkumu opomenuto.

9.4 Analýza a interpretace dat

Na analýzu dat získaných kvalitativním výzkumem lze nahlížet několika způsoby. Za účelem usnadnění analýzy pořízených dat z rozhovorů jsem se rozhodla je doslovně přepsat. Z doslovných prepisů je snazší vypožorovat úroveň jazyka, tedy úroveň jazykové integrace do české společnosti. V práci nejsou zveřejněny celé prepisy rozhovorů za účelem zachování anonymity. V rámci analýzy získaných dat jsou uvedeny některé výpovědi respondentů, které jsem upravovala pouze minimálně, tak aby byla co nejvíce zachována autentičnost výpovědi. Rozhovory byly následně kódovány. Vytvořila jsem určité kategorie, které vyplynuly z prepisu rozhovorů a částečně odrážely předem stanovenou strukturu rozhovoru. Kategorie jsem pro větší přehlednost zaznamenala do tabulky. Získaná data byla tedy nejprve přepsána, klasifikována, popsána, propojována a okomentována za účelem vyvození určitých závěrů, verifikace dat a následného budování teorií. Práce vychází z analýzy kvalitativních dat prostřednictvím výše uvedených fází výzkumu dle Miovského, Milese a Hubermana.²¹¹

9.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Jak už bylo řečeno výše, výzkumu se účastnilo devět respondentek. Původní záměrem bylo sledovat starší populaci žen v důchodovém věku, viz kapitola č. 6.1.3 *Důchodový věk*. V průběhu realizace výzkumu byly nakonec zkoumány i imigrantky v předdůchodovém věku. Jedním z důvodů je možnost lépe sledovat přechod z „produktivní“ do „poproduktivní“ fáze života a porovnat širší spektrum věkových kategorií. Druhým důvodem je samotné stanovení věku odchodu do důchodu. Některé respondentky mají nárok na důchod v zemích svého původu, kde může být hranice důchodového věku zcela odlišná. Proto nebylo možné přesně vymezit skupinu imigrantek v důchodovém věku. Rozhodla jsem se tedy zabývat imigrantkami staršími 50 let včetně.²¹²

Práce se zabývá převážně imigrantkami, které přišly do ČR v produktivním věku, a zestárly zde. Pouze jedna dotazovaná migrovala až ve věku důchodovém. Na počátku jsem si stanovila kritérium, že imigrantky by v ČR měly pobývat déle než 1 rok. Pokud imigranti v ČR pobývají na vízum k pobytu nad 90 dní, mohou už požádat o dlouhodobý pobyt.²¹³

²¹¹ MILES, M. B. A HUBERMAN, A. M. (1994). In: MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4, s. 219-220.

²¹² Se stejnou věkovou hranicí pracuje například projekt SHARE - Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe.

²¹³ Občané třetích zemí: Dlouhodobý pobyt. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-23]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-dlouhodoby-pobyt.aspx>.

Mým záměrem ale bylo, aby mnou zkoumaný vzorek žen měl již nějaké zkušenosti se životem v ČR, aby bylo zřejmé, že zde chtějí pobývat delší dobu, a zároveň tak bylo možné zjistit míru integrace imigrantek do české společnosti.

9.5.1 Profily respondentek

V této části jsou uvedeny základní informace o respondentkách pro větší přehlednost o zkoumaném vzorku žen. Některé profily jsou stručnější, neboť si ženy nepřály zveřejnovat některé informace, obsáhleji je zmíněn životní příběh pouze u respondentky D, která přišla do ČR jako uprchlík. Jednalo se také o nejdelší pořázený rozhovor. Zároveň ne vždy uvádím přesný název zaměstnání, z důvodu zachování anonymity respondentek. Uvedené roky jsou v některých případech orientační, respondentky si v některých případech nebyly úplně jisté. Pro účely práce ale není přesná datace určující, navíc se jedná většinou o odchylku 1 – 3 let. V medailoncích jednotlivých respondentek uvádím také jejich volnočasové aktivity, neboť se domnívám, že to lépe dokresluje celkový profil zkoumaných žen.

- Respondentka A

První respondentka pochází z Bulharska a je jí 53 let. Do České republiky přišla na konci 70. let za svým otcem, který zde pracoval. Dalším důvodem pro příchod do ČR bylo studium. Nejprve absolvovala rok na ruské vojenské škole v Mimoni a poté vystudovala obor Dějiny umění na Univerzitě Karlově v Praze. V Bulharsku byla možnost tohoto studia komplikovanější, protože studenti tohoto oboru musí ovládat i malířské techniky, proto chtěla studovat jinde. Po ukončení studií přibližně v roce 1985 se vrátila zpět do Bulharska, kde našla práci ve svém oboru jako kunsthistorička. V roce 2000 se do ČR vrátila se svou dcerou a manželem. Nejprve měla přechodný pobyt, později získala diplomatický pas. Jako žena diplomata měla jiné podmínky než ostatní respondentky. Dostávala měsíční příspěvek na sebe i na dítě, ale na druhou stranu nesměla pracovat, jinak by o příspěvek přišla. V této situaci byla 10 let. Poté se s manželem rozvedla a zůstala v ČR sama s dcerou. Svou rodnou zemi ale pravidelně navštěvuje a má tam stále kamarády. V současnosti má trvalý pobyt a v dubnu 2014 podala žádost o české občanství. Proces uznání se ale prodloužil z důvodu nedodání změny rodinného stavu, takže stále není rozhodnuto o udělení občanství. Respondentka nyní pracuje ve střední zdravotnické škole jako skladník. Domácnost obývá se svoji dcerou.

- Respondentka B

Respondentka pochází ze střední Ukrajiny a narodila se v roce 1957. Do České republiky přišla před 8 lety. Do Čech přicestovala za svými příbuznými, měla zde již manžela a děti. Impulsem pro odchod z rodné země byla špatná ekonomická situace. Respondentka B má

vysokoškolské vzdělání, vystudovala učitelství se zaměřením na první stupeň základní školy. V ČR se uplatnila nejdříve jako vychovatelka v ruské školce, poté několik let pracovala v ukrajinské škole. Momentálně pracuje částečně ve společnosti, která se zabývá výrobou a propagací produktů pro zdravý životní styl. V rámci této společnosti pracuje zejména na prezentaci společnosti a jejích aktivit. Pořádá i různé společenské akce, zejména pro děti. Respondentka B získala trvalý pobyt, o české občanství nemá zájem. Na Ukrajině ji už vznikl nárok na důchod, protože odpracovala potřebný počet let. Ve svém volném čase ráda chodí na procházky, každý se snaží ujít 3 až 4 km, zajímá se o zdravý životní styl, občas navštěvuje lekce jógy. Díky práci je velmi aktivní, v ČR si našla hodně přátel a známých. Udržuje také stále styky s ukrajinskou diasporou.

- Respondentka C

Narodila se v Kazachstánu, pochází z Almaty. Je jí 56 let, v ČR žije už 18 let. Důvodem pro odchod z Kazachstánu byl rozpad Svazu sovětských socialistických republik. V Kazachstánu pracovala jako ředitelka mateřské školky. Česká republika nebyla vybrána záměrně, chtěla hlavně někam do Evropy. V úvahu připadalo i Německo. Emigrovala s dcerou a maminkou. Manžel zůstal v Rusku, později se rozvedli. Paní původně přicestovala jako turistka, nyní má trvalý pobyt. Respondentka má vysokoškolské vzdělání, její profese je filologie – učitelka ruštiny. Po příchodu do ČR pracovala krátkou dobu v restauraci jako pomocná síla, starala se především o mytí nádobí a úklid. Brzy sehnala zaměstnání ve svém oboru a vyučovala ruštinu na soukromé vysoké škole. Během této doby se zde také provdala za manžela českého původu, se kterým žije v jedné domácnosti. Dále působila na soukromé ruské škole a v mateřské školce. Nakonec si založila v roce 2008 vlastní soukromou ruskou školku s ruským vzdělávacím programem, kde působí dodnes. Respondentka nemá nárok na důchod ani v Kazachstánu, ani v ČR, protože zde neodpracovala potřebný počet let. Zatím tedy plánuje dále pracovat. Ve volném čase jezdí na chalupu v jižních Čechách, věnuje se četbě a ráda sleduje filmy.

- Respondentka D

Pochází rovněž z Kazachstánu, kde se narodila. Její rodina je však původem z Čečenska, jedná se o příslušníky Ingušského národa, kteří byli násilně v únoru v roce 1944 přesunuti na popud Stalina právě do Kazachstánu. V roce 1957 se poměry změnila a rodina se mohla vrátit zpět do Čečenska do Groznyj. Tato respondentka jako jediná ze všech dotazovaných přišla do ČR jako uprchlík se svojí nejmladší dcerou, kde získaly obě azyl. Důvody migrace jsou v tomto případě odlišné od ostatních respondentek, proto budou rozepsány podrobněji,

neboť mají i zásadní vliv na život respondentky v ČR. Než respondentka přišla do ČR, pobývala také v Nalčiku v Kabardsko-Balkarské republice, kam v roce 1994 uprchla se třemi dcerami a dalšími příbuznými před rusko-čečenskou válkou. Manžel zůstal v Čečensku. Situace v Nalčiku pro rodinu ale nebyla příliš příznivá. Potýkali se s velkými ekonomickými problémy, respondentka musela sama uživit 3 děti bez jakékoliv pomoci manžela. Navíc byli často kontrolováni milicemi (místními policejními jednotkami), které museli uplácet. Děti byly dle respondentky znevýhodňovány ve škole oproti ostatním studentům i přes výborný studijní úspěch. Její dvě starší dcery nakonec odcestovaly za sestrou respondentky do Dubaje, kam později přišla i ona s nejmladší dcerou. Respondentka neměla platné doklady, kvůli situaci v Čečensku nebylo možné doklady získat. Ze strachu, že se jí nepodaří získat v Dubaji vízum, nakonec se sestrou a nejmladší dcerou odcestovala právě do ČR. ČR byla vybrána záměrně, protože její otec pracoval v turismu a často Čechy navštěvoval díky svému zaměstnání. Do ČR přicestovaly v roce 1999. Zde prošla azylovou procedurou, setrvala nejprve v uprchlickém táboře ve Vyšních Lhotách a pak v přijímacím zařízení a zařízení pro zajištění cizinců Zastávka u Brna. Respondentka pobývala také v Rosicích u Brna. Paní získala po třech a půl letech azyl, poté trvalý pobyt a nakonec i v roce 2010 české občanství.

Respondentka se nejprve věnovala hře na klavír, ale rodina nakonec rozhodla, že půjde studovat vysokou školu, obor farmacie. Po studiích pracovala v lékárně v Groznyj. Během pobytu v Nalčiku se respondentka snažila uživit vícero způsoby, nejčastěji prodejem různých věcí, i osobních, např. zlato. Pracovala zde také v lékárně, ale nedostávala výplatu. Během pobytu v Dubaji, kam odešla za sestrou, doučovala soukromě biologii. Po příchodu do ČR byla ve velmi specifickém postavení. Přestože nemohla ze začátku pracovat, učila alespoň v pobytovém středisku dětí na klavír. Později také pracovala jako uklízečka.

Z Brna se přestěhovala i s dcerou do Prahy, kde v současnosti stále bydlí. Nepodařilo se jí sehnat práci v oboru. Nechtěli jí uznat vysokoškolský diplom, překážkou byl také vysoký věk a nedostatečná čeština v době podání žádosti. Respondentka v Praze pracovala deset let jako pokladní v nejmenovaném pražském muzeu. Měla také různé brigády, učila na klavír. Díky pomoci neziskové organizace Poradna pro integraci se jí podařilo získat místo v asociaci běženců (neoficiální název – respondentka uvádí v této podobě), pro kterou pracovala jako průvodkyně, organizovala návštěvy muzeí, procházky po Praze apod. Poté absolvovala v 52 letech průvodcovský kurz ve škole kultury podnikání v cestovním ruchu (TYRKYS). Pracovala díky kurzu pro ruskojazyčné firmy, neměla problém v zaměstnání komunikovat v ruštině, angličtině či češtině. Momentálně je nezaměstnaná. Nárok na důchod nemá.

Dostává pouze sociální podporu a příspěvek na bydlení. Finančně jí pomáhají také její dcery žijící v zahraničí. Příbuzné má i v jiných státech. Současně se jí také zhoršil zdravotní stav, potřebuje se zotavit, než bude moci hledat zaměstnání. Respondentka se hlásí k islámu, ale není aktivní věřící. Svoji víru označuje za tradiční islám. Ve volném čase ráda čte, zajímá se o historii.

- Respondentka E

Narodila se ve Vietnamu v roce 1936. Jako jediná z respondentek neumí téměř vůbec česky, pouze několik slov. Rozhovor probíhal za přítomnosti jejího vnuka a vnučky, kteří pomáhali s překladem. U některých otázek mi odpovědi poskytli přímo oni, jelikož některé záležitosti za babičku sami vyřizují. Vzhledem k jejímu vysokému věku ji také nechtěli s některými tématy, na která dokázali sami odpovědět i za babičku, zatěžovat. Uvědomuji si tedy částečné zkreslení informací, které může vzniknout v rámci překladu či v jiném podání skutečnosti informátorem.

Do České republiky přišla respondentka v roce 2009 na pozvání rodiny, konkrétně za svoji dcerou, jejím manželem a dětmi, se kterými žije ve společné domácnosti. Vietnam musela opustit ze zdravotních důvodů. Její zdravotní stav byl tehdy velice špatný, přestože měla nějaké příbuzné ve Vietnamu, ve svém městě žila sama a potřebovala pomoc. V ČR se její zdravotní stav výrazně zlepšil. Po necelých šesti letech získala trvalý pobyt, byla osvobozena z jazykových zkoušek.²¹⁴ Respondentka přijela do Čech v důchodovém věku a žádné zaměstnání zde již nevykonávala. Z toho důvodu ani neuvádím její vzdělání a profesi, protože je to v tomto případě bezpředmětné. V ČR je finančně závislá na své rodině. Ve Vietnamu sice pobírá starobní důchod včetně vdovského, ale lze ho vybírat pouze ve Vietnamu, takže k němu má velice omezený přístup. Navíc se jedná o velmi nízkou částku, takže bez podpory rodiny by se neobešla. Vzhledem k vysokému věku a určitým zdravotním problémům nejvíce času tráví v domácnosti s rodinou. Sporadicky ji navštěvují její krajané. Ve volném čase sleduje nejčastěji televizi nebo si čte. Vyznává buddhismus, je praktikující věřící.

- Respondentka F

Pochází z Běloruska, kde strávila téměř 30 let života. Její rodina pochází z Ruska. V České republice žije 28 let, do země přišla na základě sňatku s Čechem. České občanství získala

²¹⁴ Některé náležitosti žádosti: Doklad o zkoušce z ČJ. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-25]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-nektere-nalezitosti-zadosti-doklad-o-zkousce-z-cj.aspx>.

přibližně před 20 lety. V Bělorusku se jí dařilo velmi dobře. Vystudovala vysokou školu, obor logopedie. Pracovala ve svém oboru a také se později věnovala průvodcovství, díky němuž mohla i hodně cestovat. Příchodem do ČR se její ekonomická situace zhoršila. Manželství nebylo šťastné. Byla ve všem odkázána sama na sebe, neměla tu žádné příbuzné. Z manželství má 2 děti, které musela většinou sama finančně zajistit, s manželem se rozvedli. Stále s ní bydlí její syn, kterého částečně finančně podporuje.

Brzy po příchodu pracovala jako učitelka na střední škole. Ze školství ale po 15 letech odešla a začala vykonávat samostatně výdělečnou činnost. Poskytuje soukromé hodiny ruštiny a angličtiny. Momentálně navštěvuje kurz výživového poradce, který je zakončen certifikátem. V budoucnosti by se ráda věnovala této činnosti, pokud to bude možné. Nárok na důchod má v ČR a započítají se jí i odpracovaná léta v Bělorusku (na základě smlouvy s SSSR). Snaží se být neustále aktivní, ráda cestuje, jezdí na výlety, zajímá se o kulturu. V budoucnu by se ráda odstěhovala, pokud to půjde, ideálně někam do lázní, kde by mohla pracovat jako výživová poradkyně.

- Respondentka G

Do ČR přišla v roce 1979. Narodila se v Rusku a je jí 68 let. Přicestovala i s dcerou, kterou má z prvního manželství. České státní občanství získala bez problémů v roce 1994. Provdala se za Čecha, takže do země přišla z důvodu sloučení rodiny. V Rusku vystudovala střední školu a pracovala tam v oboru, jednalo se o ekonomicky zaměřenou práci – práce a mzdy. Tento obor pak zastávala i v ČR, nyní pracuje jako účetní na poloviční úvazek ve společnosti, která poskytuje poradenství v oblasti daní, účetnictví apod. Z manželství má dceru, momentálně žije sama. S manželem je rozvedená, našla si přítele.

Respondentka je již v důchodu, odpracovala potřebný počet let, takže s nárokem na důchod problém nebyl. Vyskytly se pouze drobné komplikace s uznáním odpracovaných let v Rusku. Příští rok plánuje ukončit pracovní poměr a užívat si klidu a volného času. Ráda cestuje, jezdí na chalupu, kde má i partu přátel, se kterou absolvují celou řadu volnočasových aktivit a organizují i společenské akce a slavnosti.

- Respondentka H

Respondentka pochází z Polska, má polské občanství. V Polsku vystudovala slavistiku, se specializací na srbochorvatštinu. Do ČR přišla v roce 1995, je jí 56 let. Ještě před příchodem do ČR žila s manželem (srbský původ) v Jugoslávii v letech 1990 – 1995. Seznámili se během jejího půlročního pobytu na univerzitě v Bělehradě. Zemi opustili kvůli

válce. Pokusili se žít v Polsku, ale nepodařilo se jim tam sehnat práci. Manžel získal v roce 1993 práci právě v ČR a ona se dvěma dětmi přicestovala o rok později za ním.

Nyní má v ČR trvalý pobyt. Po příchodu do ČR zastávala různá povolání – prodavačka, průvodkyně, překladatelka. V Polsku pracovala rovněž jako překladatelka a průvodkyně. Momentálně je zaměstnaná v Polském kulturním institutu. O získání českého občanství zájem nemá. V ČR by měla mít nárok na důchod, započítají se jí i léta odpracovaná v Polsku. Ve volném čase ráda sportuje, čte, navštěvuje kulturní akce apod. Do budoucna plánuje zatím pracovat, do důchodu se ještě nechystá.

- Respondentka I

Je jí 70 let a je původem z Kuby. V roce 1993 získala české státní občanství. Do ČR přišla poprvé v roce 1965 za svým manželem. Do roku 1977 žila střídavě v ČR a na Kubě. Po příchodu do ČR se věnovala především výchově tří dětí, deset let byla tedy žena v domácnosti. Poté ale našla bez problému zaměstnání ve svém oboru. Má středoškolské vzdělání. Na Kubě pracovala v administrativě, u tohoto oboru zůstala i v ČR. Kromě administrativy pracovala také jako kreslička v NP Geodézie (nyní katastrální úřad). Nyní je v důchodu. Během volna se stará o domácnost, zahradu a vnoučata. Do země původu jezdila před revolucí, nyní ji už nenavštěvuje. Část jejích příbuzných žije v USA.

9.6 Analýza a interpretace získaných dat z rozhovorů

9.6.1 Migrace do ČR

Pro výzkum bylo poměrně zásadní, jaká byla motivace a důvody odchodu ze země, proč si ženy vybraly právě ČR, jaká byla jejich představa o této zemi, jaké měly informace a zda tu měly nějaké kontakty ještě před imigrací. Právě způsob imigrace, důvody k odchodu a situace po příchodu do nové země ovlivňují život imigrantek v hostitelské společnosti a jejich proces integrace.

Pouze jedna z dotazovaných požádala v České republice o azyl z politických důvodů (válka v Čečensku). Zkušenosti s adaptací této imigrantky se tedy poměrně zásadně liší od ostatních případů. Imigrantka po svém příchodu prošla klasickou azylovou procedurou. Velmi brzy využívala služeb neziskových organizací, díky čemuž měla dostatek informací a nemusela se spoléhat v pobytových a dalších sociálních záležitostech jen sama na sebe. Přesto pro ni proces adaptace nebyl vůbec jednoduchý.

„Ta adaptace byla strašná. Jazyk, najít práci, vyučit děti, nemocní příbuzní, úmrtí. Je to těžké. Dostanu azyl, nedostanu? Dostanu občanství, nedostanu? Zemřou hladu, nebo přežiju? A co ta moje holka, rodina, maminka, sestra...“ (respondentka D)

Respondentka H uvedla jako důvod pro opuštění země válku v Jugoslávii, azylovou procedurou ale neprošla, zřejmě z toho důvodu, že Jugoslávie nebyla její země původu, ale pocházela z Polska, v Jugoslávii pobývala pouze přechodně čtyři roky. Dalším specifickým případem je respondentka E, která migrovala ve starším věku ze zdravotních důvodů za svou dcerou a její rodinou do České republiky. V zemi svého původu (Vietnam) měla vážné zdravotní problémy a už se o ni neměl, kdo postarat.

Sedm dotazovaných migrovalo z rodinných důvodů. Hlavním impulzem byl nejčastěji manžel, za kterým se migrantka buď přistěhovala, protože v ČR našel zaměstnání (respondentky B a H), nebo provdala (respondentky F, G a I). *„Pracovali tady moje děti a manžel a já k nim přijela později, tak asi za 3 roky. Rodina vybrala. Přijela jsem k rodině.“* (respondentka B) Respondentka A nejprve migrovala za svým otcem, který v ČSSR pracoval, podruhé přijela za svým manželem, který tu našel zaměstnání. Respondentka C si jako jediná nevybrala ČR záměrně, hlavním cílem bylo dostat se z Kazachstánu po rozpadu Sovětského svazu do Evropy, v ideálním případě do Německa. Tento typ migrace můžeme tedy považovat částečně za ekonomický.

„Prostě jsme chtěli někam do Evropy. [...] Už neexistoval náš stát. Nebyli jsme spokojeni. Kdyby zůstal Sovětský svaz, já nikdy v životě bych nikam neodjela a neemigrovala, byla jsem tam spokojená.“ (respondentka C)

Integraci imigrantek a jejich život v důchodu také velmi ovlivnilo, v kterém roce do země přicestovaly, což bude reflektováno i v dalších částech práce. Čtyři dotazované přicestovaly do země ještě před rokem 1989. Tento rok může být chápán jako důležitý mezník v migrační historii ČR. Nejdéle v ČR pobývá respondentka I, která do země přišla už v roce 1965. Tři dotazované přišly do země v devadesátých letech 20. století. Respondentka B v roce 2007 a respondentka E až v roce 2009.

Většina dotazovaných po odchodu ze země původu přicestovala přímo do ČR, kde už zůstala natrvalo. Dvě respondentky, A a I, žily po určitou dobu střídavě v ČR a v zemi svého původu. Respondentka D po odchodu z Čečenska žila ještě ve dvou státech, ČR se stala její cílovou zemí až po migrační zkušenosti v dalších zemích. Respondentka H po odchodu z Polska žila několik let v Jugoslávii, což bylo částečně definováno jejím studijním oborem.

Téměř všechny respondentky měly určitou představu o ČR, případně se o situaci v ČR tolik nezajímaly a pouze se spokojily s faktem, že se v ČR bude žít lépe. Tento fakt souvisí i s tím, že sedm žen v ČR mělo blízké příbuzné či cestovaly za manželem. Respondentka D si vybrala ČR na základě pozitivního vztahu jejích rodičů k ČR.

„Vybrali jsme si Čechy, protože otec sem cestoval a měl Čechy rád, a maminka měla nejraději Čechy, vždycky říkala, že Češi jsou velice dobrý národ a měli hodně kamarádů v Karlových Varech.“ (respondentka D)

Ženy měly velmi dobré informace a nebyly tolik překvapeny realitou po příchodu do země, protože na to byly rodinou připravovány. Pouze respondentka C byla poměrně zaskočena realitou po příjezdu do země. Přicestovala z Kazachstánu s dcerou a matkou na turistické vízum, do země se dostaly s pomocí „převaděče“, za což utratily většinu svých finančních prostředků. Po příchodu měly tedy velmi málo peněz, neměly tu žádné známé, neznaly jazyk, matka respondentky byla nemocná apod. Vše si musely obstarat samy. *„To bylo všechno jinak. Česká republika není Německo, tam prostě jedou jiní imigranti, dávají jim nějakou jinou podporu a všechno. Česká republika byla myslím v té době velice překvapená, že tolik imigrantů přijelo sem.[...] Ty vypadneš úplně z toho světa, v kterým ty byl, kde si třeba něco znamenal a seš tady taková nicka. Ty seš tady jako veš.“* Přesto byla ekonomická situace mnohem příznivější než v Kazachstánu, proto nelitovaly, že přijely do Čech. Brzy si našla zaměstnání, naučila se trochu jazyk, poznala svého budoucího manžela a situace se zlepšila.

Pět imigrantek uvádí, že situace po příchodu do ČR a samostatný proces adaptace pro ně nebyl tak obtížný, protože už tu měly nějaké zázemí a nebyly na vše samy, což koresponduje i se zjištěními uvedenými výše. Imigrantka H sice přicestovala s rodinou, ale nemohla dlouhodobě najít práci a měla dvě malé děti, které musely mít komerční zdravotní pojištění, se kterým byly velké komplikace. Respondentka F přicestovala za manželem, ten jí ale příliš finančně nepomáhal, musela se spoléhat hlavně sama na sebe. Ani respondentka D, která prošla azylovou procedurou, si nestěžovala na situaci bezprostředně po příchodu do ČR, naopak uvádí, že to bylo mnohem jednodušší než v zemi původu a že pocítila s dcerou značnou úlevu. Dodává ale, že bez pomoci neziskových organizací by to samy nezvládly. Respondentka C z Kazachstánu svoji situaci popsala jako nejkomplikovanější, protože byla na vše sama, s minimem finančních prostředků, s nedostatečnými informacemi a musela se také postarat o dceru a o starší nemocnou maminku.

9.6.2 *Neziskové organizace*

Pouze respondentky B a D využily služeb neziskových organizací. Respondentka B navštěvovala hlavně jazykové kurzy Integračního centra, psychologické poradenství / kurz u jiné neziskové organizace sídlící v Dejvicích a účastnila se také multikulturních setkávání žen organizovaných spolkem InBáze. Respondentka D využívala celou škálu služeb od Poradny pro integraci, zejména různé druhy poradenství a také jazykové kurzy. „*Azylová procedura byla velice těžká, ten azyl byl velmi těžký. Kdyby nebyly neziskové organizace, tak bysme prostě už nebyly vůbec. Nic nevíme, neznáme, nikdo nemá o nás zájem, jenom oni, oni nám opravdu pomáhali hodně a já je mám strašně ráda.*“ (respondentka D)

Ostatní respondentky nevyužívaly služeb NO z důvodu jejich imigrace před rokem 1989, kdy v ČR ještě takové instituce neexistovaly. Začaly se formovat až v devadesátých letech, kdy migrovala další část dotazovaných žen. Imigrantky se tedy musely spoléhat především samy na sebe, případně na pomoc rodiny. V rámci výzkumu se nepotvrdilo, že ženy využívající služeb NO měly lepší přístup k informacím. Důležitým zdrojem informací byli především příbuzní, kteří do ČR migrovali dříve, nebo z ČR pocházeli. Služby NO ale těmto dvěma ženám umožnily snadněji navázat kontakt s lidmi v podobné životní situaci a usnadnily proces adaptace a integrace.

9.6.3 *Pracovní trh*

Tato oblast je pro začleňování imigrantek do společnosti klíčová. Dle různých výzkumů lze potvrdit, že pokud mají imigrantky zaměstnání v nové zemi, snadněji se naučí jazyk, získávají nové kontakty, necítí se tolik izolovány a stoupá také jejich sebedůvěra.

Vzdělání

Šest imigrantek má vysokoškolské vzdělání, dvě středoškolské a respondentka E vzdělání neuvedla. Jelikož migrovala už v důchodovém věku, v ČR je zcela závislá na své rodině a už zde ani nehledala zaměstnání, informace o vzdělání tedy nebyla v tomto případě pro výzkum podstatná. Respondentka A vystudovala vysokou školu v České republice. Pouze tato jedna dotazovaná má v ČR uznaný vysokoškolský diplom. Ostatní imigrantky buď uznání diplomu nepotřebovaly, protože jej nebylo nutné dokládat v rámci jejich zaměstnání, nebo se tomuto procesu raději chtěly vyhnout. Respondentka D uvedla, že měla problém s nostrifikací diplomu kvůli pokročilému věku, bylo jí v té době více než 50 let, nostrifikace vysokoškolského diplomu tedy neproběhla. Uznávání vysokoškolských diplomů ale není omezeno věkem, je tedy pravděpodobnější, že se program oboru studovaného v Čečensku neshodoval s programem stejného oboru v ČR.

Uplatnění imigrantek v rámci pracovního trhu

Všechny imigrantky měly v zemi původu zaměstnání. Pouze jedna z dotazovaných migrovala částečně z ekonomických důvodů, respondentka F si migrací dokonce pohoršila v rámci svého ekonomického statusu. Mnou zkoumaný vzorek respondentek patří tedy k ženám, které měly v rámci země svého původu poměrně dobré ekonomické postavení, což také zjednodušilo jejich proces adaptace v české společnosti. Konkrétní zaměstnání imigrantek jsou zmíněna v rámci medailonků.

Bezprostředně po příchodu do ČR měla velký problém s hledáním zaměstnáním pouze respondentka H. Respondentky B, C pracovaly po určitou dobu v zaměstnáních s nízkou kvalifikací. Imigrantka D si přivydělávala úklidem a doučováním hry na klavír během pobytu v azylovém zařízení. Respondentka G nejprve nemohla najít práci ve svém oboru, ale zaměstnání v jiné profesi našla bez problému. Respondentky A a I byly po imigraci v domácnosti a staraly se o děti. Respondentka z Vietnamu práci hledat nemusela, jelikož byla již v důchodu. Šest dotazovaných našlo časem uplatnění v podobném oboru, ve kterém pracovaly i v zemi svého původu.

Přestože některé respondentky nenašly ihned práci ve svém oboru, některé strávily řadu let na mateřské a rodičovské dovolené, dle jejich výpovědí s hledáním zaměstnání nikdy neměly velké problémy (kromě respondentky H). Tato situace není úplně typická pro imigranty ze třetích zemí, kteří obvykle mívají problém najít v ČR práci ve svém studijním či pracovním oboru a často zastávají dlouhodobě méně kvalifikovaná zaměstnání či zaměstnání, o která nemají čeští občané takový zájem.²¹⁵

V současnosti má šest respondentek zaměstnání dle svých představ. Respondentka D je nezaměstnaná a zbylé dvě jsou v důchodu a již nepracují.

Diskriminace v zaměstnání

V rámci teoretické části byla popsána rizika, kterým jsou někdy ženy imigrantky, zejména ze třetích zemí, v rámci pracovního trhu v ČR vystavovány. Součástí výzkumu bylo také zjistit, jak jsou imigrantky spokojené s prací, kterou v ČR vykonávají, zda pracují v odpovídajících pracovních podmínkách a zda nejsou vystaveny diskriminaci ze strany kolegů či zaměstnavatele. Zajímala jsem se také o jejich zkušenosti při hledání zaměstnání,

²¹⁵ *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR.* Výzkumná zpráva. Praha: MPSV ČR, 2007, s. 72.

zda měly problém sehnat zaměstnání kvůli vyššímu věku, případně jestli se někdy setkaly v rámci pohovorů s odmítnutím s ohledem na odlišnou zemi jejich původu.

Nutno podotknout, že ani jedna z respondentek se nesečkala během svých pracovních zkušeností s diskriminací. Vzhledem k faktu, že všechny rozhovory probíhaly v přátelské atmosféře a že ženy se s přibývajícím časem cítily pohodlněji a vyjadřovaly se i k tématům, ke kterým by se možná z počátku setkání ostýchaly vyjádřit, se domnívám, že odpověděly pravdivě. Respondentka F například zmiňuje problematické vztahy v jednom ze zaměstnání, respondentka G uvádí, že pokud přišla o zaměstnání, bylo to z organizačních důvodů. Pouze respondentka D uvedla, že má problém najít zaměstnání kvůli vyššímu věku. Pracovala jako průvodkyně, často i pro ruské klienty. V souvislosti s krizí na Ukrajině a rostoucí konkurencí, přestal být o její služby takový zájem. S diskriminací se ale jinak nesečkala: „*K mému údivu, Češi spíš oceňují podle chování, to je dobré, to je obrovský plus.*“

„S diskriminací jsem se nikdy nesečkala, problémy velký jsem neměla, ale nějaké menší problémy, takové ty běžné, ale na nic si konkrétně nevzpomínám. Žádná diskriminace v zaměstnání. Nikdy kvůli pohlaví, žádné problémy. Když jsem neměla zaměstnání, tak to bylo z organizačních důvodů, šla na úřad práce a sehnali mi práci. A hned jsem zapadla do nového kolektivu. Problém neměla jsem ani předtím ani teď. V kolektivech se mi všude líbilo, jsem člověk veselé povahy, s kolegyněmi jsem vždy vycházela, nevím, co bylo za mými zády.“ (respondentka G)

Některé respondentky zdůrazňovaly, že ani při hledání zaměstnání ani v zaměstnání se nikdy nesečkaly s žádným projevem diskriminace, respondentky A a B uvedly, že k nim byli vždy zaměstnavatelé i kolegové velmi tolerantní. Ani jedna z respondentek si nestěžovala na pracovní podmínky, ani na odměnu za práci.

9.6.4 Český jazyk

Osvojení si českého jazyka je důležitým krokem v rámci začleňování se do hostitelské společnosti. Dobrá znalost jazyka často usnadňuje hledání zaměstnání a je klíčem k pochopení kultury dané společnosti. Jedná se o hlavní prostředek sociálního života, neboť zprostředkovává sociální interakci.²¹⁶

Jediná respondentka E neumí český jazyk vůbec, zná pouze několik základních slov. Nejlépe svou úroveň českého jazyka ohodnotily respondentky, které žijí v ČR již několik desítek let,

²¹⁶ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004, 268 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-25-3, s. 38-39.

případně mají české občanství – respondentky F, G a I. Respondentka A sice v ČR studovala vysokou školu, poté se ale vrátila na 15 let do Bulharska. Když přišla v roce 2000 znovu do ČR, žila několik let v částečné izolaci, protože jako manželka diplomata nemusela pracovat. Znalost jazyka se u ní tedy trochu zhoršila. Respondentky A, B, C a D si uvědomují určité mezery v gramatice českého jazyka a někdy mají problém s výslovností některých slov.

„Každý jazyk je těžký samozřejmě, byla jsem v takovém věku kolem 40, samozřejmě nevěnovala jsem češtině. Ale teďka chci někam chodit na kurzy. Chtěla bych, určitě chtěla bych, protože to chybí, ta výslovnost správně, chybí mě ta literaturní čeština. Píšu bez háčeků. [...] Já čtu hodně česky, v češtině toho mám hodně.“ (respondentka C)

Někdy měly respondentky na začátku rozhovoru, nebo v jeho průběhu, tendence se omlouvat za svou češtinu. Rodné jazyky těchto respondentek patří ke slovanským jazykům, a jelikož mají tyto jazyky určité podobnosti s českým jazykem, mají imigrantky někdy problém se záměnou slov či výslovností. Z pohledu tazatelky jsou migrantky více kritické a český jazyk zvládají v komunikaci lépe, než samy hodnotí. Obvykle jim dělá problémy skloňování, tedy používání správných koncovek. Přízvuk rodného jazyka je také znát téměř u většiny dotazovaných, které své jazykové schopnosti hodnotí hůře. Psaný projev bylo možné posoudit pouze u respondentek H a I a lze jej pro běžnou komunikaci ohodnotit jako dostačující. Pouze respondentky B a D navštěvovaly jazykové kurzy. Respondentce D se povedlo složit jazykové zkoušky a získala české občanství. Respondentka B žije v ČR pouze 8 let a migrovala v 50 letech, díky návštěvě jazykových kurzů je její čeština velmi obstojná a je schopná se česky domluvit a komunikovat v běžných situacích.

Ženy se nejčastěji učily češtinu samy, s pomocí čtení knih a rodinných příslušníků. Většina z nich používá ke komunikaci v domácnosti jazyk země svého původu, což samozřejmě částečně omezuje osvojení si českého jazyka. Česky mluví doma pouze respondentky F a I, částečně C, G. V zaměstnání používá či používalo český jazyk alespoň částečně osm respondentek.

Ženy také v několika případech zdůrazňovaly, že neměly dostatek času k návštěvě jazykových kurzů, neboť musely hlavně pracovat, případně se věnovat rodině a výchově dětí.

9.6.5 Navazování sociálních kontaktů

Zájmové činnosti, získávání nových kontaktů, participace na veřejném životě a další jsou důležitým indikátorem míry integrace, zejména v sociální sféře tohoto procesu. Pokud se imigrantkám podaří navázat dobré vztahy v hostitelské společnosti, často tím

vyjadřují svoji sounáležitost ke konkrétní zemi. V případě neúspěchu či negativních zkušeností naopak vyjadřují, co jim na dané společnosti vadí apod.

Všechny dotazované, s výjimkou respondentky E, jsou velmi aktivní ženy, které mají celou řadu volnočasových zájmů i mnoho přátel. Vzhledem k důchodovému věku se velká část respondentek ráda věnuje čtení, sledování filmů, televize či návštěvám kulturních akcí. Pět dotazovaných se věnuje rekreačně sportovním činnostem – vycházky, jóga, plavání, tenis. Respondentky B a F se orientují na zdravý životní styl – respondentka B pracuje i ve společnosti propagující zdravý životní styl, respondentka F v průběhu výzkumu absolvovala kurz výživového poradce. Respondentky F a G rády cestují. Pro respondentku G mají velký význam její přátelé:

„Mám kamarády i mezi Čechy, mám hodně kamarádů, žiji společenským životem, setkáváme se, děláme akce, na chatě mám velikou partu kamarádů, to už je skoro 30 let, udržujeme kontakt, cestujeme spolu, na dovolené spolu jezdíme, organizujeme spolu různé akce na chatě, dožínky, volejbal, slavnosti v místních restauracích. Je to moc příjemný, je nás skoro 20 lidí, pořád něco se děje.“

Všechny respondentky, vyjma respondentky E, mají přátele či známé mezi Čechy.

„Já mám známé, kamarádství to je něco víc. Takže kamarádek jsem neměla tady, já mám jednu dobrou známou, se kterou pracovala ve škole, doted' spolu komunikujeme, ona je učitelka matematiky. Ona je z Ruska. [...] Mám jich tak maximálně dohromady 10. Ne, s komunitou se nescházím, já mám komunitu, mám manžela, dceru, děti ve školce, to je moje komunita.“ (respondentka C)

Respondentky D a H uvedly na rozdíl od ostatních, že mezi Čechy mají velmi málo známých. Styky s krajany jsou častější u těch žen, které v ČR žijí kratší dobu. Respondentka E, která je oproti ostatním ve velmi specifickém postavení, se sice vídá s lidmi mimo její rodinu velmi zřídka, ale pokud ji někdo navštíví, tak se jedná o její krajany. Ukázalo se, že se ženy s přibývajícím věkem scházejí se svými krajany méně často, to je případ respondentek A, B a D. Osm z dotazovaných se rádo seznamuje s novými lidmi. Tři dotazované se při zaměstnání neformálně vzdělávají.

V rámci tohoto bloku podotázek jsem se také dotazovala, zda si ženy myslí, že česká společnost dobře přijímá cizince. Kromě respondentky H se všechny vyjádřily spíše kladně. Jak vyplynulo z rozhovorů, tuto otázku hodnotily především ve spojitosti se svou vlastní osobní zkušeností. Většina dotazovaných dala najevo, že se po svém příchodu do ČR nesetkaly s žádným negativním přístupem ze strany Čechů, i když proces adaptace nebyl

pro mnohé z nich rozhodně jednoduchý. Imigrantky C a G zmínily, že jsou si vědomi toho, že ne všichni Češi mají kladný přístup k imigrantům. Obě se shodují, že se Češi bojí často oprávněně a že i vlastně ony samy se obávají velkého počtu imigrantů ze třetích zemí, kteří v České republice nebudou chtít pracovat.

9.6.6 Rodina

Během rozhovoru jsem se také snažila zjistit, jaké jsou rodinné poměry u jednotlivých imigrantek a jaké mají imigrantky vztahy se svými potomky, vnoučaty či dalšími rodinnými příslušníky v ČR. Vzhledem k důchodovému či předdůchodovému věku respondentek se může stát, že se ženy budou v budoucnu více potýkat se zdravotními problémy a budou více potřebovat pomoc druhých. Mým předpokladem také bylo, že většina z dotazovaných nebude mít v České republice dostatečný příjem, aby si mohly v důchodu například dovolit některé placené sociální služby, a budou více odkázány na pomoc rodiny. Jak už vyplynulo z části věnované motivaci a důvodům k migraci, sedm dotazovaných migrovalo z rodinných důvodů. U každé ženy bylo možné během rozhovorů vypořádat, že rodina je pro ně opravdu velmi důležitá. Respondentka A migrovala s dcerou za manželem a kvůli dceři v ČR také zůstala, aby se o ni mohla postarat, dokud studuje, viz citace níže v podkapitole č. 9.6.7. Respondentka B přicestovala za svými dětmi i manželem, kteří v ČR už pobývali. Respondentky C i D migrovaly s dcerou a maminkou. U respondentky D migrovala maminka o něco později. V obou případech se migrantky pokoušely zajistit matkám lepší zdravotní péči, než v zemi původu.

„Maminka byla velmi nemocná a náhle ztratila zrak, potřebovala pomoc – zase pomohli Češi. Operace oční. My měli pojištění, ale pořádně nevím už jaké. Tehdy jsem vůbec nic nevěděla, něco někdo podepsala a tak. V restauraci mi doporučili terapeutku/doktorku. Zaplatila 10000 Kč a maminka byla v pořádku. Operace jsou i mnohem dražší, takže to bylo štěstí, ani nevím, jak se to stalo.“ (respondentka C).

„Pracovnice z PPI nám hodně pomohla, aby se maminka dostala sem z Moskvy, ale maminka tady pak zemřela.“ (respondentka D)

Čtyři migrantky jsou rozvedené či s manželi nežijí. Respondentka F sice rozvedená oficiálně není, ale považuje se za rozvedenou. Zvláště u těchto žen bylo z rozhovorů poznat, že se musely po příchodu do země spoléhat hlavně samy na sebe, jelikož tu neměly oporu v dalších příbuzných a navíc musely samy vychovávat děti.

„Já měla svůj život s dětmi a manžel zase svůj. Neměla jsem, kam odejít. Nemohla jsem se vrátit. Manžel největší zlo v životě. [...] Platila jsem všechno sama, jídlo, dovolené, koníčky.“ (respondentka F)

„Byla jsem na to sama, problémy s přistěhováním musela zařídit sama, manžel moc nepomohl.“ (respondentka G).

Všechny respondentky mají děti, se kterými jsou v pravidelném kontaktu. Respondentky A, D, F, H své děti ještě částečně finančně podporují při studiích. Respondentky D, E, G a I mají již vnoučata. Poslední dvě zmiňované respondentky vnoučata často navštěvují a také pomáhají s hlídáním. Respondentka D má rodinu v zahraničí včetně vnoučat.

9.6.7 Identita a vytváření/získávání pocitu domova

Tato oblast je také velmi důležitá pro zjištění míry integrace přistěhovalce do společnosti. Jakým způsobem samy imigrantky hodnotí jejich život v ČR, zda se tu cítí jako doma, slaví místní svátky apod., vyjadřuje jejich míru sounáležitosti s hostitelskou společností.

Všechny imigrantky jsou v České republice nyní spokojené a zároveň by tu i rády zůstaly. Pro některé z nich například nebylo zprvu jednoznačné, jestli tu chtějí zůstat.

„První tři roky mi trvalo, než jsem si uvědomila, co vlastně chci a potom jsem se rozhodla, že už nikam nepůjdu a zůstanu tu.“ (respondentka F)

„S manželem jsme se rozvedli a zůstala jsem sama. Tak jsem zůstala hlavně kvůli dceři, protože byla v posledním ročníku gymnázia a musela dělat maturitu a přijímačky, a tak jsem zůstala tady a časem pracovat tady ve škole.“ (respondentka A)

„Nechci se vracet. Mám tady manžela, jsem tu spokojená, nic mi tu nechybí. Na začátku bylo hrozné, ale teď už jsem tu jako doma.“ (respondentka C)

Žádná z nich se nechce vrátit do země svého původu. Respondentky F a H si dokáží představit svůj život v zahraničí. U respondentky H to záleží na tom, zda se její děti přestěhují do zahraničí. Respondentka D by tu ráda zůstala, ale její rodina žijící v několika evropských státech ji přesvědčuje, aby se odstěhovala do zahraničí. Šest respondentek ČR považuje za svůj domov.

Osm z devíti dotazovaných slaví české svátky a dodržují některé české tradice. Každá imigrantka samozřejmě s různou intenzitou. Několikrát zazněla odpověď, že svátky dodržují v podobné míře jako Češi.

Respondentka H: „*Nejsme nějak moc tradičně orientovaní. Máme dokonce podobné tradice (Vánoce, Velikonoce, Nový rok atp.).*“

Respondentka I: „*Ano, slavíme všechny (Velikonoce, Vánoce...) – stejně, jako každý Čech.*“

Podle země svého původu dodržují některé tradice a slaví svátky respondentky B, D, E a H. Respondentka D se hlásí k tradičnímu islámu, ale jak zdůrazňovala, nedodržuje striktně všechna pravidla. Rozhovor jsem prováděla v období Ramadánů a migrantka i s dcerou Ramadán slaví. Respondentka E vyznává buddhismus. Modlí se především k předkům a zesnulým. Na nejvyšším místě v domě (bytě) mají oltář. Když se např. připomíná úmrtí někoho blízkého (dědečka), koná se menší ceremoniál s hostinou a modlitbami. Připraví se hostina na oltář, zpravidla v podobě čerstvého ovoce, a vzpomíná se. Respondentky A, C, F, G a I naopak nedodržují vůbec žádné zvyky ze země svého původu a hlásí se spíše k českým tradicím.

„*Ne. Já nemám zapotřebí. Ne, tradice a zvyky nedorážuju vůbec.*“ [...] „*Mě nezajímají moji krajani, kteří tady bydlí, my jsme zvolili váš stát, my jsme tu zůstali, ne abych já tam scházela se s nimi a plakala nad tím, co tam bylo, co tam je. Já to nemám zapotřebí. Já pracuji, já dělám svoje, svoji práci, kterou miluju.*“ (respondentka C)

Během rozhovorů jsem se také snažila zjistit, zda se dotazované považují spíše za Češky, nebo cítí větší sounáležitost se zemí svého původu. I když se některé dotazované nevyjádřily přímo, na základě jejich celkové výpovědi je možné vysledovat, zda mají k blíže k České republice, nebo k zemi svého původu. Ukázalo se, že na takto přímo položenou otázku není jednoduché odpovědět.

„*Já jsem se nikdy tak necítila jako Bulharka či jako Češka. Všude jsou lidi stejný, všude jsou nějaký chytrý, nějaký hloupý, sympatický, nesympatický. Jako já to nedělím podle těch národností. Budu mít dvoji občanství.*“ (respondentka A)

Respondentka C se necítí úplně jako Češka, ani jako Kazaška či Ruska: „*Kazachstán to byl takový obrovský stát, tam nás bylo hodně. Tam nebyli jenom Kazaši. Ten Stalin tolik národů tam seslal. Občanství mám kazašské. Když byl Sovětský svaz, nikdo nedělil, že ty seš Rus lepší, než Kazach hůř, byli všichni stejně, záleží na tom, jaký ty měl vzdělání, jak ty pracoval, choval se...Nezáleželo na tom, jakou máš barvu pleti. Mluvila jsem rusky, ale kazašsky my taky mluvili, já studovala na vysoké škole kazašsky. Nebyla tam diskriminace. Ano, já jsem spíš proruská, je to tak. Vůbec netajím se tím.*“

„Já si myslím, že je to takový luxus pro nás pro uprchlíky, pro cizí lidi. Už nejsme cizí, ale nemáme takový důchod, nemáme ušetřené peníze a pořád prosit.“ (respondentka D)

Respondentky E a H se naopak vyjádřily velmi jasně, že se jako Češky necítí. Respondentka B se považuje spíše za Ukrajinu. Z respondentek, které žijí v České republice již více než 20 let se jako Češky cítí respondentky G a I, ty se jako jediné vyjádřily jasně.

Všechny imigrantky se určitým způsobem zajímají o současnou situaci v zemi svého původu. Mají tam většinou ještě nějaké příbuzné či přátele. Respondentky A i B zemi svého původu stále navštěvují. *„Pravidelně, jednou za rok. Mám tam maminku, sestru, manžel tam má svou sestru a bratra, takže máme příbuzné. A máme tam ještě byt.“* (respondentka B) Čím déle v ČR respondentky žijí, tím méně zemi svého původu navštěvují. *„V Rusku mám už jenom sestru, dříve jsem tam i jezdila, není moc času teď hodně práce a práce na chatě, sestra už za námi přijela asi 3krát a já za ní byla už asi 5krát. Rodiče nežijí už. Komunikujeme (se sestrou) přes Skype, telefon, dopisy. Jsme pořád v kontaktu, vím co se děje v Rusku, sleduji zprávy v novinách, jsem v obraze.“* (respondentka G)

„Já vím, co tam je. Zůstaly tam spolužačky, jedna spolužačka zůstala, nevím, co s ní je stále, protože hodně migrovala v té době, když sovětský svaz rozpadl se, hodně imigrovalo moje kolegyň z práce.“ (respondentka C)

Respondentka D má rodinu, známé a přátele po celém světě: *„Celý můj okruh známých je venku jinde. Ti, co zůstali si stěžují, protože režim se jim zdá špatný. Informace o Grozném mám z internetu, když děti něco najdou. Spolužáci, sousedi jsou po celém světě a všichni mají stejné problémy.“*

Nejčastějšími prostředky komunikace je telefon a komunikace prostřednictvím internetu - e-mail a Skype.

9.6.8 Občanství

Respondentky D, F, G a I mají české občanství. Poslední tři zmiňované již více než 20 let a se získáním občanství neměly žádné komplikace. Respondentka A podala již v roce 2014 žádost o české občanství. Celý proces se prodloužil tím, že respondentka nedodala potvrzení o změně svého rodinného stavu a také dle jejího mínění díky větším kontrolám z obav z většího přílivu imigrantů do ČR. Respondentka D musela pro získání občanství skládat jazykové zkoušky: *„Dělala jsem jazykové zkoušky. Tam byl jediný zádrhel, ale já si nepamatuji, v čem to bylo. Dostali jsme občanství. Zkoušky byly hodně těžké, ale já jsme to zvládla. Když musím, tak musím, tak to zvládnu.“*

Respondentka C zvažuje podání žádosti, ale velmi se obává jazykových zkoušek, už se nechce vzdělávat v důchodovém věku. Zbylé tři respondentky české občanství nechtějí, respondentce B a E se to zdá zbytečné, protože už i s trvalým pobytem mají většinu práv jako čeští občané.

„Ne, to nepotřebuju. Nepřemýšlím o tom. Jenom nemáme co s tím trvalým pobytem, nemáme právo volby, jinak všechno.“ (respondentka B)

9.6.9 Pocit nespravedlnosti a nerovnosti

Chtěla jsem se dozvědět, jestli mají imigrantky nějaké negativní zkušenosti v rámci začleňování do majoritní společnosti. Zda se někdy setkaly s projevy diskriminace, xenofobie či rasismu. Jak tyto situace vnímají a zvládají, jestli by je vůbec označily jako projevy diskriminace, nebo to vnímají jiným způsobem. Diskriminaci a nespravedlnosti v rámci zaměstnání je věnována kapitola č. 9.6.3.

Respondentky A, E, G, I se s takovými projevy nikdy nesetkaly. *„Ne, naopak tady jsou strašně tolerantní ke všem v té škole, ani na veřejnosti jsem se s tím nikdy nesetkala.“* (respondentka A) Příbuzní respondentky E se domnívají, že i kdyby se v takové situaci ocitla, sama by nedokázala kvůli neznalosti jazyka rozpoznat, zda se jedná o diskriminaci apod. Respondentka souhlasila s rodinou. Navíc se na veřejnosti vždy objevuje v doprovodu rodiny, takže není mnoho příležitostí pro takové chování. Respondentka G také nemá tyto problémy, vždy všude dobře „zapadla“. *„V partě mě popichují, odkud pocházím, ale беру to s nadhledem. Lidé si spíš myslí, že pocházím z Moravy.“*

Respondentka B se pouze jednou setkala s nespravedlností: *„Ne, necítím, já nemůžu říct, já jsem takový aktivní člověk, mám dobré hodně známé - Čechů, Ukrajinci, Rusové, všude mám různé známé. Jednou v životě byla trošku taková nepříjemná situace, ale nemůžu říct, že to diskriminace, to záleží na člověku. [...] Když byla tam na tom úklidu a v Bille na pečivu, ty lidi byli normální, ... normální vztahy, žádná diskriminace. Mám dobré sousedy. Vůbec bez problému.“*

Respondentka C se setkala několikrát s projevy nespravedlnosti kvůli svému přízvisku a také vzhledu, ale situaci bere s nadhledem: *„Setkávám se dost často s takovými projevy, ale to není diskriminace, to je normálka. Kdyby mi odjeli do Ruska, kdybych tam pracovala, na mě by taky tak koukali, že nejsem Ruska. Naráží na svoje obličejové rysy. Takže mě je to úplně jedno. Já to chápu. Jsou lidi super a jsou ne, je to všude stejný.“* V průběhu rozhovoru ještě doplňuje: *„Ne, nesetkala. Diskriminace, co to je diskriminace? Když oni nechtějí tebe pustit do restaurace, s tím jsem se tady nesetkala ještě, ale když ty prostě nelíbíš se nějaké*

prodavače, já necítím, že to je diskriminace. Toto není. Diskriminace to je něco jiného. Když řeknou, běžte ven, vy sem nepatříte, to je diskriminace. Nikdy jsem to nezažila. Vy jste dost tolerantní národ. Já vím, že vy Češi nebyli jste moc připraveni na tolik migrantů.“ Když má problémy kvůli ruskému přízvuku, pomáhá a zastává se jí manžel, pokud je u takové situace přítomen. Paní si je vědoma toho, že někteří Češi nemají moc kladný vztah k Rusům vzhledem k roku 1968 a chápe to. *„My jsme o tom nevěděli, že byla taková doba, já osobně nevěděla, neznala jsem. Ted' už to znám. Občas mi to také vadí, protože my jsme za to nemohli, my jsme to neurčovali.“*

Migrantka D se setkala s diskriminací/nespravedlností několikrát, pletou si jí často s romkou a mají tendenci to komentovat. Paní tomu moc nerozumí, jestli jim je podobná, nebo čím to je. *„Oni jsou krásnější než já. Dokonce i plynne mluví česky a mají občanství. Já jsem jim strašně záviděla.“*

Migrantka H se setkala osobně s diskriminací, ale uvedla, že pouze jako pozorovatel, ona osobně nemá tuto zkušenost.

9.6.10 Ekonomika domácnosti

Jediná respondentka G žije sama a domácnost financuje ze svého příjmu a z důchodu. Pět dotazovaných žije v domácnosti ve dvou lidech, z toho tři žijí se svými dětmi, které ještě částečně finančně podporují při studiích, zbylé dvě ženy žijí s manželem. Respondentka E žije jako jediná ve vícegenerační domácnosti, tzn. se svou dcerou, zetěm a dvěma vnoučaty. Pobírá sice důchod včetně vdoveckého, ale je velmi nízký. Respondentka E je tedy více méně závislá finančně na své rodině. Respondentka H financuje chod domácnosti se svým manželem, děti ještě studují.

Respondentky A, D, F a G jsou samoživitelkami. Obvykle se spoléhají kromě svých příjmů také na podporu státu. Respondentka A zmínila například příspěvek na bydlení. Respondentka F pobírá příspěvky na děti. Respondentka G má již důchod. Respondentka D je jako jediná nezaměstnaná a měla nárok na podporu v nezaměstnanosti, nyní pobírá podporu v hmotné nouzi a příspěvek na bydlení. Respondentka platí měsíční nájem 6500 Kč, podpora v hmotné nouzi činí 7020 Kč, příspěvek na bydlení 4000 Kč. Z těchto příjmů musí zajistit celou domácnost, svoje základní potřeby a také se stará o nejmladší dceru. Jelikož její příjmy jsou velmi nízké, je odkázána na finanční pomoc své rodiny v zahraničí. Nejmladší dcera, se kterou žije v domácnosti, v minulosti pracovala, ale momentálně zaměstnání nemá.

„Ten byt jsme dostali od magistrátu, když jsem požádala. Já jsem podávala do 18 pražských městských čtvrtí. [...] Ten poslední týden musím požádat. Bud' mi pošle dcera, nebo sestra, mi

pošle někdy těch 100 EUR. Opravdu je to málo, ...i to jídlo. Když už nejíme maso. Dcera by se chtěla uplatnit někde v Evropě, učí francouzštinu sama a španělštinu. Učí se sama aspoň jazyky, protože na tu jazykovou školu nemám. Zatím pořád sestra vyhledává ve Vídni, tak možná tam něco najde, ale aby dcera šla na tu fabriku, kde pracuje sestra, ona prostě nevydrží, ona má anemii a řadu zdravotnických problémů. Já také na fabrice nemůžu pracovat.“ (respondentka C)

Příbuzní v ČR i zahraničí částečně podporují i respondentku B, ale nechtěla se k tomuto tématu podrobněji vyjadřovat.

Cítí se migrantky finančně zajištěny? Kladně se vyjádřily imigrantky A, G a H, které jsou stále ještě zaměstnané a v ČR budou nebo mají nárok na důchod, do kterého se jim započítá i doba odpracovaná v zemi jejich původu. Respondentka B se spoléhá spíše na rodinu a na své vedlejší příjmy. Respondentka C se necítí dostatečně finančně zajištěna, má obavy z toho, že nebude mít nárok na důchod, její manžel má velmi nízký důchod. Nechce už dlouho pracovat, ale zřejmě se bude muset přestěhovat na chatu, aby měla menší náklady. *„Doufám, že mi pomůže dcera a manžel. Manžel má důchod 8500 Kč. Budeme z toho kupovat rohlíky a dcera mi snad dá aspoň na vodu.“* (respondentka C) Respondentka D se rozhodně necítí finančně zajištěná. Respondentka E se spoléhá na svoji rodinu. Respondentka F sice v ČR byla dlouhodobě zaměstnaná a v současnosti stále částečně pracuje, ale bojí se, že bude mít malý důchod, protože posledních 15 let odváděla menší částku na důchodové pojištění. Je na to ale poměrně připravená, děti jsou zajištěné, má velký byt, který může v případě potřeby prodat. Podobný problém má i respondentka I, která má také podprůměrný důchod z důvodů méně odpracovaných let kvůli rodičovské dovolené.

9.6.11 Legislativa a státní správa

V této části rozhovoru mě především zajímalo, jestli mají migrantky dostatek informací o povinnostech vázajících se k různým druhům pobytu, zda znají svá práva a povinnosti, orientují se v rámci pracovního trhu, důchodového systému apod.

Všechny respondentky, vyjma respondentky E, se domnívají, že mají dostatek informací a vědí, kde je případně najít. Často informace hledají na internetu, nejčastěji na stránkách příslušných ministerstev. V samotných zákonech informace příliš nehledají. V těchto záležitostech se na neziskové organizace obrací pouze respondentka D. Respondentky se často spoléhají na svou rodinu, hlavně na děti. To je případ respondentek A, B a E. Respondentka C také využívá pomoci od známých.

„Všechno to dělal můj mladší syn, on je takový chytrý, dobré známky, dobrá čeština. Na cizinecké policii jsem platila jednou pokutu, neměla jsem s sebou doklady, tak musela zaplatit. Jinak žádné vyloženě negativní zkušenosti.“ (respondentka B)

„Chodím na cizineckou policii, když musím prodloužit pobyt. Na začátku hrozná zkušenosti s cizineckou policií. Policajti to není národností, policajti jsou hrozní všude. V každém člověku vidí něco, aby ho mohli dát za mříž. V poslední době se ale cizinecká policie chová slušně.“ (respondentka C)

„Problém s občanstvím nebyl, ani na úřadech. Zaplácání na úřady se moc obracet nemusím.“ (respondentka G)

Zjišťovala jsem také, jaké mají zkušenosti s úřady. „Různé – pozitivně a negativně, asi to záleží na konkrétním člověku a situaci. Jako všude.“ O cizinecké policii: „Na začátku velké fronty a nervy. Teď už na štěstí mám trvalý pobyt, a musím se stavět na cizinecké policii jen občas. Poslední prodloužení (na 10 let) byl to těžký zážitek – čekání, nejistota jestli stihneme to zařídit za 1 den atd.“ (respondentka H)

„Zkušenosti s českými úřady jsou v podstatě dobré.“ O cizinecké policii: „Ano, při hlášení trvalého pobytu na počátku. Vždy v příjemném duchu.“ (respondentka I)

9.6.12 Sociální otázky

Starobní důchody a důchodový systém

Všechny dotazované, až na respondentku E, se už dokázaly zorientovat v českém důchodovém systému. Respondentka D tedy především s pomocí neziskové organizace PPI. Respondentka I se o tyto záležitosti příliš nezajímala, protože to nebylo potřeba. Informace ohledně důchodového systému a zdravotního pojištění dohledávají podobným způsobem, jak bylo popsáno výše, tedy s pomocí internetu, rodiny apod. Důchod nyní pobírají respondentky B, E, G a I. Respondentka C uvedla, že se touto problematikou zatím nechce tolik zabývat, protože má strach, že žádný důchod nedostane.

„Nejsem v důchodu, myslím, že budu pracovat do smrti. Nemám nárok. Musím tady odpracovat 25 roků. Kazachstán a Česká republika nemají smlouvu, protože ten náš prezident říkal, že když odjeli, tak odjeli, ať sami živí sebe. Takže budu pracovat do smrti. Já mám z toho strach, protože já vím, že oni řeknou, že já nemám nárok, že nedostanu to, tak já to nějak oddaluju. Když opravdu to bude zapotřebí, tak si to zařídím. Zdravotní pojištění v pořádku, sociálka, zdravotní, vše platím. Já nemám tady problémy. Jediné důchod. Ano, já

vím, že já nemám nárok na důchod. Ale chápu to, protože Česká republika není taková bohatá, aby mohla všechny živit.“(respondentka C)

Respondentka A má v ČR i v Bulharsku již odpracován potřebný počet let, takže na důchod nárok má a měly by se jí započítávat i léta odpracovaná v Bulharsku. Respondentka B už je v důchodu: *„Na Ukrajině jsem důchodkyně. Máme takové právo, když jsem učitelka a pracuji 25 let, tak můžu jít na minimální důchod. Já pracovala jsem na Ukrajině 30 let. [...] Tady nebudu mít důchod. [...] Takový minimální důchod, ale máme každý měsíc. Já přijedu jednou za rok v létě na Ukrajinu, vyberu v bance, bez problému.*“ Respondentka E si podobně jako respondentka B musí vybírat důchod pouze v zemi svého původu. Respondentka E má přístup k důchodu obvykle jednou za rok, vybírá ho rodina, nebo její známí, když cestují do Vietnamu. Její starobní a vdovecký důchod dohromady činí v přepočtu 4000 Kč na měsíc.²¹⁷ Takto nízký důchod obvykle nestačí ani na zaplacení nájmu, a pokud by respondentka nebyla financována svou rodinou, zřejmě by se ocitla v tísnivé životní situaci. Respondentka D přišla do ČR jako uprchlík, nemá v zemi odpracován dostatečný počet let a navíc její země původu nemá s ČR uzavřenou patřičnou důchodovou mezinárodní smlouvu. Respondentka má díky českému občanství přístup ke státní podpoře, ale i tak je závislá na finančních příspěvcích své rodiny ze zahraničí.

„Ne, nemám nárok na důchod. Požádala jsem tu sociální správu, ale oni říkali, ať jim ukážu dokumenty z toho Čechenska a pro mě je to problém. Právníci v PPI, teď chodím tam, říkali, že to nemohou zařídit.“ (respondentka D)

Respondentka F a G uvedly, že se při vyřizování starobního důchodu setkaly s problémy. Tyto komplikace vznikly na základě toho, že se ženám pro přiznání důchodu započítávají i roky odpracované v jejich zemi původu. U respondentky F nastal problém v tom, že si čeští úředníci neuvědomili, že její důchod neovlivňuje smlouva s Běloruskem, ale se Sovětským svazem, kde žila, než migrovala do ČR. Respondentka G měla problém ze strany Ruska. V Rusku (Sovětském svazu) měla odpracovány určité roky a potřebovala to potvrdit ze strany Ruska. Na potvrzení odpracované doby čekala skoro rok. Česká republika sice uznala dokumenty bez problému, ale i přesto nebyly započítány dva odpracované roky a ztratila tak cca 200 až 300 Kč měsíčně. Bylo to nepříjemné, ale už se s tím smířila.

„Byly nějaké nedořešené otázky a ty zůstaly doteď nedořešené. MPSV mi nedokázalo odpovědět, tak jsem to nechala být. Přišla jsem o pár let do důchodu. Byla jsem tím postižená.

²¹⁷ Pro srovnání v ČR částka životního minima je pro jednotlivce měsíčně 3410 Kč dle nařízení vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima.

Neuznali mi to, co platilo Rusko, přesto MPSV tvrdilo, že mi všechno, co uzná Rusko, tak mi to tady také uznají. Tak jak byla položena ta otázka, tak oni tomu asi moc nerozuměli, žádala jsem i písemně. Z MPSV odpověď jsem nedostala a utichlo to a neřešilo se to.“ (respondentka G)

Respondentce H se do důchodu započítávají i odpracovaná léta v Polsku.

Zdraví a systém zdravotního pojištění

Vyjma respondentky D, nemají ženy žádné větší zdravotní komplikace a lékaře navštěvují občas. Například respondentka E navštěvuje lékaře tak jednou za dva měsíce, respondentka I několikrát do roka. Pouze respondentka I byla hospitalizována na delší dobu, a to na jeden měsíc. Respondentka C uvádí pouze zdravotní problémy s koleny, respondentka E užívá pravidelně léky na vyšší krevní tlak. Respondentka D má jako jediná více zdravotních problémů, i vážných, a nyní tedy navštěvuje lékaře velmi často. Nejraději by odjela na léčebnou kúru do lázní, ale vzhledem k tomu, že je nezaměstnaná, nemá dostatek finančních prostředků na takový pobyt. Zatím si nezjišťovala, zda by mohla získat od státu nějakou finanční podporu na pobyt v lázních.

Respondentky C a D měly v ČR nemocné matky. U respondentky C se maminku podařilo vyléčit. Respondentka D zase potřebovala svoji maminku převézt z Moskvy do ČR, aby nebyla sama v Moskvě, když onemocněla. To se nakonec díky pomoci PPI podařilo. V současnosti už matky těchto imigrantek nežijí.

Zkušenosti s lékaři a zdravotními zařízeními mají imigrantky poměrně kladné. Žádná z nich si nestěžovala. Respondentky C, E, G, a H ohodnotily zkušenosti s českým zdravotnictvím velmi kladně. Respondentce F se naopak české zdravotnictví zdá slabé, ale negativní zkušenosti sama nemá. Respondentka E má svoji praktickou lékařku vietnamského původu v Sapě (vietnamské obchodní centrum a tržnice v Praze).

Dotazovala jsem se také, jaké mají ženy zkušenosti se zdravotním pojištěním. Většina respondentek neměla žádné potíže se zdravotním pojištěním. Respondentky, které migrovaly před rokem 1989, byly ve zcela jiné situaci, protože do té doby hradil pojištění stát.

Respondentka B zmínila, že po příchodu do ČR nebyli spokojeni se zdravotním pojištěním. Dle výpovědi respondentky spolu s komerčním zdravotním pojištěním byla její rodina nucena hradit i veřejné zdravotní pojištění. Trvalo několik měsíců, než se situaci podařilo vyřešit.

Respondentka H má velmi špatné zkušenosti se zdravotním pojištěním. Vše se zlepšilo, až když získali v ČR trvalý pobyt a ČR vstoupila do EU.

„Otřesné. Na začátku jsme museli platit pojištění komerčné pro děti. Zdravotní pojištění se nevztahovalo na děti, i když jsme pracovali a platili pojištění i důchod a daně stejně jako ostatní zaměstnanci Češi. Museli jsme udělat vstupní zdravotní prohlídku, která našťastí dovolila nám pojistit děti (některé nemoci by vyloučily naše děti). Pojištění bylo velice drahé, platné každý měsíc. Když jsme udělali pauzu na několik měsíců (byli jsme v Polsku, kde děti byli pojištěné v plném rozsahu), po návratu nějaká úřednice VZP už nám vůbec nechtěla obnovit smlouvu komerčního pojištění na děti. Naši známí nás informovali, že v Ministerstvu zdravotnictví ČR můžeme obdržet formulář, který nám dovolí využívat zdravotní péči pro děti v akutních případech (na základě mezinárodních smluv). A tak jsme udělali. Občas doktoři se báli, že jim pojišťovna nenahradí léčbu, i když případ byl náhlý. Problém se vyřešil v momentě přístupu ČR do EU. Od této doby máme trvalý pobyt a právo na pojištění dětí v plném rozsahu jako ostatní občané ČR.“

9.6.13 Stáří

Zajímalo mě hlavně, zda migrantky přemýšlí nad svojí budoucností, ve smyslu kdo se o ně postará ve stáří. Respondentky A, B, D a G to zatím nechtějí řešit. Některé se toho i obávají, a proto se tím zatím nechtějí zabývat, to je příklad respondentky C. Respondentky E, H a I počítají s pomocí své rodiny, hlavně dětí. Respondentka F se naopak na své děti v budoucnu nespolehá. S pomocí státu počítají téměř všechny respondentky, a to nejčastěji v podobě důchodu. Nic dalšího neočekávají. Respondentky C a E s pomocí státu nepočítají.

Cítí se migrantky osaměle? Jediná migrantka D se v tomto směru vyjádřila, že jí v ČR chybí její dcery, sestra, vnoučata a známí, kteří žijí po celém světě. V ČR má pouze nejmladší dceru. Respondentka E se cítí osaměle někdy přes den, kdy je doma sama a nemůže si s nikým popovídat. Někdy jí chybí její příbuzní ve Vietnamu. Ostatní respondentky mají v ČR alespoň nějaké příbuzné, všechny dotazované mají v ČR také svoje děti a většina také hodně známých a přátel. Respondentky B, C, F v rámci této otázky také zmínily svá zaměstnání, díky kterým se stále pohybují mezi lidmi, tudíž se osaměle necítí.

9.6.14 Plány do budoucnosti

Většina dotazovaných by ráda zůstala v ČR. Už si tady zvykly, mají tu zázemí, rodinu, přátele a některé z žen zaměstnání. Respondentka D by si už nechtěla zvykat na nové místo, učit se nový jazyk. Respondentky obvykle neuvádí konkrétní plány. Většina žen počítá s tím, že bude pracovat, nebo bude v důchodu a bude si užívat volný čas a trávit ho především se svojí rodinou. *„Nemám žádné zvláštní plány, těším se na spokojenost své rodiny.“* (respondentka I)

Respondentka F si dokáže představit, že by se odstěhovala i do zahraničí, případně do jiného města či lázní, kde by mohla pracovat jako výživová poradkyně. Respondentka H také počítá s variantou přestěhování se do zahraničí. Respondentka G půjde za rok do důchodu a těší se, že bude moci více času trávit se svými přáteli a jezdit na chalupu.

9.7 Rozhovor o zkoumané problematice se sociální pracovnící

Původním záměrem bylo pořídit tři rozhovory s odborníky věnujícími se problematice integrace imigrantů a imigrantek v důchodovém věku v praxi. Na rozhovor však přistoupila pouze sociální pracovníce z nevládní organizace Sdružení pro integraci a migraci (SIMI). Sociální pracovníce odpovídala na mnou připravené otázky. Před samotným setkáním jsme vzájemně komunikovaly prostřednictvím e-mailu, abychom si ujasnily, čeho se náš rozhovor bude týkat. Rozhodla jsem se pro větší přehlednost uvést v rámci práce celý rozhovor.

- **Myslíte si, že je skupina imigrantek v důchodovém a předdůchodovém věku v horším postavení, než jiné skupiny imigrantů?**

Myslím si, že jsou v potenciálně ohroženém postavení. Schází se tam dost rizik pro sociální situaci. Pokud migrantky například nemají dobře zabezpečenou jednak svoji finanční situaci, jednak nemají třeba dostatečné rodinné a jiné sociální zázemí, nemají zrovna ten nejlepší pobytový status z hlediska nároků na různé dávky (např. sociální zabezpečení), tak to může zajít do dosti problematické situace. Vzhledem k těmto různým kritériím jsou v celkem zranitelném a potenciálně ohroženém postavení oproti například imigrantům v produktivním věku, kteří přišli plánovaně s nějakou vizí.

- **Předpokládám, že asi v nejvíce problematickém postavení jsou imigrantky, které už migrovaly v důchodovém věku?**

Určitá rizika postihují jak imigrantky, které migrovaly až v důchodovém věku, tak i ženy, které v ČR tzv. zestárly. Pokud ženy ale v ČR již řadu let (10-15) žijí, tak se dá alespoň předpokládat, že zde byly ekonomicky aktivní, tím pádem odváděly určitá pojištění, třeba na důchod, mají zde nějaké známé, ovládají již český jazyk na určité úrovni a tím více je pro ně život v ČR snazší.

- **Jaké specifické problémy tato skupina nejčastěji řeší ve spojitosti s integrací do české společnosti? S jakými dotazy se na Vás nejčastěji ženy obrací v tomto věku?**

Problémy jsou velmi různé. Nedá se to úplně zobecnit. Imigrantky se na pracovníky SIMI obracejí s dotazy či problémy ohledně pobytových záležitostí – univerzální problém pro naše klienty. Často řeší záležitosti ohledně živnostenského podnikání, záležitosti důchodů a sociálního zabezpečení. Někdy řeší špatnou zdravotní situaci, kde se to může zkomplikovat v souvislosti s komplexním (komerčním) zdravotním pojištěním. Často přicházejí i s dotazy, které se týkají jejich dětí. Například do země chtějí přivést někoho z rodiny. Nebo už tu rodinu mají a řeší nějaké záležitosti místo nich.

- **Která kategorie imigrantů nejčastěji využívá služby Vaší neziskové organizace?**

Ženy a muži využívají služeb neziskové organizace přibližně ve stejném poměru. Věkově převládá kategorie kolem 35 let (rozmezí 30-40), což je i v souladu s celkovou věkovou skladbou imigrantů v ČR. Klientů v předdůchodovém a důchodovém věku je méně.

- **Myslíte si, že mají imigrantky dostatek informací z hlediska pobírání důchodů, zdravotního pojištění, pracovního trhu, že vědí, kde tyto informace dohledávat? Ať už se jedná o imigrantky, které právě přicestovaly do ČR či ty, které tu už pobývají delší dobu.**

Mám zkušenost, že v těchto záležitostech hodně spoléhají na to, co už slyšely od známých, nebo někde četly. Tohle hodně platí například u imigrantek ruského původu, že získávají informace z médií – např. rusky psané informace na internetu, články apod. Samozřejmě tyto informace nejsou vždy úplně kompletní, jsou zkratkovitě pojaté, přenosem informací mezi migranty navíc dojde ke zjednodušení. Informace tedy mohou být často zavádějící. Ženy jsou pak někdy zklamané, pokud se ukáže, že informace nebyly pravdivé. Ale je určitě dobré, pokud si takové informace přijdou ověřit do naší organizace a mohou si v tom udělat jasno. Někdy může být obtížné se vyznat v prepisech některých mezinárodních smluv, protože smluv je hodně a mají různé podmínky. Ve spolupráci s Českou správou sociálního zabezpečení se tyto nejasnosti pak snažíme rozklíčovat a vyřešit.

- **Pochopila jsem to správně, že druh pobytu nesouvisí s nárokem na starobní důchod?**

Ano, pobytový statut nijak nesouvisí s nárokem na důchod. Vždy se to tedy odvíjí od toho, zda do pojistného systému přispívali dostatečně dlouhou dobu. Druhá podmínka je dosažení důchodového věku.

- **Existují časté případy, kdy ženy pracují na dohody a to se jim poté nezapočítává do důchodů? Myslíte si, že se po svém příchodu zajímají o pobírání důchodu? V jednom odborném textu jsem četla, že velká část imigrantů vnímá ČR pouze jako přechodné bydliště a nechtějí tu zůstat, proto zpravidla vůbec neřeší odvádění sociálního pojištění, ale ve výsledku tu nakonec zůstanou a musí tedy pracovat déle, aby měli nárok na důchod. Můžete to potvrdit?**

Setkávám se s tím, ale myslím si, že to úplně nesouvisí v tomto případě s tím, že by ČR považovali za zemi, kde se třeba ještě nemají v plánu usadit. Spíše to souvisí s tím, že v počátečních letech po příjezdu do ČR mají dost ztížené podmínky například z důvodu jazykové bariéry, neuznané kvalifikace apod., což se odráží na jejich postavení v rámci trhu práce. Tím pádem docela často, alespoň na nějaký čas pracují v rámci šedé ekonomiky či „švarcsystému“, nebo na dohody o provedení práce a pracovní činnosti. Také podnikají na živnostenský list, ale odvádí minimální zálohy, neplatí zdravotní pojištění. To je pak zásadní problém, protože když odvádí minimální zálohy, tak pak mají nárok na minimální důchod, který činí 3300 Kč. Živnostníci jsou pak často překvapení, protože jim to nikdo neřekl a sami to nepředpokládali. Někteří pracují vyloženě „na černo“, protože jim nikdo nechce dát smlouvu, nebo tak činí i z vlastního rozhodnutí, protože to považují za výhodnější, jelikož nemusí platit odvody, které jsou jinak součástí běžné mzdy.

- **V rámci rozhovorů jsem se dozvěděla, že ženy původem z Ruska měly problém s uznáváním odpracovaných let v zemi původu. Došlo tam k nějakým problémům v rámci mezinárodních smluv po rozpadu Sovětského svazu?**

V případě Ruska byl například dlouho dobu problém, že bilaterální smlouva nebyla v účinnosti. Setkala jsem se při své praxi s tím, že smlouva se Sovětským svazem byla koncipovaná jinak. Dnes se vlastně na základě mezinárodních smluv vyplácí migrantům dílčí důchod za roky odpracované v ČR a za roky odpracované v zemi původu financované

penzijním fondem té dané země. U smlouvy se SSSR to ale bylo tak, že člověku vyplácel celý důchod ten stát, ve kterém měl trvalé bydliště v době, kdy požádal o důchod. Objevily se také různé nesrovnalosti s neadekvátním započítáním odpracovaných let. Existovaly i různé koeficienty v rámci přepočtu mzdy.

- **Jaká je situace, pokud v zemi např. probíhá válečný konflikt? Nejsou problémy například s vyplácením důchodů u imigrantek, které jsou ukrajinského původu a mají nárok na důchod na Ukrajině?**

Co se týče Ukrajiny, tak tam také v době konfliktu byly určité problémy s vyplácením důchodů. Krátce po vypuknutí konfliktu, obzvláště na východě, nebyly vypláceny důchody. Teď už by to mělo být delší dobu v pořádku, vyjma válečných zón, kde panuje naprostý chaos. Některé klientky z Ukrajiny však přišly se zprávou, že jsou jim teď důchody dané něčím, co by se dalo nazvat jako příspěvek na válku (na obranu, na armádu). Navíc když jsou jim důchody vypláceny na Ukrajině, tak jsou s tím spojeny ještě bankovní poplatky za převody, teď je také nevýhodný kurz. Důchody jsou na české poměry už tak velmi nízké a nyní jsou tedy ještě nižší.

- **Existují nějaká řešení, pokud imigrantky nemají nárok na důchod ani v ČR, ani v zemi svého původu?**

Myslím si, že to je právě velký problém, se kterým se budeme potýkat hlavně v budoucnosti, protože imigranti stárnou. Popravdě myslím si, že to budeme muset řešit i u českých občanů. Do roku 1989 museli být všichni povinně zaměstnaní a všichni měli tedy dostatek odpracovaných let. Teď teprve začíná ta možnost, že tu budou senioři, kteří nebudou mít nárok na důchod. U migrantů je to ale velký problém. Hodně se to týká lidí s mezinárodní ochranou, kteří nemohou kontaktovat zemi svého původu, aby nepřišli o udělenou mezinárodní ochranu, zároveň tu třeba nemají odpracovaných dostatek let. To je podle mě tedy jedna vyloženě systémová mezera, kdy se tedy může stát, že člověk skončí bez důchodu.

Žadatelé o azyl nemohou pracovat pouze první rok. Dokud jsou ale žadatelé o mezinárodní ochranu, tak potřebují pracovní povolení, což je také určitá bariéra pro sehnání práce. Ze začátku toho tedy často moc nenapracují, což je také ten důvod, který je tlačí k tomu, že mají brigády „na černo“, nebo velmi málo placené.

Některé země spolu nemají uzavřené mezinárodní smlouvy a zrovna to vyjde tak, že osoba nemá nárok ani v zemi původu, ani v ČR. Nebo v zemi původu je důchod v přepočtu téměř zanedbatelná částka, což je docela časté. To se týká konkrétně například migrantů z Ukrajiny, kteří tvoří velkou část migrantů.

Pokud osoba nemá dostatečný příjem z důchodu, tak by to měla řešit záchranná síť sociálního zabezpečení – dávky státní sociální podpory nebo dávky podpory v hmotné nouzi. Ze státní sociální podpory tam přichází v úvahu příspěvek na bydlení, který byl například v minulosti v určité novele zastropován 8 lety, což je problém třeba u seniorů, protože to nelze považovat za dlouhodobé řešení této situace. Dále je možný příspěvek na péči kromě dávek v hmotné nouzi, které zajišťují úplné minimum na přežití. Příspěvek na péči se například váže k pobytu.

System v tuto chvíli není tedy úplně dobře nastaven. Takové situace vznikají i českým občanům ve specifických životních momentech, kdy někdo z rodiny například onemocní, někdo nemá odpracováno dostatek let. U imigrantů je podpora také nastavena nedostatečně.

S otázkou finančního zabezpečení se hodně pojí možnost udržení nějakého pronájmu, což je čím dál složitější. Ženy jsou pak nuceny spolubydlet s více osobami, což je vzhledem k jejich vyššímu věku ne příliš vhodná a pohodlná varianta. V některých případech žijí ve velmi skromných podmínkách.

Varianta bydlení v rámci pobytových sociálních služeb přináší také velký problém, protože domovy pro seniory mají napjaté rozpočty a nemohou si dovolit přijímat osoby, které nemají vůbec důchod, případně je jejich důchod velmi nízký. Navíc pokud nemají nárok na příspěvek na péči, tak nemohou být přijati ani do těchto zařízení. Správně by se nemělo rozhodovat podle těchto kritérií, ale v praxi to tak často funguje. Tito lidé jsou pak velice často ohroženi bezdomovectvím.

- **Existuje opravdu reálná hrozba chudoby u některých žen, setkala jste se s tím někdy během Vaší praxe?**

Ano, tyto případy existují. Já osobně jsem se setkala s paní, která v obavách z budoucnosti, jestli vydrží pracovat a zda bude mít dobrý zdravotní stav, který se samozřejmě zhoršuje s vyšším věkem, přemýšlí o tom, že by se stala členkou nějaké sekty, protože tyto organizace se obvykle postarají o své členy. Lidé tedy často zvažují taková extrémní řešení, protože mají opravdu velmi odůvodněnou obavu ze své budoucnosti.

- **Myslíte si, že jsou ženy v těchto záležitostech zranitelnější než muži?**

Ano, myslím si, že to tak je. Naši pomoc zpravidla i více vyhledávají ženy. Častěji nás vyhledávají starší manželské páry nebo ženy. Ženy si také služby organizace často doporučují mezi sebou, což může mít i větší vliv na vyšší počet žen na řešení těchto problémů v rámci poradny.

- **Respondentky v mém výzkumu obvykle pocházely ze třetích zemí. Imigranti ze třetích zemí a imigranti z EU mají obvykle jiné podmínky v rámci ČR. Přicházejí za Vámi na konzultace i imigranti, kteří jsou původem z EU nebo z vyspělejších západních zemí (USA, Kanada apod.)?**

Služby SIMI využívají i tyto skupiny imigrantů, těch starších je trochu méně. Rozdíl mezi imigranty z EU či jiných vyspělých států a imigranty z třetích zemí je dost zásadní.

- **Existuje tedy velký rozdíl mezi Vašimi klientkami podle zemí původů, je například možné, že imigrantky v důchodovém věku z určité země jsou v mnohem horším postavení (v rámci pracovního trhu, přístupu ke vzdělání, zdravotnictví apod.) než imigrantky z jiných zemí?**

Občané z USA jsou tu dost často s důchodem vypláceným z USA. Ten jim tu zajistí ten nejskromnější životní standard (řekněme kolem 10 000 pravidelného příjmu), důchod jim tedy hodně usnadňuje situaci v ČR a k tomu mívají většinou nějaký vedlejší příjem. Přivydělávají si často učením angličtiny. Tyto skupiny imigrantů jsou v lepším postavení než imigranti ze třetích zemí, kteří jsou více ohroženi. Imigranti z vyspělejších zemí také nevyužívají tolik sítí jejich krajanů v hostitelské zemi oproti lidem migrujícím z východu. V systému se tedy často snaží zorientovat sami. Obvykle si vystačí pouze s anglickým jazykem, o to hůře pak mluví česky. Mají menší motivaci se učit. Lidé pocházející z anglicky mluvících zemí se obvykle nikdy neučili žádný cizí jazyk. Považují tedy za nepředstavitelné, že by se měli učit český jazyk.

- **Existuje komplikovaná situace mezi ČR a některým ze států původů respondentek v rámci mého výzkumu? (Ukrajina a Rusko byly již zmíněny výše).**

Například vietnamské ženy využívají služeb SIMI velmi málo (nevzpomínám si na nikoho v důchodovém věku), většinu záležitostí si řeší v rámci svojí komunity, svých služeb a zprostředkovatelů.

Hodně imigrantů pochází také ze zakavkazských republik. S těmito státy nebyly po rozpadu SSSR a ukončení platnosti smlouvy o sociálním zabezpečení už obnoveny bilaterální smlouvy, takže tam také imigranti nemohou vymáhat svůj důchod, pokud se ocitnou v ČR.

- **Jaké jsou Vaše zkušenosti z oblasti zaměstnávání žen v tomto věku? Setkávají se s nějakými specifickými problémy v rámci pracovního trhu – větší diskriminace z hlediska věku, horší pracovní podmínky, méně kvalifikovaná zaměstnání apod.?**

Ženy o tom často mluví, že to tak cítí. Je pravda, že na některé pozice ve službách zaměstnavatelé radši přijmou nějakou studentku, nebo někoho v nižším věku. Ale samozřejmě nemám k dispozici přesná data či nějaký konkrétní příklad, takže to není úplně prokazatelné. Často je ale určujících více faktorů, například jaké mají ženy zkušenosti, jak vystupují, na kolik dobře mluví česky, což by mělo být důležitější, ale věk hraje určitě také svoji roli.

Migrantky často pracují v úklidových službách. Tam se můžeme setkat s modelem, že práci zajišťují zprostředkovatelé. Často bývá problém se smlouvami, se samotným nárokem na smlouvu či s podobou smluv. Zaměstnavatelé také nemusí platit vždy všechny odvody za migrantku.

Bez ohledu na věk mají migrantky horší podmínky v rámci pracovního trhu, než občané ČR.

Starší ženy, které nemají nárok na důchod, nebo je důchod velmi nízký, a nemohou se spolehnout na podporu rodiny, jsou na práci často zcela závislé. Pokud se jim navíc ještě zhoršuje zdraví, tak se mohou ocitnout ve velmi složité situaci.

- **Jak je to s uznáváním vysokoškolských diplomů? Je to omezené věkem? Setkala jsem se se ženou, které ve věku 50 let nechtěli uznat diplom.**

Věkové omezení by při uznávání diplomů roli hrát nemělo. Při nostrifikaci se porovnávají osnovy nebo současný studijní program, který ta škola má k dispozici se studijním programem, který předkládá migrant, což nemusí vždy korespondovat. České škole mohou chybět nějaké zásadní předměty, které migranti přímo nevystudovali, ačkoliv třeba mohly být

součástí nějakého většího bloku předmětů. V některých zemích, například v zemích bývalého východního bloku, došlo v posledních dvaceti letech k transformaci vzdělávacího systému, což právě způsobuje tyto komplikace. Jazyk studia by hrát roli neměl. Ale například specificky u historie a práv je problém uznávat zahraniční vzdělání, protože tam vždy chybí ta velká část české historie či českého práva, aby to mohlo být uznáno. Někdy může být také problém v tom, že ve východních zemích mívají už během studia konkrétní specializace jako součást studia, což v ČR není, například v rámci studia medicíny.

- **Komerční zdravotní pojištění. Jaký je Váš názor na tento druh pojištění? Jaké jsou podle Vás největší rizika spojená s tímto typem zdravotního pojištění i s ohledem na tuto skupinu imigrantek?**

Komerční zdravotní pojištění je obecně kapitola sama pro sebe. Tento typ zdravotního pojištění přináší především prospěch pouze zdravotním pojišťovnám, které toto pojištění nabízí. Veřejné zdravotní pojištění mohou mít pouze imigranti s trvalým pobytem, případně i v rámci přechodného či dlouhodobého pobytu, ale musí být zaměstnaní. Osoby s mezinárodní ochranou jsou také pojištěni v rámci veřejného zdravotního pojištění, tedy od začátku podání žádosti o azyl.

Komplexní zdravotní pojištění se s narůstajícím věkem zdražuje. Pojišťovny nejsou povinné imigranty pojistit. Lidé, kteří mají špatný zdravotní stav, nebo jsou již ve vysokém věku, se tedy velice snadno mohou ocitnout bez zdravotního pojištění.

Příklad z praxe: Klientka měla nemocnou maminku a chtěla ji sem přivést, aby se tu o ni mohla starat. Pojišťovna ji ale pojistit nechtěla, takže by si musela hradit veškerou zdravotní péči sama.

Poskytování komplexního zdravotního pojištění je v souladu se zákonem. Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty již několik let vede kampaň za změnu tohoto systému pojištění, snaží se dělat osvětu i v poslanecké sněmovně. Snahou je, aby alespoň některé logické skupiny, jako rodinní příslušníci lidí, kteří tu pojištění mají, nebo rodinní příslušníci Čechů, kteří jsou ze třetích zemí, měly nárok na veřejné zdravotní pojištění.

Pokud jsou migranti vážně nemocní, tak se pak mohou snažit hledat různá krajní řešení (fiktivní zaměstnání apod.), aby se dostali do systému veřejného zdravotního pojištění.

- **Nabízí SIMI také jazykové kurzy pro cizince? Využívají těchto služeb i imigrantky v předdůchodovém či důchodovém věku?**

SIMI neposkytuje jazykové kurzy, odkazuje vždy na kurzy jiných nevládních organizací, nebo zprostředkovává doučování češtiny vedené našimi dobrovolníky zdarma pro klienty. Několik starších žen o kurzy jeví zájem, ale není to úplně časté.

- **Jsou podle Vašeho názoru ženy v této kategorii více izolované, mají větší problém s navazováním kontaktů?**

Záleží vždy na situaci. I mladší migrantky mohou v ČR fungovat velmi izolovaně, není to tedy úplně spjata s věkem. Dobrou roli v rámci navazování kontaktů hraje například církev, což je ale také nezávislé na věku. Často velmi dobře také fungují komunitní vazby mezi krajany. Ale pro starší ženy může být složitější navazovat vztahy s českými občany. Někdy můžou v této záležitosti pomoci také kluby seniorů, které ale přijímají členy až kolem 65 let.

Některé migrantky mají také trochu jiný životní styl než čeští důchodci, což se odvíjí od toho, že pracují do poměrně vysokého věku, nemají zde třeba vnoučata, o která by se staraly apod. Pokud sem nepřicestovala jejich rodina za nimi během jejich produktivního věku, tak tu ve stáří mohou často být samy a jejich rodina žije někde jinde.

- **České státní občanství – obracejí se na Vás klientky i kvůli této problematice? Myslíte si, že je to pro ně obtížné zařídit tuto záležitost?**

S problémy v této záležitosti jsem se během sociálního poradenství nesetkala. Tuto agendu řeší spíše právní oddělení.

- **Existuje nějaký legislativní, vládní dokument, který by zohledňoval tuto problematiku? Je tato skupina nějak zohledněna v rámci sociální a veřejné politiky?**

Zakotvení této problematiky v legislativních dokumentech i veřejné politice právě mapuje projekt Ženy na vedlejší koleji (?). Tyto dokumenty v současnosti tuto problematiku příliš nezohledňují. Například existuje systémová mezera u žadatelů o mezinárodní ochranu a azylantů v tom, že nemají možnost dosáhnout na důchod v ČR ani v zemi svého původu.

O tomto problému se ví už minimálně šest let a řeší se to, ale zatím se nic v této věci nezměnilo.

- **Existují v tuto chvíli nějaké efektivní nástroje na podporu integrace imigrantek v důchodovém věku do české společnosti?**

Z rozhovoru vyplynulo, že skupina imigrantek v důchodovém věku stojí zatím spíše na okraji zájmu společnosti. Téma nemá odezvu v médiích, není zakotveno v rámci sociální či veřejné politiky. Neziskové organizace vyvíjí snahy v oblasti zlepšení situace sociálního zabezpečení, které se dotýká i těchto žen, ale zatím se neseťkaly tyto aktivity s žádnou velkou odezvou.

- **Jak myslíte, že by se situace v oblasti integrace těchto imigrantek mohla zlepšit, co by mohlo pomoci? Napadají Vás nějaká řešení?**

Některé věci už byly řečeny – zlepšit systém zdravotního pojištění, důchodový systém ve smyslu zaopatřit i jedince, kteří nemají nárok na důchod ani v ČR, ani v zemi svého původu. Měla by se podpořit větší dostupnost sociálních služeb všem cizincům bez rozdílu pobytu.

Velmi důležitý je také samotný postoj české společnosti k seniorům. Dle mého názoru není ve společnosti příliš silná mezigenerační propojenost, není prostor pro setkávání se, řešení stejných témat apod. To má samozřejmě pak vliv na přístup ke starším imigrantům v české společnosti. S postupným stárnutím imigrantů toto téma bude ale stále více aktuální a problém bude eskalovat.

V médiích téma imigrantek v důchodovém či předdůchodovém věku není příliš zastoupeno. Jedná se spíše o okrajové téma, tato skupina imigrantek je zatím spíše „neviditelná“.

Velmi cenné jsou určitě také komunitní aktivity, které v Praze organizuje například Inbáze a jiné organizace, které se snaží propojit Čechy a migranty v rámci různých volnočasových aktivit. Potenciálně by tuto roli měly mít i kluby pro seniory, ale migranti zatím tuto možnost příliš nevyužívají.

- **Setkáváte se i u těchto žen s nějakými problémy v rámci péče o děti či o staré rodiče?**

Různé problémové záležitosti ve vztazích, jako jsou například rozvody, nebo i domácí násilí, se většinou týká mladších migrantek. U starších žen už tyto záležitosti jsou většinou usazené a vyřešené. Ženy obvykle již žijí v nějakém relativně stabilním partnerství, nebo žijí samy. Žen v předdůchodovém věku se například stále týká to, že podporují finančně rodinu žijící v zemi jejich původu či v zahraničí. V mladším předdůchodovém věku je časté, že si sem migranti přivážejí své děti za účelem sloučení rodiny. Snaží se jim tu často zajistit středoškolské či vysokoškolské vzdělání.

- **Nemáte přehled, jaká je situace v menších oblastech ohledně starších imigrantek? Kam se například mohou obrátit pro pomoc?**

Naše služby využívají spíše ženy z Prahy a okolí (středočeského kraje). Přehled o této situaci úplně nemám. V menších městech fungují například integrační centra (Centra na podporu integrace cizinců), ale ty zajišťují pouze základní sociální a právní poradenství, nefunguje tam příliš asistence. Nabízejí také kurzy češtiny, což je velmi potřebné. Nakolik to ale řeší různé situace těchto imigrantek, o kterých jsme se během našeho rozhovoru bavily, Vám nejsem schopná sdělit.

9.8 Závěr výzkumné části

Proces migrace a adaptace vykazoval u většiny respondentek velmi podobné znaky, vyjma respondentek D původem z Čečenska a E původem z Vietnamu. Respondentky spojoval podobný vyšší socioekonomický status a vysokoškolské či středoškolské vzdělání. Sedm respondentek migrovalo na základě rodinných důvodů, z toho ve čtyřech případech za účelem společného soužití rodiny či sloučení rodiny, další tři respondentky se do ČR provdaly.

Většina dotazovaných měla dostatek informací o ČR/ČSSR před odchodem ze země původu a nebyly tolik zaskočeny realitou po příchodu do nové země. Lze tedy konstatovat, že prvotní proces adaptace na české prostředí probíhal u dotazovaných respondentek bez větších komplikací. Výjimky tvoří respondentky C z Kazachstánu a D z Čečenska. Respondentka C neměla v ČR žádné rodinné vazby, neměla dostatek informací, ani finančních prostředků a musela se postarat ještě o svoji dceru a nemocnou maminku. Respondentka D přišla do ČR jako uprchlík a prošla azylovou procedurou, která pro ni byla poměrně komplikovaná a stresující, bez pomoci NNO by se neobešla. Proces její adaptace a integrace do české společnosti probíhal tedy zcela odlišně. Respondentka H měla zpočátku problémy s hledáním zaměstnání, rodinu tedy musel finančně zajistit manžel. Ostatním respondentkám proces adaptace usnadňovali jejich rodinní příslušníci.

Respondentky se poměrně snadno v průběhu jejich života v ČR uplatnily na pracovním trhu. Pouze dvěma dotazovaným se nepodařilo uplatnit v rámci oboru, ve kterém pracovaly i v zemi svého původu, z toho jedna dotazovaná zaměstnání v ČR ani nehledala, protože už byla v důchodu. Nyní má šest respondentek zaměstnání dle svých představ, pouze jedna respondentka je nezaměstnaná, zbylé dvě jsou v důchodu a nepracují. Žádná z dotazovaných se neseetkala při hledání zaměstnání či v rámci svých zaměstnání s projevy diskriminace. Pouze respondentka D uvedla, že má nyní problém najít zaměstnání kvůli vyššímu věku, ale nepovažovala to za diskriminaci. Respondentky si nestěžovaly na pracovní podmínky, ani na odměnu za práci. Tři dotazované se neformálně vzdělávaly či vzdělávají. Lze tedy zhodnotit, že míra strukturální integrace je na poměrně vysoké úrovni.

V oblasti kulturní integrace je velice důležitým indikátorem míry integrace osvojení si českého jazyka. Kromě respondentky E ovládají imigrantky český jazyk na poměrně dobré úrovni. Český jazyk také používá většina z nich v zaměstnání, některé i v domácnosti. Šest dotazovaných se český jazyk učilo samostatně, případně s pomocí rodiny. Pouze tři

dotazované zažily několik situací, které označily jako nespravedlnost kvůli jejich přízvuku v českém jazyce.

Vazby mezi českou společností a imigrantkami jsou poměrně silné, až na respondentku E. Respondentka B z Ukrajiny žije v ČR pouze 8 let a má tak větší sociální vazby se svými krajany. Její sounáležitost se zemí původu je vzhledem k pozdější migraci silnější než v ostatních případech. Kromě respondentky E ale mají všechny dotazované přátele mezi Čechy. Pouze respondentky B a H udržují pravidelné styky se svými krajany.

Žádná z imigrantek se nechce vrátit do země svého původu. V České republice jsou spokojené, mají tu zázemí, zaměstnání, rodinu a přátele. Šest dotazovaných se v ČR cítí jako doma. Většina dotazovaných také v různé intenzitě slaví české svátky a dodržuje české tradice.

Dotazované mají buď trvalý pobyt, nebo české občanství. Tři z dotazovaných, které mají trvalý pobyt, nemají zájem o české občanství. Jejich současný pobytový status jim vyhovuje, dle jejich výpovědí mají téměř shodná práva jako čeští občané. Respondentka D má české občanství, ale vzhledem ke zkušenosti s azylovou procedurou se stále cítí trochu jako „uprchlík“. Respondentka C má blíže k Rusku než ke Kazachstánu, její sounáležitost s ČR je také poměrně silná, ale jako Češka se necítí. Pouze dvě dotazované se označily jako Češky, ostatní ženy mají stále určitou vazbu k zemím jejich původu a je pro ně složité rozhodnout, zda se cítí být Češkami nebo více převládá jejich původní národnost.

Ukázalo se, že imigrantky se v rámci financování domácnosti často spoléhají také na pomoc svého partnera či příbuzných žijících v ČR nebo v zahraničí. Respondentky A, F, G jsou schopny domácnost zajistit pouze ze svých příjmů. Imigrantky E a D jsou závislé na podpoře státu (v případě imigrantky E na podpoře ze státu jejího původu, kde ji vznikl nárok na důchod, tedy ve Vietnamu). Imigrantka D pobírá příspěvky od českého státu, je nezaměstnaná a nemá nárok na důchod, přestože už je v důchodovém věku. Obě imigrantky se spoléhají také na finanční pomoc rodiny, jelikož uvedené příjmy jsou nedostatečné. Respondentce B vznikl nárok na důchod na Ukrajině, důchod je ale velmi nízký a nepravidelný, proto se imigrantka spoléhá také na své vedlejší příjmy a pomoc rodiny. Ostatní imigrantky jsou buď zaměstnané, nebo mají důchod. Na starobní důchod nemá nárok také imigrantka z Kazachstánu, jelikož Kazachstán nemá s ČR uzavřenou patřičnou smlouvu. Další respondentky se obávají, že jejich důchody budou velmi nízké, protože některé z nich strávily řadu let na rodičovské dovolené či odváděly nižší částky v rámci důchodového pojištění. Při vyřizování nároku na starobní důchod se setkaly s komplikacemi imigrantky

F a G. Imigrantce G dokonce nebyly uznány dva roky v rámci odpracovaných let v Sovětském svazu. Přestože doložila veškeré náležitosti, problém se doposud nevyřešil a její důchod je tedy nižší než předpokládala. Některé imigrantky mají přirozenou obavu o svou budoucnost. V současnosti se pouze čtyři dotazované cítí bezvýhradně finančně zajištěny.

V ČR mají také všechny dotazované svoje potomky či jiné příbuzné. Nyní se ženy spíše spoléhají samy na sebe či další členy domácnosti, v budoucnu ale počítají se zajištěním či pomocí ze strany jejich potomků. Pouze respondentka F nepočítá s tím, že by se o ni mohly v budoucnu postarat její děti. Dotazované ženy se nechtěly příliš detailně bavit o své budoucnosti, většina z nich žije „tady a teď“. Převážnou část dotazovaných tvoří velmi aktivní a samostatné ženy, ať už v oblasti pracovní či v rámci volnočasových aktivit a těší se poměrně dobrému zdravotnímu stavu vzhledem k jejich vyššímu věku. Ukazuje se ale, že pokud se zdravotní stav imigrantky zhorší (respondentka D) a nemá nárok na starobní důchod, může se dostat do nepříjemné situace, kdy si například nemůže dovolit léčebnou kúru v lázních a musí se také omezovat ve stravě, tudíž nemůže svoji léčbu dostatečně podpořit.

Integrace imigrantů je obousměrným procesem, bez přijetí imigrantek českou společností nelze hovořit o úspěšné integraci. U všech dotazovaných, vyjma respondentky E, byl proces integrace poměrně úspěšný. Proces integrace proběhl u respondentek ve všech čtyřech rovinách integrace, tedy strukturální, kulturní, sociální i identifikační. Česká společnost umožnila imigrantkám uplatnění na pracovním trhu, zapojení v rámci různých organizací. Integrace probíhá oboustranně také skrze sociální vazby v české společnosti. Respondentka E migrovala v pozdním věku, bylo jí 73 let. Je zcela odkázána ve většině záležitostí na podporu své rodiny žijící v ČR. Respondentka E navíc jako jediná neumí český jazyk. Migrantka tak žije v podstatě v izolaci ve své rodině s občasnými návštěvami svých krajanů. Některé výzkumy rovněž potvrzují uzavřenost či izolaci vietnamské komunity, zejména u starších osob, které se v ČR nenarodily a migrovaly v pozdějším věku.²¹⁸ Respondentka nemá zájem získat české občanství, současný stav jí vyhovuje.

²¹⁸ Například UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0, s. 167 – 210. GABALOVÁ, Dana. *Asimilování? Jinočany: H & H, 2005. 71 s. ISBN 80-7319-048-6. SÝKORA, Luděk et al. Vztahy mezi majoritou, vietnamskou menšinou a dalšími národnostními skupinami v MČ Praha-Libuš [online]. 2014 [cit. 2015-06-15]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/vztahy-mezi-majoritou-vietnamskou-mensinou-a-dalsimi-narodnostnimi-skupinami-v-mc-praha-libus>.*

Na základě rozhovoru s odborníci na tuto problematiku a z analýzy rozhovorů lze potvrdit, že imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku jsou v potenciálně ohroženém postavení, hlavně z hlediska socioekonomického. Velmi záleží na tom, v jakém věku imigrantky migrují, jaký je jejich pobytový status a zda mají v České republice nějaké příbuzné či přátele a známé. Pokud nemají dostatečně vyřešenou svoji ekonomickou situaci, mohou se ocitnout až na hranici chudoby. Existují také poměrně velké rozdíly mezi imigrantkami ze třetích zemí a imigrantkami z Evropské unie či vyspělejších západních států. Starší ženy jsou také náchylnější ke společenské izolaci, i když je to samozřejmě velmi individuální. Imigrantky v důchodovém věku mohou mít někdy problém s navazováním kontaktů v hostitelské společnosti, což tato práce ale nepotvrzuje.

Skupina imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku stojí spíše na okraji zájmu české společnosti, média jim například nevěnují téměř žádnou pozornost. Neziskové organizace se již řadu let snaží upozornit na systémové mezery v rámci důchodového pojištění pro některé skupiny imigrantů. Legislativa, veřejné ani sociální politiky toto téma zatím dostatečně nereflektují.

10 Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo představit skupinu imigrantek v důchodovém a předdůchodovém věku. Tato skupina imigrantek není prozatím v české odborné literatuře ani v médiích dostatečně reflektována. Diplomová práce se tedy zaměřila na popis této specifické skupiny, prezentovala základní charakteristiky, specifika a problémy, zabývala se procesem integrace imigrantek do české společnosti a zejména jejich sociálním a ekonomickým statutem.

Práce vycházela z předpokladu, že tyto ženy v předdůchodovém a důchodovém věku mohou být více znevýhodňovány v rámci pracovního trhu než jejich mužští protějšci. Mohou se také vlivem jejich pobytového statusu, nedostatečného zázemí v hostitelské společnosti a nedostatku finančních prostředků ocitnout ve velmi tíživé situaci, mnohdy až na hranici chudoby či bezdomovectví. Tento předpoklad mnou zkoumané respondentky zatím nepotvrdily. Pouze se prokázalo, že se některé z nich mohou ocitnout v budoucnosti ve velmi složité finanční situaci, zejména ty které nemají nárok na starobní důchod.

Sociální systém ČR totiž zatím nepodporuje občany či imigranty, kteří neodpracovali dostatečný počet let v ČR či v jejich zemi původu, nebo ty, jejichž země původu nemá uzavřenou příslušnou mezinárodní smlouvu s ČR. V problematice situací se také ocitají osoby, které do ČR vstoupily jako uprchlíci, protože z důvodu ochrany nemohou kontaktovat zemi svého původu, tudíž nemohou požádat o starobní důchod, na který mohou mít nárok, tak jako respondentka D původem z Čečenska. Kromě ekonomických migrantů ze zemí mimo EU, s nimiž nemá ČR uzavřenou mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení, mohou tíživou situaci způsobit i velmi nízké důchody v zemích původu imigrantek. Ty nemusí dostačovat na pokrytí všech nákladů v ČR jako v případě respondentek B a E původem z Ukrajiny a Vietnamu. Migrantky se pak obvykle musí ve stáří spoléhat na podporu svých dětí či jiných příbuzných. Řada z nich totiž bude mít nižší důchod z důvodu delší rodičovské dovolené a delšího času stráveného v domácnosti. Nutno podotknout, že v nepříznivé situaci se mohou ocitnout i čeští senioři, kteří během svého života neodpracovali dostatečný počet let, případně odváděli nižší částky na důchodovém pojištění a nemohou se spolehnout na pomoc rodiny. Česká legislativa totiž zatím tyto případy nezohledňuje.

Vzhledem k procesu stárnutí populace, tudíž i imigrantů v ČR, by se měla česká legislativa, sociální a veřejná politika více soustředit na situaci a životní podmínky osob v důchodovém věku. Je důležité chápat skupinu imigrantů v důchodovém věku jako heterogenní. Nejprve je tedy potřeba definovat specifické potřeby této široké skupiny a zohlednit je při tvorbě politik.

Imigrační a integrační politika by měla vzít v potaz také perspektivu genderu. Specifika integrace žen zatím nejsou v této oblasti dostatečně aplikována. S tím souvisí například rovné příležitosti pro obě pohlaví v oblasti zaměstnávání, uznávání pracovní kvalifikace migrantek či snížení diskriminace v rámci pracovního trhu. U starších imigrantek je také žádoucí podpořit zejména výuku jazyka.

Se zvyšujícím se podílem starší populace na ekonomicky aktivním obyvatelstvu bude pravděpodobně i do budoucna docházet k relativnímu snižování prostředků poskytovaných státem na důchody. Větší zatížení vzhledem k prodlužující se délce života zaznamená i zdravotní systém. Existují názory, že nedostatek kapacit na zajištění sociální péče by mohly řešit právě imigrantky, které by vykryly takové pracovní pozice.

Důležitá je také prevence a podpora zdravého životního stylu. Lepší zdravotní stav imigrantek může být zlepšen různými programy aktivního stárnutí. V některých evropských státech se senioři více zapojují do dobrovolnické činnosti, což jim umožňuje efektivně trávit jejich volný čas v důchodu. Podpora dobrovolnické činnosti seniorů v různých odvětvích může být cesta, jak zlepšit sociální vazby seniorů, dát jim možnost podílet se na zajímavých a důležitých projektech a zkvalitnit tak trávení jejich volného času. Zlepšení zdravotního stavu imigrantek v důchodovém věku by mohlo také přinést rozšíření dostupnosti alternativních forem léčby.

Dále si myslím, že je potřebná větší spolupráce neziskového a veřejného sektoru. Neziskové organizace se problematikou sociálního systému s ohledem na seniory a migranty zabývají již několik let a společně tedy mohou vytvořit efektivní nástroje na řešení problémů. V praxi by se například mohlo osvědčit zavedení integračních kurzů zdarma (povinně) pro všechny nově příchozí imigranty. Tyto kurzy by měly poskytnout především praktické informace v oblasti právního řádu dané země, jejího sociálního a vzdělávacího systému a pracovního trhu. Měla by být také více podpořena informovanost imigrantů v oblasti důchodového systému. Další možností je minimalizace bezesmluvních vztahů v oblasti sociálního zabezpečení, především se zeměmi, ze kterých do ČR migruje nejvíce osob. Dle mého názoru je žádoucí podpořit začleňování všech imigrantů, nejen v předdůchodovém a důchodovém věku, na úrovni samospráv a ustanovit tuto podporu také prostřednictvím zákona.

Aby byl proces integrace imigrantů v předdůchodovém a důchodovém věku úspěšný, bylo by vhodné více podpořit přijetí imigrantů hostitelskou společností, a to na mnoha úrovních – vládní, nevládní, neziskových organizací, občanských aktivit apod. Lze realizovat interkulturní setkání, veřejné diskuze a debaty, různé kurzy, kulturní akce, sousedské aktivity

apod. Tyto aktivity by měly vždy probíhat za přítomnosti imigrantů. V současnosti můžeme zaznamenat tendenci, že se česká společnost vymezuje spíše negativně vůči imigrantům. Je nutné si uvědomit, že skupina starších imigrantů a imigrantek žije obvykle již několik let v České republice a předpokládá se, že zde už zůstanou, z toho důvodu by jejich integrace měla být žádoucí a podporovaná. S tím samozřejmě souvisí také změna celkového mediálního obrazu imigrantů. Je nutné usilovat o vyvážené zpravodajství, kromě negativních příkladů integrace ukazovat i pozitivní případy. Široká veřejnost by měla být pravidelně a věrohodně informována v oblasti integrace a migrace s ohledem na specifickou skupinu imigrantů v důchodovém věku. Například imigrační portál MV ČR z roku 2014 přináší informace především pro cizince a odbornou veřejnost, pro širokou veřejnost jen minimálně.

Domnívám se, že diplomová práce naplnila svůj záměr a představila skupinu imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku s důrazem na problematické oblasti, kterým by měla být v rámci zlepšení sociálního a ekonomického statusu této skupiny věnována patřičná pozornost.

Prameny a literatura

- *Active Ageing of Migrant Elders across Europe (AAMEE) from 01.12.2007 to 30.11.2009: Report of the project* [online]. Düsseldorf: Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia, 2010 [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <https://www.yumpu.com/en/document/view/4672189/report-of-the-project-active-ageing-of-migrant-elders-across-aamee>.
- Aktivní stárnutí EHP/NORSKO: Projekt „Výměna zkušeností a know-how v oblasti aktivního stárnutí a zaměstnanecké politiky vůči pracovníkům starším 50 let“. Mamaloca: pro komunitu, bez předsudků, v souladu s krajinou [online]. 2015 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.mamaloca.cz/projekty/aktivni-starnuti-ehp-norsko/>.
- Aktivní stárnutí. *FRAM: Aktivní a zdravé stárnutí* [online]. 2015 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.framprojekt.eu/aktivni-starnuti>.
- *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců Společné soužití: Usnesení*. Praha: Vláda České republiky, 2011.
- *Analyza komerčního zdravotního pojištění cizinců* [online]. 2012 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty/analyza_komerčního_zdravotního_pojisteni_pro_vybor171012_201210180815049.pdf.
- *Analyza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: MPSV ČR, 2007.
- ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Migration and ageing of the population of the Czech Republic and the EU countries. *Prague Economic Papers*. 2010, (19).
- ARLTOVÁ, Markéta a Jitka LANGHAMROVÁ. Vliv migrace na stárnutí populace České republiky. In: *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Nakladatelství Oeconomica, 2009, s. 7. ISBN 978-80-245-1577-9. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Arltova_Langhamrova.pdf.
- AVRAMOV, Dragana. Integration of Immigrants: a two way process [online]. 2009 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2009/0038-982X0902007A.pdf>.
- AVRAMOV, Dragana. Comparison of the key findings from the surveys of women nationals (MIG) and interviews with women immigrants (FEMIG): FEMAGE Project, WP3, Deliverable No.10.Population and Social Policy Consultants (PSPC), Brussels [online]. 2007 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5.

- AVREJNOVÁ, Marie. *Migrace obyvatelstva jako faktor ekonomického rozvoje: (zvláště v oblasti Evropské unie a České republiky)*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011, 79 s. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 978-80-86729-66-4.
- BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 347 s., ISBN 80-7325-020-9, s. 231.
- BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. Od multikulturalismu k občanské integraci: Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. *Sociální studia*. 2005, (1). ISSN 1214-813X.
- BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 347 s. Politologická řada. ISBN 80-732-5020-9.
- BATUEVA, Valentina. Pobírání penze není pro cizince v České republice samozřejmostí. *Migraceonline.cz* [online]. [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/pobirani-penze-neni-pro-cizince-v-ceske-republice-samozrejmosti>.
- BERNARD, Josef a LEONTIYEVA. Cizinci jako obtížně dosažitelná populace. *Data a výzkum - SDA Info* [online]. 2013, č. 1, s. 57-82 [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/cfffba873645374315170573eab28d219c81ce85_DaV_2013-1_p57-80_Bernard_Leontiyeva.pdf.
- BERNARD, Josef a Yana LEONTIYEVA. *Migrants as a hard to reach population*. ISBN 10.13060/1802-8152.2013.7.1.3.
- BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. *Etnické komunity v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Ermat, 2006, 411 s. ISBN 80-903-0867-8.
- BOLZMAN, Claudio a Laure KAESER. Active ageing and immigrant elders: a possible relation?: Exploring the case of Switzerland. In: MACHADO, Fernando, Luís. *Revista Migrações - Número Temático Imigração e Envelhecimento Ativo*. Lisboa: ACIDI, 2012, s. 29-44. Dostupné z: http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Revista_10/PDF%20Artigos/Migracoes10pp29_44.pdf.
- BURCIN, Boris, Dušan DRBOHLAV a Tomáš KUČERA. Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. 2007, (3). Dostupné také z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564423/180307q3.pdf/3d0ff943-755f-4282-9f55-b1ed6cb18bb0?version=1.0>.
- *Český trh práce optikou genderových statistik* [online]. 2011 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.aperio.cz/210/cesky-trh-prace-optikou-genderovych-statistik>.

- ČEVELA, Rostislav, Zdeněk KALVACH a Libuše ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 263 s. ISBN 978-80-247-3901-4.
- Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf.
- Detail publikace: Female Migrants in Ageing Societies. Policy relevant implications of the FEMAGE project. *Masarykova univerzita: Česká republika* [online]. 2014 [cit. 2015-09-01]. Dostupné z: <http://www.muni.cz/research/publications/784519>.
- DRBOHLAV, Dušan (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, 311 s. ISBN 978-80-246-1552-3.
- DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 66. ISBN 978-807-4190-391.
- DRBOHLAV, Dušan. *Sharing experience: migration trends in selected applicant countries and lessons learned from the new countries of immigration in the EU an Austria: European commission project*. Vienna: International Organization for Migration, c2004, viii, 136 s. ISBN 92-906-8182-9.
- Důchodové pojištění. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2015-06-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3>.
- DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. Female Migrants in Ageing Societies. Policy relevant implications of the FEMAGE project. 1. vydání. Wiesbaden: Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, 2008. 75 s. FEMAGE Working Paper Series 2.
- DVOŘÁKOVÁ, Kateřina, Ladislav RABUŠIC a Michal VAŠEČKA. FEMAGE: Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies. *Female Migrants in Ageing European Societies: Policy relevant implications of the FEMAGE project* [online]. 2008 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/SharedDocs/Publikationen/EN/Research/FEMAGE/femage_wps_no2.pdf?__blob=publicationFile&v=5.
- Dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení: Sociální zabezpečení v mezinárodním kontextu. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2014 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1275>.
- *Economic Genocide: Ukraine Cuts off Payment of Pensions to One Million Senior Citizens in Donbass*. *Global Research* [online]. 2015 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://www.globalresearch.ca/economic-genocide-ukraine-cuts-off-payment-of-pensions-to-one-million-senior-citizens-in-donbass/5439254>.

- Elderly Immigrants in the United States. *Today's Research on Aging* [online]. 2013, (29) [cit. 2015-07-08]. Dostupné z: <http://www.prb.org/pdf13/TodaysResearchAging29.pdf>.
- EZZEDDINE, Petra. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2014, 82 s. ISBN 978-80-260-6894-5.
- EZZEDDINE, Petra et. al. *Víte, kdo vám doma uklízí?: Migrantky a nájemná práce v domácnosti*. 2014.
- *FEMAGE: Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies*. Federal Institute for Population Research [online]. 2014 [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: http://www.bib-demografie.de/EN/Research/Project_Archive/FEMAGE/femage_node.html.
- FIALA, Tomáš a Jitka LANGHAMROVÁ. Ekonomické důsledky stárnutí populace České Republiky. In: *Reprodukce lidského kapitálu - Vzájemné vazby a souvislosti*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Nakladatelství Oeconomica, 2009, s. 8. 978-80-245-1697-4. Dostupné také z: http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Fiala_Langhamrova.pdf.
- Finanční situace seniorů a spokojenost se životem. SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe: *Zpravodaj SHARE 03_2013* [online]. 2013 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: http://share.cerge-ei.cz/zpravodaj/SHARE_2013_03_financni_situace_spokojenost.pdf.
- FONSECA, Raquel et al. 12: Financial and subjective well-being of older Europeans [online]. 2013, s. 137-146 [cit. 2016-01-01]. ISBN 978-3-11-029546-7. Dostupné z: [http://www.degruyter.com/dg/viewbooktoc.chapterlist.resultlinks.fullcontentlink:pdfeventlink/\\$002fbooks\\$002f9783110295467\\$002f9783110295467.137\\$002f9783110295467.137.pdf?t:ac=product/185064](http://www.degruyter.com/dg/viewbooktoc.chapterlist.resultlinks.fullcontentlink:pdfeventlink/$002fbooks$002f9783110295467$002f9783110295467.137$002f9783110295467.137.pdf?t:ac=product/185064).
- GABALOVÁ, Dana. *Asi-milování?*. Jinočany: H & H, 2005. 71 s. ISBN 80-7319-048-6.
- GAJDUŠKOVÁ, Tereza. *Fingované sňatky v České republice: aktuální vývoj*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- Globální řetězec péče: jak souvisí migrace s emancipací?. *Program migrace* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://migration4media.net/2011/07/28/globalni-retezec-pece-jak-souvisi-migrace-s-emancipaci/#more-1323>.
- GURUGE et al. Sepali. Prevention of abuse of older women in the post-migration context in Canada. Canadian Review of Social Policy: special issue on Aging [online]. 2013, (68/69) [cit. 2015-07-08]. Dostupné z: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/25498/1/9.2_guruge_et_al.pdf.
- HACKMAN, Ruthanne L. *Immigrant Elder Women and Their Long-term Care Planning*. Pittsburgh, 2010. Dostupné také z: <http://d->

scholarship.pitt.edu/7917/1/Hackmanetd2010.pdf. Dizertační práce. University of Pittsburgh.

- Health statistics and information systems: Definition of an older or elderly person. *World Health Organisation* [online]. 2015 [cit. 2015-05-30]. Dostupné z: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>.
- *Health Status and Health Needs of Older Immigrant Women: Individual, Community, Societal and Policy Links* [online]. 2007 [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: http://www.owhn.on.ca/pdfs/Older%20Immigrant%20Women's%20Health%20Report_Final_Final.pdf.
- HECKMANN, Friedrich. *Integration and Integration Policies* [online]. 2006 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf>.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80- 736-7040-2.
- CHALOUPKOVÁ, Jana a Petra ŠALAMOUNOVÁ. Postoje k imigrantům a dopadům migrace v evropských zemích. *Sociologický časopis: Czech Sociological Review*. 2006, (1). Dostupné také z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e84e7b3446816ca08509c5c7e1c2f23261d838d0_581_106chaloupkova21.pdf.
- ICARE: Immigrant Older Women: Care Accessibility Research Empowerment. *Immigrants and Refugees issue of Visions Journal* [online]. 2010,6(3) [cit. 2015-07-08]. Dostupné z: <http://www.heretohelp.bc.ca/visions/older-adult-immigrants-and-refugees-vol6/icare-immigrant-older-women-care-accessibility-research-empowerment>.
- Integrace. *Ministerstvo Vnitřní záležitostí ČR* [online]. 2014 [cit. 2014-05-02]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx>.
- JELÍNKOVÁ, Marie. Integrace cizinců v České republice. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2007 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/MJelinkova_Integrace_cizincuvCR.pdf.
- JELÍNKOVÁ, Marie. *Přístup (ne)legálních migrantů ke zdravotní péči* [online]. 2007 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/MJ_Pristup_nelegalnich_migrantu_ke_zdravotnictvi.pdf.
- *Jsou migrantky nad 40 na vedlejší koleji?* Tisková zpráva. Praha: SIMI, 23. července 2014.

- Když důchod na obživu nestačí. *SIMI bez vrásek: migrantky vs. stárnutí* [online]. 2015 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://bezvrasek.migrace.com/cs/clanky/00047/kdyz-duchod-na-obzivu-nestaci>.
- KLVAČOVÁ, Petra. *Biografie a identity cizinců usilujících o integraci do české společnosti: od „samozřejmé nerovnosti“ k „nesamozřejmé rovnosti“*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2012, 85 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 9/2012. ISBN 978-808-6729-794.
- *Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců: „Praha – metropole všech“* [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://www.icpraha.com/theme/Icp/files/koncepce-final.pdf>.
- KRCHOVÁ, A. a H. VÍZNEROVÁ. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice, 2008.
- KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda. *Podpora integrace cizinců v ČR: obsahová analýza hloubkových rozhovorů s cizinci a s odborníky, kteří s cizinci přicházejí při své práci do styku* [online]. 2002 [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <https://www.ipvz.cz/seznam-souboru/496-podpora-integrace-cizincu-v-cr.pdf>.
- KUCHAROVÁ, Věra et al. *Život ve stáří: Zpráva o výsledcích empirického šetření* [online]. 2003 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.ncss.cz/files/ivot-ve-stari.pdf>.
- LOZOVIUK, Petr. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, 189 s. ISBN 80-719-4752-0.
- MAREŠ, Petr a Ladislav RABUŠIC. *K měření subjektivní chudoby v české společnosti*. Sociologický časopis. 1996, 32(3): 297-315.
- MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie): koncepty, diskurz, agenda* [online]. 2008 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluze.pdf.
- MARPSAT a Nicolas RAZAFINDRATSIMA. Survey methods for hard-to-reach populations: introduction to the special issue. *Methodological Innovations Online* [online]. 2010, č. 2, s. 3-16 [cit. 2015-12-15]. DOI: 10.4256/mio.2010.0014. Dostupné z: <http://www.pbs.plym.ac.uk/mi/pdf/05-08-10/2.%20Marpsat%20and%20Razafindratsima%20English2%20%28formatted%29.pdf>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Systém sociálního zabezpečení v České republice* [online]. 2009 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf, s. 6.

- Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Proč potřebujeme důchodovou reformu?* [online]. [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10630/Proc_potrebujeme_duchodovou_reformu.pdf.
- Minority elderly health and social care in Europe: summary findings of the Minority Elderly Care Project (MEC) Project. *Eldis* [online]. 2004 [cit. 2015-07-26]. Dostupné z: <http://www.eldis.org/go/home&id=19453&type=Document#.VbS5Mvntmkp>.
- MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004, 268 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-25-3.
- Některé náležitosti žádosti: Doklad o zkoušce z ČJ. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-25]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-nektere-nalezitosti-zadosti-doklad-o-zkousce-z-cj.aspx>.
- NEŠPOROVÁ, Olga. *Rodiny přistěhovalců I*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2007. ISBN 978-80-87007-55-6.
- O projektu SHARE. *SHARE* [online]. 2010 [cit. 2015-11-08]. Dostupné z: http://share.cerge-ei.cz/articlle_1_projekt.html.
- PAVLÁSEK, Michal (ed.) a Jana NOSKOVÁ. *Když výzkum, tak kvalitativní: serpentinami bádání v terénu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 152 s. Etnologické studie. ISBN 978-80-210-6480-5.
- Politika pracovního trhu a sociální inkluze. In: *Sociální studia* [online]. 2003 [cit. 2015-02-03]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305095658.pdf>.
- Práce v domácnosti: přehlížená a podceňovaná. *Pracovnice v domácnosti* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.pracovnicevdomacnosti.cz/pro-verejnost/prace-v-domacnosti-prehlizena-a-podcenovana.html>.
- *Pracovní dokument útvarů komise: Zpráva o České republice 2015* [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_czech_cs.pdf.
- *Proměny klienta služeb sociální práce: Social work client metamorphoses*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 478 s. ISBN 80-704-1716-1.

- Přehled smluv. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2015 [cit. 2015-08-11]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/mezinarodni-smlouvy/smlouvy-uzavrene-cr/prehled-smluv.htm>.
- PŘIB, Jan. *Kdy do důchodu a za kolik*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4090-4.
- RÁKOCZYOVÁ, Miroslava, Robert TRBOLA a Ondřej HOFÍREK. Sociální integrace přistěhovalců v České republice. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 309 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-023-0.
- Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations? *United Nations* [online]. 2000 [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/population/publications/migration/migration.htm>.
- RUSPINI, Paolo. *Elderly migrants in europe: an overview of trends, policies and practices*. Sofia: CERMES - Centre for European Refugees, 2010. Dostupné také z: http://cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf
- RYTÍŘOVÁ, Lucie. *Důchodový systém v České republice*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2013, 115 s. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-821-5.
- SALFICKÁ, Veronika. *Faktory ovlivňující adaptaci seniorů v domově pro seniory*. Brno, 2011. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/189969/fss_m/Salficka_Veronika_DP.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- SEVAK, Purvi a Lucie SCHMIDT. PERSPECTIVES: Immigrants and Retirement Resources. *Social Security Bulletin* [online]. 2014, (1) [cit. 2015-07-09]. Dostupné z: <http://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v74n1/v74n1p27.html>.
- SEVAK, Purvi a Lucie SCHMIDT. *How do Immigrants Fare in Retirement?* [online]. 2007 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.mrrc.isr.umich.edu/publications/papers/pdf/wp169.pdf>.
- *SHARE: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* [online]. 2013 [cit. 2015-11-22]. Dostupné z: <http://www.share-project.org/>.
- *SHARE: Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe (SHARE) 2012* [online]. 2013 [cit. 2016-01-01]. Dostupné z: http://www.share-project.org/fileadmin/SHARE_Brochure/share_broschuere_web_final.pdf.
- *Sharing Experience: Migration Trends in Selected EU Applicant Countries and Lessons Learned from the New Countries of Immigration in the EU and Austria: Volume II: Czech Republic*. 1. vyd. Vienna: International Organization for Migration, 2004. ISBN 92-9068-182-9.
- SCHNEIDER, Ondřej. *Jaký důchod nás čeká?: Alternativy vývoje státního průběžného důchodového systému* [online]. 2012 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_07.pdf.

- SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 355 s. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-862-5113-6.
- Sociální zabezpečení cizinců v ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/603>.
- SOLÉ-AURÓ, Aida, Montserrat GUILLÉN a Eileen CRIMMINS. *Health Care Usage among Immigrants and Native-born Elderly Populations in Eleven European Countries: Results from SHARE* [online]. 2011 [cit. 2015-11-22]. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/51207989_Health_care_usage_among_immigrants_and_native-born_elderly_populations_in_eleven_European_countries_Results_from_SHARE.
- Státní sociální podpora. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>.
- STOJAROVÁ, Věra. Modely integrace imigrantů a jejich projevy v české politice. *Etnické menšiny a imigranti v české politice*. 2004, (2-3). ISSN 1212-7817. Dostupné také z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=204>.
- Strategie migrační politiky ČR. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-migracni-politiky-cr.aspx>.
- *Strategie sociálního začleňování 2014-2020*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014, 86 s. ISBN 978-80-7421-080-8.
- SUCHÁNKOVÁ, Pavla. *Integrace imigrantů v České republice: s pomocí a bez pomoci nestátních neziskových organizací – srovnávací studie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze.
- SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*. 2010, (4). ISSN 0011-8265. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Do_1574.pdf.
- SÝKORA, Luděk et al. *Vztahy mezi majoritou, vietnamskou menšinou a dalšími národnostními skupinami v MČ Praha-Libuš* [online]. 2014 [cit. 2015-06-15]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/vztahy-mezi-majoritou-vietnamskou-mensinou-a-dalsimi-narodnostnimi-skupinami-v-mc-praha-libus>.
- ŠAFRÁNKOVÁ PAVLÍČKOVÁ, Lenka. Otevření Pandořiny skříňky: mediální obraz cizinců pracujících v ČR [online]. 2009, s. 16 s. [cit. 2015-12-26]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/otevreni-pandoriny-skrinky-medialni-obraz-cizincu-pracujicich-v-cr>.

- ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9.
- *The World Population Situation in 2014: A Concise Report* [online]. 2014 [cit. 2015-07-01]. ISBN 978-92-1-151518-3.
- TOLLAROVÁ, Blanka. Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? Biograf [online]. 2006, (39) [cit. 2015-03-30]. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?id=599#b>.
- TRBOLA, Robert a Miroslava RÁKOCZYOVÁ. *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2011, 186 s. ISBN 978-808-7474-204.
- UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0.
- UHEREK, Zdeněk. Integrace cizinců z hlediska emického a etického. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2005 [cit. 2015-02-30]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/ZUherek_Integrace_cizincu.pdf.
- UHEREK, Zdeněk. *Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy* [online]. 2003 [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/spolecenska-integrace-migracnich-skupin-zakladni-pojmy-a-problemove-okruhy>.
- VANČUROVÁ, Alena, Lenka LÁCHOVÁ a Jana VÍTKOVÁ. *Daňový systém ČR*. V Praze: 1. VOX, 1997. ISBN 978-80-86324-86-9, s. 186.
- VÍZNEROVÁ, H. *Rodičovství a práce v životě migrujících žen*. In: DUDOVÁ, R. (ed.). *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: SOÚ AV ČR, 2008.
- VOHRALÍKOVÁ, Lenka a Ladislav RABUŠIC. *Čeští senioři včera, dnes a zítra* [online]. 2004 [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf
- Vývoj počtu cizinců v ČR v letech 2004 - 2013. *Český statistický úřad* [online]. 2013 [cit. 2015-07-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/25687697/c01R01_2013.pdf/6e2eb29d-9102-4707-ad6c-f47f27dcbc06?version=1.0.
- WARNES, Anthony M. a Allan WILLIAMS. Older Migrants in Europe: A New Focus for Migration Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2006, vol. 32, issue 8, s. 1257-1281. DOI: 10.1080/13691830600927617. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691830600927617>.

- WHITE, Paul. Migrant Populations Approaching Old Age: Prospects in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2006, vol. 32, issue 8, s. 1283-1300. DOI: 10.1080/13691830600927708. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691830600927708>.
- *World Population Ageing 2013* [online]. 2013 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2013.pdf>.
- Základní otázky a odpovědi ke komerčnímu a veřejnému zdravotnímu pojištění. *Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR* [online]. 2015 [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://www.konsorcium-nno.cz/zdravotni-pojisteni-migrantu.html>.
- Zdravotní pojištění cizinců. *Veřejná zdravotní pojišťovna České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <http://www.vzp.cz/klienti/informace-a-zivotni-situace/zdravotni-pojisteni-cizincu>.
- ZDRAŽILOVÁ, Lenka. *Determinanty tvořivé činnosti ve stáří*. Brno, 2007. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/64492/ff_m/Diplomova_prace-CD_FF.txt. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- *Ženy migrantky v České republice: Uvedení do problematiky* [online]. 2008 [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf>.
- Ženy na vedlejší koleji: Imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku. *Slovo: bulletin pro cizince a o cizincích*. 2014, (04). Dostupné také z: <http://www.slovo21.cz/index.php/vybirame-z-bulletinu-slovo/371-zeny-na-vedlejsi-koleji-imigrantky-v-predduchodovem-a- Duchodovem-veku>.

Použité webové stránky

- <http://bezvrasek.migrace.com/>
- <http://migraceonline.cz/>
- <http://portal.gov.cz/portal/obcan/>
- <http://www.age-platform.eu/index.php>
- <http://www.cizinci.cz/>
- <http://www.cssz.cz/cz>
- <http://www.imigracniportal.cz/>
- <http://www.iom.cz/>
- <http://www.migrace.com/>
- <http://www.migrace.com/cs/regularizace/zeny-na-vedlejsi-koleji>

- <http://www.mpsv.cz/cs/>
- <http://www.mvcr.cz/>
- <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx>
- <http://www.pracovnicevdomacnosti.cz/>
- <https://ec.europa.eu/migrant-integration/home>
- <https://www.czso.cz/>

Citované zákony a nařízení

- Nařízení vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima.
- Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. 1996.
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.
- Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).
- Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.
- Zákon č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě a o změně souvisejících zákonů.
- Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souv. zákonů.
- Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu).

Seznam příloh

Příloha č. 1 Seznam témat a otázek jako podklad pro rozhovory s respondentkami

Příloha č. 2 Seznam otázek pro komunikaci s respondentkami prostřednictvím e-mailu

Přílohy

Příloha č. 1 Seznam témat a otázek jako podklad pro rozhovory s respondentkami

Okruhy otázek

Základní charakteristika respondentek

- Země původu.
- Věk.
- Druh pobytu, statut.
- Mají rodinu? Kolik mají dětí? Vnoučat? Žijí jejich nejbližší příbuzní v ČR, případně kde žijí? Jak často se popřípadě navštěvují?
- Náboženství?

Migrace do ČR

- Důvody odchodu ze země – push a pull faktory.
- Pobyt i v jiných zemích během procesu imigrace?
- Proč právě ČR?
- Jaké byly představy o hostitelské zemi? Shodovala se realita s původní představou o zemi? Měly dostatek informací o ČR?
- Jak dlouho pobývají imigrantky v ČR? Kdy do ČR přicestovaly? Jaká byla situace po příchodu do České republiky? Měly se v ČR na koho obrátit (příbuzní/známí/kamarádi), nebo byly odkázány samy na sebe? Jak si ženy sehnaly bydlení? Měly potíže s hledáním zaměstnání? Měly bezprostředně po příchodu dostatek informací, jak v této specifické situaci postupovat?

Neziskové organizace

- Využívala či využívá imigrantka služeb neziskových organizací specializujících se na potřeby a problémy imigrantů? Jaké NO případně navštívila? Jaké NO v této oblasti imigrantka zná?
- Jaké služby NO imigrantky případně využívají? (různé typy poradenství, jazykové kurzy, společenské a kulturní akce, jiné projekty apod.)

Pracovní trh

- Jaké mají vzdělání imigrantky? Původní profese? Jaké zaměstnání v ČR vykonávaly? Jaké zaměstnávání zastávaly v zemi jejich původu? Současné zaměstnání?
- Nechaly si imigrantky uznat VŠ diplom, bylo to nutné? Měly problém s uznáním diplomu či s uznáním jejich pracovní kvalifikace?
- Setkaly se imigrantky někdy s diskriminací v zaměstnání – ze strany zaměstnavatelů, kolegů, zákazníků?
- Problém se získáním zaměstnání díky odlišnému původu?
- Problém se získáním zaměstnání kvůli vyššímu věku?
- Problém se získáním zaměstnání kvůli pohlaví?

- Jaké byly pracovní podmínky v jejich zaměstnáních v ČR? Vyskytly se nějaké problémy? (Příliš dlouhá pracovní doba, přesčas – možnost proplácení přesčasů případně náhradní volno; pravidelné přestávky při práci – snaha zjistit, jaké jsou pracovní podmínky imigrantek v ČR).
- Byla pro ně dostupná pouze zaměstnání s nízkou kvalifikací?
- Dostávají/Dostávaly adekvátní odměnu za práci z pohledu imigrantek (benefity, dovolená, náhradní volno za práci přesčas...)

Zvládnutí jazyka

- Ovládají český jazyk – lze identifikovat během rozhovoru. Jak by se imigrantky samy ohodnotily?
- Jak se jazyk naučily/učí – kurzy, prostřednictvím kurzů neziskových organizací, doma – rodina, pomocí přátel, známých, online prostředí (online vzdělávací kurzy, sociální sítě), prostřednictvím filmů a seriálů, čtením knih, novin.
- Komunikují běžně v českém jazyce, nebo raději používají jiný jazyk? Jaký jazyk používají doma/ v rodině? Jaký v práci? Jaký se známými/přáteli?

Navazování sociálních kontaktů

- Zájmová činnost.
- Mají kontakty (známí, přátelé) mezi hostitelskou společností (mezi Čechy), nebo se spíše vídají s imigrantky ze stejné země původu či s jinými imigranty?
- Neformální vzdělávání.
- Navazování nových kontaktů. Dělá jim problém seznamovat se s novými lidmi?
- Myslí si, že česká společnost dobře přijímá cizince?

Identita a vytváření /získávání pocitu domova

- Jeden nebo dvojí domov?
- Jsou v České republice spokojené?
- Chtějí zůstat v ČR, nebo se vrátit zpět?
- Dodržují tradice a zvyklosti hostitelské společnosti? Jaké slaví svátky? Uchovávají si stále zvyky a tradice ze země svého původu?
- Jaké mají vztahy se svými dětmi (žijí společně, pravidelně se vídají či spolu komunikují).
- Udrží kontakty s imigranty ze země jejich původu? Mají stále kontakty ve své zemi původu? Jezdí do země původu pravidelně, případně jak často? Jakým způsobem s příbuznými či známými v zahraničí komunikují (telefon, e-mail, sociální sítě).
- Cítí se být Češkami? Nebo stále převažuje jejich původní státní příslušnost? Pocit sounáležitosti s majoritní společností?

Občanství

- Ano / ne (Po jak dlouhé době se jim případně podařilo občanství získat?)
- Chtějí vůbec získat české občanství?
- Důležitost získání státního občanství ze strany samotných imigrantů.

Pocit nespravedlnosti a nerovnosti

- Diskriminace, xenofobie, rasismus – Setkala se někdy imigrantka s diskriminací, například kvůli vzhledu, jazyku, pohlaví, věku apod. - Konkrétní zkušenosti a případy ze života imigrantek.
- Jak imigrantky případně zvládají tyto nepříjemné situace – vzdor, bezmocnost, vytrvalost odhodlání, nadhled, smíření apod. Co jim pomáhá to překonat?
- Negativní zkušenosti v rámci začleňování do majoritní společnosti?

Ekonomika domácnosti

- S kým imigrantka žije v domácnosti?
- Kolik členů domácnosti je v produktivním věku a finančně přispívají na chod domácnosti? Financuje imigrantka chod domácnosti sama?
- Žije imigrantka ve společné domácnosti s dětmi či vnoučaty?
- Pokud imigrantka žije sama, pomáhá jí někdo s financováním? Dostává nějaké příspěvky od státu (např. příspěvek na bydlení)?

Legislativa a státní správa

- Orientace v zákonech, zejména v zákonu o pobytu cizinců; mají pocit, že znají svá práva a povinnosti – mají dostatek informací o povinnostech vzájemných se k různým druhům pobytu v ČR? Orientují se v rámci pracovního trhu apod.?
- Mají dostatek informací ohledně svých práv a povinností, vědí, kde je získat?
- Spoléhají se v těchto právních a sociálních záležitostech (povinnosti spojené s pobytem/zdravotním pojištěním atd.) na jiné osoby (např. na potomky, přátele, neziskové organizace apod.)?
- Využívají případně poradenství NNO v těchto otázkách?
- Jaká je komunikace/zkušenosti s úřady (cizineckou policií apod.)?
- Zdravotní pojištění, důchodové pojištění – mají dostatek informací, orientují se v systému? Využívají případně poradenství NO v těchto záležitostech?

Sociální otázky

- Orientace v důchodovém systému.
- Pobírají ženy důchod v ČR nebo v zemi svého původu? (Pobíraly někdy nemocenskou, podporu v nezaměstnanosti, sociální dávky, příspěvky na bydlení) – situace, zkušenosti, problémy?
- Jak často vyhledávají lékařskou pomoc? Byly někdy hospitalizovány v ČR, případně jak dlouho a jak často? Jaké jsou zkušenosti s lékaři či nemocnicí?
- Cítí se osaměle?
- Cítí se finančně zajištěny?
- Mají přehled o situaci jejich vrstevníků v zemi jejich původu?

Stáří

- Sociální a zdravotní problémy spojené se stářím – zahrnutý i v ostatních bodech.
- Mají nějaké zdravotní problémy?
- Počítají imigrantky s tím, že se o ně ve stáří postarají jejich děti či jiní příbuzní?

- Spoléhají se imigrantky na podporu státu - pobyt v domově důchodců apod.?
- Jak si představují svoji budoucnost - raději by zůstaly ve vlastní domácnosti, nebo by chtěly žít se svými potomky či se raději spolehly na pomoc zvenčí?

Životní podmínky

- Lze vypořádat z návštěvy u imigrantek (část rozhovorů bude vedena přímo v domácnosti respondentek).

Plány do budoucna

Příloha č. 2 Seznam otázek pro komunikaci s respondentkami prostřednictvím e-mailu

Dobrý den!

Do rukou se Vám dostal seznam otázek, který bude sloužit jako podklad pro moji diplomovou práci na téma ***Integrace imigrantek v důchodovém věku v České republice***. Cílem tohoto výzkumu je především popsat skupinu imigrantek v předdůchodovém a důchodovém věku v České republice, zjistit, jaká je ekonomická a sociální situace těchto žen, s jakými problémy se v ČR potýkají a jak se jim celkově žije v ČR.

Vaše odpovědi zůstanou anonymní, proto Vás velice prosím, abyste na otázky odpovídaly co nejpravdivěji. Pokud by pro Vás nebylo příjemné odpovídat na některé otázky, tak je můžete vynechat. Získaná data budou použita pouze pro účely diplomové práce.

Předem děkuji za Vaši ochotu a Váš čas!

Pavla Suchánková

ČR – zkratka pro Českou republiku

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA RESPONDENTKY

Z jaké země pocházíte?

Jaké je Vaše státní občanství?

Kolik Vám je let?

Vyznáváte nějaké náboženství, případně jaké?

V jakém roce jste přišla do ČR?

Žijete v České republice od Vašeho příchodu soustavně, nebo jste pobývala i v jiných zemích?

Žila jste před Vaším příchodem do ČR i v jiných zemích. Pokud ano, můžete uvést kde, a jak dlouho jste tam pobývala?

Jaký máte druh pobytu (statut) v České republice, pokud nemáte české občanství?

Jaké druhy pobytu jste měla v minulosti v České republice, pokud jich bylo více?

Máte nějaké potomky? Pokud ano, uveďte prosím kolik?

Žijí Vaši příbuzní s Vámi v ČR?

Pokud máte rodinu v ČR, jak často se navštěvujete?

MIGRACE DO ČESKÉ REPUBLIKY

Jaké byly Vaše důvody odchodu ze země původu, proč jste zemi opustila?

Proč jste si vybrala právě ČR?

Měla jste v ČR nějaké příbuzné před Vaším příchodem?

Měla jste dostatek informací o ČR, než jste sem přicestovala?

Jakým způsobem jste informace o ČR získávala?

Jaká byla Vaše situace po příchodu do České republiky?

Měla jste se v ČR na koho obrátit, nebo jste byla odkázána sama na sebe?

Měla jste potíže s hledáním zaměstnání po Vašem příchodu?

NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Využívala jste někdy služeb nějaké neziskové organizace specializující se na problémy imigrantů/cizinců? Pokud ano, můžete uvést názvy těchto neziskových organizací?

Jaké služby neziskových organizací jste případně využívala/využíváte?

- a) Různé typy poradenství (sociální, právní, psychologické)
- b) Jazykové kurzy
- c) Společenské a kulturní akce
- d) Zapojení v projektech neziskových organizací
- e) Jiné, uveďte prosím:

PRACOVNÍ TRH

Jaké máte nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) Základní
- b) Středoškolské
- c) Vyšší odborné
- d) Vysokoškolské
- e) Jiné, uveďte prosím:

V případě, že jste studovala vysokou školu v zemi svého původu, musela jste si nechat uznat vysokoškolský diplom v ČR kvůli zaměstnání? Pokud ano, měla jste s tím nějaké komplikace?

Jaká je Vaše původní profese?

Jaké zaměstnání nyní v ČR vykonáváte?

Jaká další zaměstnání jste v ČR v minulosti vykonávala?

Podařilo se Vám zde najít zaměstnání ve Vašem oboru?

Jaké zaměstnání jste zastávala v zemi původu?

Jak byste zhodnotila pracovní podmínky ve Vašich zaměstnáních v ČR, byly dostatečné?

Setkala jste se někdy ve svém zaměstnání s diskriminací/nespravedlností – ze strany zaměstnavatele, kolegů, zákazníků? Pokud ano, uveďte příklad prosím:

Měla jste někdy problém se získáním zaměstnání díky odlišnému původu? Pokud ano, uveďte příklad prosím:

Měla jste někdy problém se získáním zaměstnání kvůli vyššímu věku? Pokud ano, uveďte příklad prosím:

Měla jste někdy problém se získáním zaměstnání kvůli Vašemu pohlaví? Pokud ano, uveďte příklad prosím:

ČESKÝ JAZYK

Jaký je Váš rodný jazyk?

Jak jste se naučila/učíte český jazyk?

- a) Soukromé jazykové kurzy
- b) Jazykové kurzy neziskových organizací
- c) Samouk
- d) Pomocí rodiny, pomocí přátel, známých
- e) Online prostředí (sociální sítě, online vzdělávací kurzy)
- f) Prostřednictvím filmů a seriálů
- g) Čtení knih, novin apod.
- h) Jiné, uveďte prosím:

Na stupnici 1 – 5 (jako ve škole, 1 je nejlepší), ohodnoťte prosím, jak ovládáte český jazyk.

Komunikujete běžně v českém jazyce, nebo raději používáte rodný či jiný jazyk?

- a) Ano, komunikuji běžně v českém jazyce
- b) Ne, používám jiný jazyk, uveďte.....

Jaký jazyk používá pro tyto typy komunikace, vypište prosím:

- a) Doma s rodinou -
- b) S přáteli -
- c) V zaměstnání -

OBČANSTVÍ

Máte české státní občanství?

POKUD ANO:

- Měla jste nějaké komplikace při získávání českého občanství?
- V jakém roce jste české občanství získala?
- Po jak dlouhé době se Vám podařilo občanství získat?

POKUD NE:

- Pokud české občanství nemáte, chtěla byste ho získat?

EKONOMIKA DOMÁCNOSTI

Kolik členů má domácnost, ve které žijete?

Kolik členů Vaší domácnosti finančně přispívá na chod domácnosti?

Žijete ve společné domácnosti s dětmi či vnoučaty?

Musíte zajistit celou domácnost finančně sama?

Podporují Vás finančně Vaši příbuzní?

LEGISLATIVA A STÁTNÍ SPRÁVA (ÚŘADY)

Máte dostatek informací ohledně svých práv a povinností jakožto cizinec v ČR?

Víte, kde byste měla takové informace hledat? Uveďte příklady prosím:

Vyznáte se v zákoně o pobytu cizinců?

- a) Ano
- b) Ne
- c) V zákoně informace nevyhledávám
- d) Jiné:

Jak řešíte záležitosti spojené s pobytem/zdravotním pojištěním/starobním důchodem apod.?

- a) Spoléhám se sama na sebe
- b) Spoléhám se na své děti
- c) Spoléhám se na své přátele, známé
- d) Využívám služeb neziskových organizací věnujících se této problematice
- e) Spoléhám na pomoc úřadů a cizinecké policie
- f) Jiné, uveďte prosím:

Jaké máte zkušenosti s českými úřady?

Navštívila jste někdy cizineckou polici v ČR? Pokud ano, jak probíhaly Vaše návštěvy?

SOCIÁLNÍ OTÁZKY

Jaké máte v současnosti zdravotní pojištění?

Měla jste někdy komerční zdravotní pojištění? Pokud ano, jaké máte zkušenosti s tímto typem pojištění?

Orientujete se v systému důchodového pojištění v České republice? Máte o něm dostatek informací?

Pobíráte důchod v ČR? Pokud důchod v ČR zatím nepobíráte, budeme mít v ČR nárok na důchod?

Započítávají/Započítají se Vám do českého důchodu i odpracovaná léta v zemi Vašeho původu?

Máte nárok na důchod pouze v zemi svého původu?

Pobírala jste někdy nějakou formu sociální podpory či jiné dávky v ČR. Pokud ano, zaškrtněte prosím jakou:

- a) Nemocenská
- b) Podpora v nezaměstnanosti
- c) Příspěvky na bydlení
- d) Příspěvek na dítě
- e) Rodičovský příspěvek
- f) Pomoc v hmotné nouzi – příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení
- g) Jiné, uveďte prosím:

Jak často vyhledáváte lékařskou pomoc?

- a) Velmi málo
- b) Několikrát do roka
- c) Maximálně 1x za měsíc
- d) Častěji než 1x za měsíc

Byla jste někdy dlouhodobě hospitalizována v ČR?

Jaké máte zkušenosti s přístupem lékařů či nemocnic v ČR?

Cítíte se být dostatečně finančně zajištěná?

VOLNÝ ČAS A ZÍSKÁVÁNÍ KONTAKTŮ

Čemu se věnujete ve volném čase?

Je pro Vás obtížné seznamovat se zde s novými lidmi?

Máte přátele/známé mezi Čechy?

Myslíte si, že česká společnost dobře přijímá cizince?

Jste v České republice spokojená?

IDENTITA

Cítíte se v Čechách jako doma?

Chtěla byste v Čechách už zůstat, nebo byste se raději vrátila domů?

Dodržujete tradice a slavíte svátky české společnosti? Pokud dodržujete, vyjmenujte prosím stručně jaké:

Dodržujete tradice a slavíte svátky podle země svého původu?

Udržuje kontakty s krajany v ČR? Pokud ano, jak často se scházíte se svými krajany v ČR?

Máte stále kontakty (rodina, přátelé, známí) ve své zemi původu? Pokud ano, jakým způsobem spolu komunikujete?

Jezdíte do země svého původu? Případně jak často?

DISKRIMINACE A NESPRAVEDLNOST

Setkala jste se někdy s projevem diskriminace či nespravedlnosti, například kvůli vzhledu, jazyku, pohlaví, věku? Pokud ano, uveďte příklad prosím:

STÁŘÍ

Počítáte s tím, že se o vás ve stáří postarají Vaše děti či jiní příbuzní?

Spoléháte se na podporu státu ve stáří?

BUDOUCNOST

Jaké jsou Vaše plány do budoucna?